

tikleri noktalara kemali tevazula ve büyük nezaketle cevap verilirken, bir cihet asla kale alınmıyor. O da, Efendiler; Mister George Milne'in doğrudan doğruya Osmanlı Devletinin Harbiye Nâzırına emir ve talimat vermekte olmasıdır. Bu hal, ne teşkilâtı millîyeye karşı izzeti nefis meseleleri çıkaran Harbiye Nâzırının ve ne de, Osmanlı Devletinin istiklâlini temin etmek mes'uliyetini deruhde etmiş olan kabinenin izzetinefis ve haysiyetine dokunmuyor. Bu halin, kendilerinin haysiyetini ve devletin istiklâlini çoktan rahnedar eylemiş olduğunu farketmek istemiyorlar. Hiç olmazsa protesto etmiyorlar. Hiç olmazsa, bu tassallut ve tecavüzü istiklâlşikenaneye vasıta olamayız diye feryada cesaret edemiyorlar.. cesaret edemiyorlar Efendiler, çünkü korkuyorlar. Nitekim korktukları başlarına geldi. Bunu kariben göreceğiz. Korkmamak için, haysiyeti insanîyenin ve izzetinesfi millînin duçarı tecavüz olamayacağı muhit ve şeraitte bulunmak lâzımdır. Buna ehemmiyet vermiyenlerin, zaten bir insan için, bir millet için, gayrikabili tecavüz olarak mahfuziyeti, en büyük gayei namus olan mukaddesat hakkında, çoktan lâübalı bir gayrihassas olduklarına hükmetmekte hata yoktur!

Nisfet ve merhamet niyaz etmekle millet işleri, devlet işleri görülemez; millet ve devlet şeref ve istiklâli temin edilemez..

"Nisfet ve merhamet dilenmek gibi bir prensip yoktur. Türk milleti, Türkiye'nin müstakbel çocukları, bunu, bir an hatırdan çıkarmamalıdır."

Efendiler, Cemal Paşaya, kumanda tebeddülüne ait noktalarda verdiğimiz cevabı arzetmiştim. Müsaade ederseniz, o cevabın baş tarafına teşkil eden hususati saire hakkındaki mütaaleatımızı da, hulâsa edeyim,

Mevaddi esasiseyeye dair nikatı nazarımız şu idi:

"1- Düveli Mütelifenin herbiri azamî menfaatini, umum Türkiyede, temin etmek gayesinde: Bu, Türkiyede, şayanı itimat bir istinat noktası teminini müstelzimidir. Ecnebilerin açıktan açığa muarız ve gaynememnun görünmeleri sebebini, kabinenin vaz'ı bitarafisinde aramalıdır, âciz ve istinatsız olmasında aramalıdır.

2- Kabine, beyanname neşretmekte istical etmemelidir. Beyanname, kabine mevkiini takviye ettikten sonra neşrolunmalıdır. Kabinenin kuvvetli olması, her noktai nazardan Kuvayi Millîyeye müstenit olduğu kanaatini bahşedecek bir tariki hareket kabulile ve bunu âleme izhar eylemesiyle mümkündür.

Meclis içtima ettikten sonra ve orada kuvvetli bir "Müdafaai Hukuk Cemiyeti Grubu" vücut bulduktan sonra, beyannameye sıra gelebilir. Her halde beyanname, sulh muruhhaslarının azimetinden evvel ve fakat grupla müttehidülfikir olarak tanzim olunmalıdır. Çünkü, böyle olmazsa, haizi kıymet ve itibar addedilmeyecektir. Bir de, işe, kabul olunacak ıslahatı ilân etmekle başlamak doğru değildir. Bilâkis beyannameye milletin istiklâl ve mülkün tamamisinden başlamak, ancak bunun teminine muallâk ve meşrut olmak üzere umuru idarenin hututu esasiseyi takrir olunmak muvafık olur.

Bu beyannameye esas olacak hututu mühimme, Sivas Umumî Kongresi Beyanname ve Nizamnamesinde mevcuttur. Orada, müstakbel hudutlar, devlet ve milletin istiklâli, ekalliyetlerin hukuku, muzaheretin, milletçe, tarzı telâkkisi hususları musarrahtır. Böyle bir beyanname, şimdiden ihzar ve Meclisin küşadında ekseriyet grubu ile bilmüzakere ilân olunur. Muvafık olan budur.

ra tam bir alçak gönüllülükle ve büyük nezaketle karşılık verilirken, bir yön üzerinde hiç durulmamış olmasıdır. O da, Efendiler; Mister George Milne'in doğrudan doğruya Osmanlı Devletinin Savaşışleri Bakanına emir ve direktif vermekte olmasıdır. Bu durum, ne Ulusal Güçlere karşı, onur işi yapan Savaşışleri Bakanının ve ne de, Osmanlı Devletinin bağımsızlığını sağlamak sorumluluğunu üstlenmiş olan hükûmetin onur ve haysiyetine dokunmuyor. Bu durumun, kendilerinin haysiyetinde ve devletin bağımsızlığında çoktan yaralar açmış olduğunu farketmek istemiyorlar. Hiç olmazsa protesto etmiyorlar. Hiç olmazsa, bu bağımsızlığı ortadan kaldıracak nitelikteki sataşma ve saldırıya âlet olamayız diye haykırmaya cesaret edemiyorlar... cesaret edemiyorlar Efendiler, çünkü korkuyorlar. Nitekim korktukları başlarına geldi. Bunu yakında göreceğiz. Korkmamak için, insanlık haysiyetinin ve millet onurunun saldırılamayacağı çevrede ve öyle koşullarda bulunmak gerekir. Buna önem vermiyenlerin, aslında bir insan için, bir millet için, dokunulmaz olarak korunması, en büyük namus amacı olan kutsal kavramlarda, çoktan saygısız ve duyarsız oldukları yargısına varmakta yanlışlık yoktur.

Adalet dilenmekle ve kendine acındırmakla millet işleri, devlet işleri görülemez; millet ve devlet bağımsızlığı sağlanamaz...

"Adalet dilenmek ve kendine acındırmak gibi bir prensip yoktur. Türk milleti, Türkiye'nin yarınki çocukları, bunu, bir an hatırdan çıkarmamalıdır."

Efendiler, Cemal Paşaya, komuta değişikliği konusunda verdiğimiz karşılığı bilginize sunmuştum. İzin verirseniz, o karşılığın baş tarafındaki öteki konular hakkındaki düşüncelerimizi de, özetleyeyim.

Temel noktalar üzerindeki görüşlerimiz şunlardır:

"1- İtilâf Devletlerinden herbiri en büyük çıkarını, bütün Türkiyeden, sağlamak amacındadır. Bu, Türkiyede, güvenilir bir dayanak noktası elde etmeye bağlıdır. Yabancıların açıktan açığa karşıt ve kırgın görünmelerinin nedenini, hükûmetin yansızlık durumunda aramalıdır, güçsüz ve dayanıksız olmasında aramalıdır.

2- Hükûmet, bildiri yayımlamakta acele etmemelidir. Bildiri, hükûmet durumunu güçlendirdikten sonra yayımlanmalıdır. Hükûmetin güçlü olması her bakımdan Ulusal Güçlere dayandığı kanısını verecek bir yol tutmasına ve bunu dünyaya göstermesine bağlıdır.

Meclis toplandıktan sonra ve orada güçlü bir "Hakları Savunma Derneği Grubu" oluştuğundan sonra, bildiriye sıra gelebilir. Ne olursa olsun bildiri, barış delegelerinin yola çıkmasından evvel ve fakat grupla görüş birliği içinde hazırlanmalıdır. Çünkü, böyle olmazsa, değerli ve inandır sayılmayacaktır. Bir de, işe, yapılacak iyileştirmeleri duyurmakla başlamak doğru değildir. Tersine bildiride ulusun bağımsızlığı ve ülkenin bütünlüğünden başlamak, ancak bunun sağlanmasına bağlı ve o koşulla olmak üzere yönetim işlerinin temel çizgileri yazılmak uygun olur.

Bu bildiriye temel olacak önemli noktalar, Sivas Genel Kongresi Bildirisi ve Tüzüğünde vardır. Orada, gelecekteki sınırlar, devlet ve milletin bağımsızlığı, azınlıkların hakları, yardımın, milletçe, nasıl anlaşıldığı konuları açıkça belirtilmiştir. Böyle bir bildiri, şimdiden düzenlenir ve Meclis açıldıktan ve çoğunluk grubu ile görüşüldükten sonra duyurulur. Uygun olan budur.

Adalet dilenmek ve kendine acındırmakla millet işleri, devlet işleri görülemez

Nisfet ve merhamet niyaz etmekle millet işleri, devlet işleri görülemez

3- Dahiliye Nâzırının istifasile kabinede bir buhran husulüne sebep görülememektedir. Böyle bir mütaleadan Dahiliye Nâzırını sadrazam telâkki etmekte olduğunuz manası çıkar. Bir kabinede buhran, ancak hükûmet reisinin istifasile çıkabilir. Kabinenin; Dahiliye Nâzırı Şerif Paşaya, onun da Ferit Paşaya tâbi ve merbut olduğu anlaşılıyor.

Meclisin küşadı ile, dahiliye ve hariciye nâzırlarının tebdilinin muhakkak olduğu hakkındaki işareti anlayamadık. Bu nâzırlar, şimdiden böyle bir vaitte bulundular mı?

Düşmanların, Meclisi küşat ettirmek istemeyecekleri tabiidir. Yalnız, padişahın Meclisi feshetmesi ihtimali varidi hatır mıdır? Eğer böyle bir ihtimal varsa o halde Meclisi, İstanbulda, dağıtmak ve milleti Meclisi Meb'usansız bırakmak için mi topluyoruz? Binaenaleyh, padişahın bu baptaki noktai nazarlarının, heyetimizce kat'î olarak şimdiden bilinmesi lâzımdır ki, meb'usları hariçte, emin bir mahalde toplamak için teşebbüsatta bulunalım! aksi halde, (Meclis İstanbulda içtima yüzünden berveçhibalâ ahvale duçar olursa, bunun mes'uliyeti, Dersadette içtimai hususunda ısrar edenlere raci olacaktır.)

4- Meb'usların müdavelei efkâr için Ankaraya gelmeleri faydalıdır."

*
* *

Ankara halkı ile yakından tanışmak için verdiğimiz konferans

Efendiler, beni cidden samimî ve parlak ve emniyetbahş hissiyat ile karşılamış olan Ankara ahali muhteremesile daha yakından tanışmak ve onlarla müdavelei efkâr etmek bir vazife hükmünde idi. Onun için - berayi müzakere - davet ettiğimiz meb'usların muvasalatına intizar eylediğimiz günlerde, içtima eden muhterem Ankaralılara, bir konferans vermiştim (Ves. 220).

Bu konferansa zemin itihaz ettiğim noktalar üzerinde kısaca konuşayım:

Wilson prensipleri: Bu prensiplerin 14 maddesinden Türkiyeye taallük edenleri vardı. Zaten mağlûp olan ve akti mütareke eden Osmanlı Devleti, bu prensiplerin gönül okşayıcı manzarai serabile bir zaman oyalandı.

30 Teşrinievvel 1334 Mondros Mütarekenamesi mevaddı ve bilhassa bu maddeler meyanında yedincisi, dimağı yakan ateşin bir zehirdi. Yalnız, bu madde, bakıyei vatani, düşmanların emri işgal ve istilâsına amade bulundurmaya kâfi idi!

İstanbulda, biribirini velyeden acezeden mürekkep kabineler, şerefsiz, haysiyetsiz, süflî manzaralarile masum ve mütevekkil milletin timsali tanındı, itibara lâyük görülmemeye başlandı. Bu yüzden, dünyanın medenî devletleri, icabatı medeniyeyi unutacak kadar laübalı oldular. Ötedenberi, Türk milleti aleyhinde, aktarı cihanda yapılan en mantıksız propagandalar, her zamandan ziyade istima şayan görüldü.

Dokuz aydanberi, başlayan millî intibah ve faaliyet, vaziyet ve manzarayı değiştirdi ve daha çok değiştirecektir. Millet, hâsıl olan vahdeti muhafaza ederse ve istiklâli için fedekârlıktan çekinmezse muvaffakiyet muhakkaktır. Erzurum ve Sivas Kongreleri esasatı, milletin istihsal edeceği gayeler için düsturdur.

Ferit Paşa Kabinesini iskat eden, millettir. Fakat, Ali Rıza Paşa Kabinesini mevkii iktidara getirmiş olmak mes'uliyeti millete ait değildir. Maahaza itilâf halindeyiz.

3- İçişleri Bakanının görevinden ayrılması bir hükûmet bunalımı doğmasına neden görülememektedir. Böyle bir düşünceden içişleri bakanını başbakan saymakta olduğunuz anlamı çıkar. Bir hükûmette bunalım, ancak hükûmet başkanının görevden çekilmesinden çıkabilir. Hükûmetin; İçişleri Bakanı Şerif Paşanın, onun da Ferit Paşanın emrinde ve ona bağlı olduğu anlaşılıyor.

Meclisin açılmasıyla, içişleri ve dışişleri bakanlarının değişmesinin kesin olduğu yolundaki işareti anlayamadık. Bu bakanlar, şimdiden böyle bir söz verdiler mi?

Düşmanların, Meclisi açtırtmak istemeyecekleri doğaldır. Yalnız padişahın Meclisi dağıtması olasılığı akla geliyor mu? Eğer böyle bir olasılık varsa o halde Meclisi dağıtmak ve milleti Meb'uslar Meclissiz bırakmak için mi İstanbulda topluyoruz? Öyleyse, padişahın bu konudaki görüşünün, Kurulumuzca kesin olarak şimdiden bilinmesi gerekir ki, meb'usları İstanbul dışında, güvenli bir yerde toplamak için girişimde bulunalım, yoksa (Meclis İstanbulda toplanma yüzünden yukarıdaki bildirilen durumlara düşerse, bunun sorumluluğu, İstanbulda toplamak için direnenlerde olacaktır.)

4- Meb'usların görüşmek için Ankaraya gelmeleri yararlıdır."

*
* *

Efendiler, beni gerçekten içten ve parlak ve güvenverici duygularla karşılaşmış olan Ankaranın saygıdeğer halkıyla daha yakından tanışmak ve onlarla görüşmek bir ödev olmuştu. Onun için görüşmek üzere çağırdığımız meb'usların gelmelerini beklediğimiz günlerde, toplanan sayın Ankaralılara, bir konferans vermiştim (Belge 220).

Bu konferansa esas aldığım noktalar üzerinde kısaca konuşayım:

Wilson prensipleri: Bu prensiplerin 14 maddesinden Türkiyeye ilişkin olanları vardı. Aslına bakılırsa yenilmiş olan ve ateşkes anlaşması yapmış olan Osmanlı Devleti, bu prensiplerin gönül okşayıcı aldatıcı görünümüyle bir zaman oyalandı.

30 Ekim 1918, Mondros Ateşkes Antlaşmasının maddeleri ve özellikle bu maddeler arasında yedincisi, beyin yakan ateşli bir zehirdi. Başlıbaşına, bu madde, geri kalan vatani, düşmanların işgal etmesine hazır bir durumda bulundurmaya yeterli idi.

İstanbulda, birbiri ardına gelen ve güçsüz kişilerden kurulan hükûmetler, şerefsiz, haysiyetsiz, aşağılık görünüşleriyle suçsuz ve kadere bağlanmış milletin sembolü olarak tanındı, saygıya değer görülmemeye başladı. Bu yüzden, dünyanın uygar devletleri, uygarlığın gereklerini unutacak kadar saygısız oldular. Ötedenberi Türk milletine karşı, dünyanın dört bucağında yapılan en mantıksız propagandalar, her zamandan daha çok dinlenilmeye değer görüldü.

Dokuz aydan beri, başlayan ulusal uyanış ve etkinlikler, durum ve görünümü değiştirdi ve daha çok değiştirecektir. Millet, oluşun birliğini korursa ve bağımsızlığı yolunda özveriden çekinmezse başarı kesindir. Erzurum ve Sivas Kongreleri ilkeleri, milletin elde edeceği amaçlar için yasadır.

Ferit Paşa Hükûmetini düşüren, millettir. Fakat, Ali Rıza Paşa Hükûmetini iş başına getirmiş olmak sorumluluğu milletin değildir. Ama, bu konuda anlaşmış durumdayız.

Ankara halkı ile yakından tanışmak için verdiğimiz konferans

Efendiler, şimdi, Ankaraya gelen meb'us efendilerle temas ve müdavelei efkâra başlayalım.

Meb 'uslar, aynı günde veya günlerde müctemian bulunamadılar. Münferiden veya küçük küçük gruplar halinde gelip gittiler. Bu zevatın veya heyetlerin kâffesine, ayrı ayrı hemen aynı esas noktaları.. günlerce tekrar ve yine tekrar etmek mecburiyeti hâsıl oldu.

Her şeyden evvel, kuvvei maneviyenin, kuvvei kalp ve vicdanın yüksek tutulması şarttır. Bunu bilirsiniz. Biz de bu noktayı tenmiye etmek üzere,

Evvelâ; dahilî ve haricî vaziyetin emniyet ve ferah verici mahiyetinde ve inkişafında bulunan noktalarını ve cihetlerini araştırarak izah ve ispata çalıştık.

Sonra; muayyen maksat etrafında şuurlu ve azimkârane ittihadın, sarsılmaz kuvvet olduğu hakikatini, yorulmaksızın tekrar ettik.

Bir heyeti içtimaîyenin, beka ve saadetinin, ancak emelde ve istihsali âmâlde iştiraki tam halinde bulunmasına mütevakıf olduğunu izah ettik. "Vatanın halâsı, istiklâlin temini" hedefine müteveccih vahdeti milliyemizin, esaslı, muntazam teşkilâtın vücuduna ve bu teşkilâtı hüsnü sevk ve idareye muktedir dimağların, enerjilerin, bir dimağ ve bir enerji halinde müttehit ve mümteziç bir hale gelmesine vabeste olduğunu söyledik ve bu münasebetle, İstanbulda açılacak Meclisi Meb'usanda, kuvvetli, mütesanin bir grup teşkili zaruretini meydana koyduk.

Millet, ancak devletlerin izmihlal ve inkırazları hengâmelerinde tarihin kaydettiği, çok mühim ve hatarnak anları yaşıyordu. Böyle anlarda, tali ve mukadderatını bizzat kendi eline almakta gaflet gösteren milletlerin, akıbetleri meçhul ve felâket alüttür.

Türk milleti, bu hakikati anlamaya başlamıştı. Bu idraki neticesidi ki, ümidi halâs vadeden, her samimî işarete şitaban olmakta idi. Ancak uzun asırların uyuşturucu idare ve terbiyesinin, bir heyeti içtimaîyeyi, bir günde, bir senede azat edebileceğini tasavvur ve kabul etmek doğru değildir.

Bu sebeple, vâkıfı tabiat ve hakikat olanlar, elinden geldiği kadar, mensup olduğu milleti tenvir ve irşat ederek, onlara, halâs hedefine yürümekte delâleti, en büyük insanlık vazifesi bilmelidirler.

Türk milletinin, kalbinden vicdanından sânih ve mülhem olan en esaslı, en bariz arzu ve imam malûm olmuştu: Kurtuluş..!

Bu kurtuluş feryadı, Türk vatanının bütün afakında aksendaz olmakta idi. Milletten, başka istizahatta bulunmaya mahal yoktu. Artık, bu arzuyu, ifade etmek kolaydı. Nitekim, Erzurum ve Sivas kongrelerinde, arzuyu millî tebellür ettirilmiş ve ifade olunmuştu.

Bu kongreler esasatına sadık olduklarını beyan ettikleri için milletçe vekil intihap edilen zevat; her şeyden evvel, bu esasata merbut zevattan ve bu esasatı ilân eden cemiyete nispetini gösterir unvanda bir grup yapacaktı: "Müdafaai Hukuk Cemiyeti Grubu".. İşte bu grup, teşkilâtı milliyeye ve dolayısıyla millete müsteniden hernerde olursa olsun, milletin mukaddes amalini cesaretle ifade ve müdafaa edecekti.

Efendiler, milletin amal ve makasidini da, kısa bir programa esas olacak surette toplu bir tarzda ifadesi de görüşüldü. Misakı Millî unvanı verilen bu

Efendiler, şimdi Ankaraya gelen meb'us efendilerle yapılan konuşma ve görüşmelere geçelim:

Meb'uslar, aynı günde veya günlerde topluca bulunamadılar. Tek tek veya küçük küçük gruplar halinde gelip gittiler. Bu kişilerin veya grupların hepsine, ayrı ayrı hemen aynı ana noktaları.. günlerce tekrarlamak ve yine tekrarlamak zorunlu oldu.

Her şeyden önce, içgücünün, yürek ve vicdan gücünün yüksek tutulması şarttır. Bunu bilirsiniz. Biz de bu gücü artırmak üzere,

İlkin; iç ve dış durumun güven verici ve iç açıcı niteliğinde ve gelişmesindeki noktaları ve yönleri araştırarak açıklamaya ve kanıtlamaya çalıştık.

Sonra; belirli bir amaç etrafında bilinçli ve kararlı olarak birleşmenin, sarsılmaz kuvvet olduğu gerçeğini, yorulmaksızın tekrarladık.

Bir toplumun, yaşamasının ve mutluluğunun, ancak emelde ve emellerini gerçekleştirme yöntemlerinde tam birlik olmasına bağlı olduğunu anlattık. "Vatanın kurtarılması, bağımsızlığın sağlanması" amacına yönelik ulusal birliğimizin, köklü, düzenli örgütlerin varlığına ve bu örgütleri iyi yönetebilecek kafaların, güçlerin bir tek beyin ve bir tek enerji niteliğinde birleşik ve kaynaşmış duruma gelmesine bağlı olduğunu söyledik ve bu arada, İstanbulda, açılacak Meb'uslar Meclisinde, güçlü, birleşik bir grup oluşturulması zorunluluğunu ortaya koyduk.

Millet, ancak devletlerin yıkılma ve çökme kargaşaları içinde bulunduğu zamanlarda tarihin yazdığı, çok önemli ve korkunç anları yaşıyordu. Böyle anlarda, kaderini kendi eline almakta aymazlık gösteren milletlerin, gelecekleri karanlık ve yıkımdır.

Türk milleti, bu gerçeği anlamaya başlamıştı. Bu kavrayış sonucudur ki, kurtuluş umudu veren, içtenlikli her çağrıya koşmakta idi. Ancak uzun yüzyılların uyuşturucu yönetim ve eğitiminin etkisinde, bir toplumun, bir günde, bir senede kurtarabileceğini düşünmek ve kabul etmek doğru değildir.

Böyle olduğundan, durumu ve gerçeği bilenler, elden geldiğince kendi milletini aydınlatarak ve ona doğru yolu göstererek, onlara, kurtuluş yolunda kılavuzluk etmeyi, en büyük insanlık ödevi bilmelidirler.

Türk milletinin, kalbinden, vicdanından kopup gelen en köklü, en belirgin istek ve inanç belli olmuştu: Kurtuluş...

Bu kurtuluş çığlığı, Türk vatanının bütün ufuklarında yankılanmaktaydı. Milletten, başka açıklama istemenin yeri yoktu. Artık, bu isteği, dile getirmek kolaydı. Nitekim, Erzurum ve Sivas Kongrelerinde, ulusal istek belirtilmiş ve dile getirilmişti.

Bu kongrelerin ilkelerine bağlı olduklarını söyledikleri için milletçe vekil seçilen kişiler; her şeyden önce, bu ilkelere bağlı kişilerden ve bu ilkeleri duyuran dernekle ilgisini gösterir isimde bir grup yapacaktı: "Hakları Savunma Derneği Grubu".. İşte bu grup, Ulusal Örgütlere ve dolayısıyla ulusa dayanarak hernerde olursa olsun, milletin kutsal emellerini cesaretle dile getirecek ve savunacaktı.

Efendiler, milletin emel ve amaçlarının da, kısa bir programa temel olacak şekilde topluca yazılması da görüşüldü. Ulusal Ant adı verilen bu programın ilk

programın ilk müsveddeleri de, bir fikir vermek maksadile kaleme alındı. İstanbul Meclisinde bu esaslar, hakikaten toplu bir surette tahrir ve tespit olunmuştur.

Efendiler, her görüştüğümüz zât veyahut zevat, bizimle, fikir ve kanaatte müttehit kalarak ayrılmışlardı. Fakat, İstanbul Meclisinde, "Müdafaai Hukuk Cemiyeti Grubu" diye bir grup teşekkül ettiğini işitmedik. Niçin?! Evet, niçin? Buna bugün cevap isterim!

Çünkü, Efendiler; bu grubu teşkil etmeyi, vicdan borcu, millet borcu bilmek vaziyet ve kabiliyetinde bulunan efendiler, imansız idiler.. cebin idiler.. cahil idiler.

İmansız idiler; çünkü, amali millîyenin ciddiyet ve kat'iyetine ve bu amalin mesnedi olan teşkilâtı millîyenin salâbatine inanmıyorlardı.

Cebin idiler; çünkü, teşkilâtı millîyeye mensubiyeti daî mehalik görüyorlardı.

Cahil idiler; çünkü, yegâne istinatgâhı halâsın millet olduğunu ve olacağını takdir edemiyorlardı. Padişaha tekâpu ederek, ecânibe hoş görünerek, mülayim ve nazik davranarak, büyük gayelerin istihsal olunabileceği gafletini gösteriyorlardı.

Bundan başka, Efendiler; nankör ve hotperest idiler.. Fikri millî ve teşkilâtı millîyenin, kısa bir zamanda temin ettiği şeref ve mevcudiyeti istisgar ediyorlardı. Vücut bulmuş olan vaziyet ve varlığın sehlülistihsal olduğunu zan ve vehmetmekle çirkin gururlarını tatmin sevdasına düşüyorlardı.

Erzurumda, Sıvasta telâffuz olunmuş, tesbit olunmuş bir unvanı aynen kabul etmek zül olmaz mıydı?! O unvandan daha manalı unvan mı yoktu?!

Evet, işittik Efendiler; varmış: "Fellâhı vatan grubu".*

Efendiler, maziye ait safahat ve hadisatı; burada beyan edebileceğim çerçevede dahilinde, hakikate mutabık olarak tesbit etmek azmindeyim. Bu sebeple, tam üzerinde bulunduğumuz noktaya ait bir hususu da, kemali samimiyetle itulânıza tevdi edeceğim.

Ben, Meclisi Meb'usanın, İstanbulda duçarı tecavüz olacağına, dağılacığına kat'iyyen intizar ediyordum. Bu takdirde, tevessül olunacak tedbiri de takarrür ettirmiştim. Hazırlığımız ve tertibatımız da başlamıştı. Ankarada toplanmak...

İşte bu vazifeyi yaparken, milletçe, suiteffehhiümatı mucip olmamak için tedbir olarak da bir şey düşünmüştüm. Meclisi Meb'usan riyasetine intihap olunmak.. Bundan maksat, dağıtılan meb'usları, Meclisi Meb'usan reisi sıfat ve salâhiyetile, devam etmekte. Gerçi bu tedbir, ancak zevahiri muhafazada ve muvakkaten faydalı idi. Fakat, her halde buhranlı zamanlarda, faydası muvakkat olsa da, her türlü tedbirin alınmış olması zait addedilemez....

Hakikatte, İstanbula gitmiyecektim. Fakat bunu itiraf etmeksizin, zaman kazanacak ve muvakkaten gaybubette bulunuyor muşum gibi vaziyet ve muamele tanzim olunacak ve Meclis reis vekilleri vasıtasile idare olunacaktı.

Bu tedbirin tatbiki, bittabi, Meclise giden, hakikati vaziyeti müdrük olması lâzımgelen arkadaşların himmet ve mesaisile olabilecekti.

* Bililtilizam şeddeli yazılmıştır

müsveddeleri de, bir fikir vermek amacıyla kaleme alındı. İstanbul Meclisinde bu esaslar, gerçekten toplu bir şekilde yazılmış ve belgelenmiştir.

Efendiler, her görüştüğümüz kişi veya kişiler, düşünce ve kanıda bizimle ortak kalarak ayrılmışlardı. Fakat, İstanbul Meclisinde, "Hakları Savunma Derneği Grubu" diye bir grup kurulduğunu işitmedik. Niçin?! Evet, niçin? Buna bugün yanıt isterim!

Çünkü, Efendiler; bu grubu oluşturmayı, vicdan borcu, millet borcu bilmek durum ve yeteneğinde olan efendiler, inançsızdılar.. korkaktılar.. bilgisizdiler. İnançsızdılar; çünkü, millî emellerin gerçekliğine ve kesinliğine ve bu emellerin dayanağı olan Ulusal Örgütlerin sağlamlığına inanmıyorlardı.

Korkaktılar; çünkü, Ulusal Örgütten olmayı tehlikeli görüyorlardı.

Bilgisizdiler; çünkü, kurtuluşun tek dayanağının millet olduğunu ve olacağını kavrayamıyorlardı. Padişaha dalkavukluk ederek, yabancılara hoş görünerek, yumuşak ve ince davranarak, büyük amaçların elde edilebileceğine inanmak aymazlığını gösteriyorlardı.

Bundan başka, Efendiler; gördükleri iyiliği unutuyorlardı ve bencildiler.. Ulusal ülkünün ve Ulusal Örgütlerin, kısa bir sürede sağladığı saygınlık ve varlığı küçümüyorlardı. Yarattılmış olan durumun ve varlığın kolayca elde edilebileceği sanısına ve kuruntusuna kapılmakla çirkin gururlarını doyurma sevdasına düşüyorlardı.

Erzurumda, Sıvasta söylenmiş, saptanmış bir unvanı olduğu gibi kabul etmek küçüklük olmaz mıydı?! O unvandan daha anlamlı ad mı yoktu?!

Evet, işittik Efendiler; varmış: "Fellâhı vatan grubu".*

Efendiler, geçmişle ilgili evreleri ve olayları; burada anlatabileceğim çerçevede içinde, gerçeğe uygun olarak saptamakta kararlıyım. Bu nedenle, tam üzerinde bulunduğumuz noktaya ilgili bir konuyu da, bütün içtenliğimle bilginize sunacağım.

Ben Meb'uslar Meclisinin, İstanbulda saldırıya uğrayacağını, dağılacığını kesinlikle beklemekteydim. Böyle bir durumda, başvurulacak önlemi de kararlaştırmıştım. Hazırlığımız ve düzenlemelerimiz de başlamıştı. Ankarada toplanmak...

İşte bu ödevi yaparken, milletçe yanlış anlaşılmasın diye önlem olarak da bir şey düşünmüştüm. Meb'uslar Meclisinin başkanı seçilmek.. Bundaki amaç, dağıtılan meb'usları, Meb'uslar Meclisi Başkanı olarak ve o yetkiyle, çağırılmaktı. Gerçi bu önlem, ancak görünüşü korumada ve geçici olarak yararlı idi. Ama, ne olursa olsun, bunalımlı zamanlarda, yararı geçici olsa da, her türlü önlemin alınmış olması gereksiz sayılamaz.

Gerçekte, İstanbula gitmiyecektim. Ama, bunu açıkça söylemeksizin, zaman kazanacak ve geçici olarak görev başında değilmişim gibi durum ve işler düzenlenecek ve Meclis, başkan vekilleri tarafından yönetilecekti.

Bu önlemin uygulanması, elbette, Meclise giden, gerçek durumu kavramış olması gereken arkadaşların yardım ve çalışmasıyla olabilecekti.

* Bilerek şeddeli yazılmıştır. Fellâh (kurtuluş) kelimesi bir tek "L" ile yazılır ve öyle okunur. Kendisine karşı olanlarca alay konusu yapılarak grubun adındaki kelimeyi iki "L"li, yani "Fellâh" olarak söylediklerini bildiğinden o da onları alaya almak için "Fellâh" demiştir. Fellâh = Mısırın kıptî çiftçilerine verilen bir bakıma aşağılayıcı bir lâkaptr. Zenci anlamına da gelir (B.Y.)

Ulusal ülkü ve ulusal örgütlerin kısa bir zamanda sağladığı saygınlık ve varlığı küçümseyenler

Ankarada toplanmak

Efendiler, bu hususu, icab eden zevata söyledim. Mütalea ve noktai nazarı muvafık buldular. Bu yolda çalışacaklarını vaad ve temin ederek İstanbulla gittiler.

Fakat, pek müstesna, belki bir veya iki arkadaştan maadasının, bu fikri, telâffuz dahi etmediklerini öğrendim.

Bu meselede hâkim olan bir muhakeme ve mantık şu imiş... Bunca millet vekilleri içinde meclis reisi olacak liyakatte bir adam dahi yok mudur ki, hazır olmayan bir meb'usu gıyaben reis intihap edeceğiz... Meclisi teşkil eden azayı kirâmı bu kadar liyakatsiz göstermek enzârı ağıyârda suitesiri mucip olmaz mı?

Diğer bir mantık da; Meclis riyasetine Kuvayi Millîye reisini intihap etmekle daha ilk günden, Meclis üzerine şüphe ve tecavüzü celbe vesile vermektedir. Kârî âkil olamaz.

Bu nevi muhakeme ve mantık yapanların, pek de uzak insanlar olmadığını görenler, ihtiyarı sükûtu tercih eylemişler...

Efendiler, itiraf etmeliyim ki, bu tedbirin alınmamış olması Meclis dağıldıktan sonra beni küçük bir müşkül ile karşılaştırmıştır. Bu ciheti de sırası gelince arzedeceğim.

*
* *

Efendiler, Meclisi Meb'usan, 19 Kânunusani 1336 tarihinde açılmıştı. Takriben, bir ay sonra Harbiye Nâzırının 21 Şubat 1336 tarihli bir telgrafını aldım. Aynen arz ediyorum:

Tehiri mucibi mes'uliyettir

Harbiye, 21/1/1336

Ankarada K.O. 20 Kumandanlığına

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

İngilizler hükûmete verdikleri bir notada, benim ile Cevat Paşa Hazretlerinin vazifeden çekilmeliğimizi talep ettiler. Kabinece şediden cevabı red verildiyse de vaziyet kabinenin kalmasını ve yalnız benim ile Cevat Paşanın çekilmemizi icab ettirdi. Harbiye Nezaretine Salih Paşa Vekâlet edecektir. Kabinneyi müşkül vaziyete sokacak bir harekette bulunulmamasını rica ederim. Aksi halde vaziyet, tasavvur buyurduğunuzdan daha vahim olur.

Harbiye Nâzırı Cemal

Bu telgraf 22 Kânunusani vâsıl olmuştu. Derhal telgraf başında saat 11:30 evvelde bu telgrafi yazdım:

Harbiye Nâzırı Cemal Paşa Hazretlerine

22/1/1336

1- Verilen notayı aynen lütfeder misiniz?

2- Teklifi vâkii is'afı istical buyurmayınız. Notayı hatelmütalea mütaleatımıza arzedeceğim.

Mustafa Kemal

Cemal Paşanın, imzasını gizliyerek verdiği cevap şu idi:

Gayet müstaceldir

Kadıköy, 22/1/1336

Ankara K.O. 20 Kumandanlığına

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

Notanın muhtasarın sureti berveçhizirdir:

1- Sureti mahsusada müntehap zabitanın Kuvayi Millîye Erkânüharbiyesine îzamu.

2- 14 üncü Kolordudan terhis ve tefrik suretile Kuvayi Millîyeye efrat îzamu.

3- Top kaması ve sair edevat kaçırılması.

4- Zonguldaktan İstanbulla gelen taburun iadesini tavik eylemek.

5- Afyon Karahisarından Alaşehir alay nakletmek.

6- Bursadan Bandırmaya bir alay nakletmek.

Efendiler, bu konuyu, gerekenlere açtım. Düşünce ve görüşümü uygun buldular. Bu yolda çalışacaklarını vaad ve temin ederek İstanbulla gittiler.

Fakat, bu pek azı dışında, belki bir veya iki arkadaştan başkalarının, bu düşünceyi ağızlarına bile almadıklarını öğrendim.

Bu işte üstün gelen bir düşünüş ve mantık şu imiş.. Bunca millet vekilleri içinde meclis başkanı olacak yetenekli bir adam bile yok mudur ki, burada bulunmayan bir meb'usu kendi yokluğunda başkan seçeceğiz.. Meclisteki sayın üyeleri bu kadar yeteksiz göstermek yabancılar üzerinde kötü etki yapmaz mı?

Bir başka mantık da; Meclis başkanlığına Ulusal Güçlerin başkanını seçmekle daha ilk günden, Meclis üzerine kuşku ve saldırıya yol açmaktır. Akıllı işi olamaz.

Bu türlü düşünen ve mantık yürütenlerin, bana pek de uzak insanlar olmadığını görenler, susmayı yeğlemişler...

Efendiler, açıkça söylemeliyim ki, bu önlemin alınmamış olması, Meclis dağıldıktan sonra beni küçük bir güçle karşılaştırmıştır. Bunu da sırası gelince bilginize sunacağım.

*
* *

Efendiler, Meb'uslar Meclisi 19 Ocak 1920 tarihinde açılmıştı. Aşağı yuvarı, bir ay sonra Savaşşleri Bakanının 21 Şubat 1920 tarihli bir telgrafını aldım. Olduğu gibi bilginize sunuyorum:

Geciktirilmesi sorumluluk getirir.

Harbiye, 21/1/1920

Ankarada K.O. 20 Komutanlığına

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

İngilizler hükûmete verdikleri bir notada, benimle Cevat Paşa Hazretlerinin işten çekilmemizi istediler. Hükûmetçe olmaz diye şiddetli bir karşılık verildiyse de durum hükûmetin kalmasını ve yalnız benimle Cevat Paşanın çekilmemizi gerektirdi. Savaşşleri Bakanlığına Salih Paşa vekillik edecektir. Hükûmeti zor duruma sokacak bir davranışta bulunulmamasını rica ederim. Yoksa durum, düşündüğünüzden daha ağır olur.

Savaşşleri Bakamı Cemal

Bu telgraf 22 Ocakta gelmişti. Derhal telgraf başında öğleden evvel saat 11:30 da şu telgrafi yazdım:

Savaşşleri Bakamı Cemal Paşa Hazretlerine

22/1/1920

1- Verilen notayı olduğu gibi bildirir misiniz?

2- Yapılan öneriyi yerine getirmekte acele etmeyiniz. Notayı inceledikten sonra görüşlerimizi bildireceğiz.

Mustafa Kemal

Cemal Paşanın, imzasını gizliyerek verdiği karşılık şu idi:

Çok ivedidir

Kadıköy, 22/1/1920

Ankara K.O. 20 Komutanlığına

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

Notanın kısaltılmış örneği aşağıdadır:

1- Özel olarak seçilmiş subayların Ulusal Güçler kurmaylıklarına gönderilmesi.

2- 14 üncü Kolordudan erlerin terhis edilip seçilerek Ulusal Güçlere gönderilmesi.

3- Top kaması ve başka gereçler kaçırılması.

4- Zonguldaktan İstanbulla gelen taburun geri gönderilmesini geciktirmek.

5- Afyondan Alaşehir alay aktarmak.

6- Bursadan Bandırmaya bir alay aktarmak.

7- Bu ahvalde Harbiye nâzırı ve Erkânıharbiye reisinin şahsan methaldar oldukları tebeyün etmiş. Kırk sekiz saat zarfında bu iki şahsın vazifelerinden uzaklaştırılması.

Dikkat buyuruluyor ki Aydın cephesi meselesi bu notada mevzuubahs bile değildir. Bu notaya cevaben, bir, iki, üçüncü maddeler yalandır. Dördüncü mesele benim zamanımda değildir. Ben müraacaatleri üzerine iade ettim. Beşinci meselede, fırka kumandanını tebdil ettim. Altıncı mesele, Ahmet Anzavur meselesi de asayişe taallük eder. Bu bapta muhaberelerimiz vardır. Şimdi de dosyalar tetkik olunursa anlaşılır denildi. Kabul etmediler. Anın üzerine üç şük mevzuubahs oldu: Notaya birinci cevaptan sonra cevap vermemek ve ahkâmına kulak asmamak, kabine kâmilin istifaya etmek. Benim istifam. Birinci madde halinde, burada bir iskan-dal zuhûrundan korkuldu. İkinci madde halinde, zaten istedikleri zuhûra ve Ferit Paşa, ka-bineye gelmiş olacağı mülahaza olundu. Binaenaleyh, benim istifam ile nezaretin vekâletle idaresi tercih edildi. Herhalde kararınızın evvelâ bana tebliğini rica ve sizlere hümmetlerimi ilâ eylerim Efendim. (Ferik Cemal)

Seryaver Salih

Cemal Paşa, bu notada, Aydın cephesinin mevzuubahs olmadığını işaret etmekle bilmem ne murad ediyor? Şüphe yok ki, mevzuubahs olan Aydın cephesidir, ona muavenettir ve Kuvayi Millîyedir. Yalnız, Cemal Paşa, bu imasile müsebbülbin Heyeti Temsilîye olduğunu anlatmak sevdasındadır.

Cemal Paşaya, bu telgrafına cevaben yazdığım telgrafla, şu emri verdim:

Harbiye Nâzırı Cemal Paşa Hazretlerine 22 Şubat 1336

Vazifeden çekilmek suretile İngilizlerin talebine iküfa etmeniz, öyle vahim bir vaziyet husule getirir ki, sizin aksi halde tasavvur buyurduğunuz vahamete faiktir. Bundan maada, Heyeti Temsilîyenin bir murahhası olan zâtu devletlerinin, Heyeti Temsilîyenin haberi olmaksızın ve hatta anın mütaleasına rağmen çekilmeniz kabul edilemez. İngilizlerin, sizi cebren vazifeden ayırmaları ihtimali bile bizim hesabımızdadır. Ve tedabiri seria alınmıştır. Binaenaleyh, evvelâ notayı aynen bildiriniz, sonra ahvalden malûmat vererek karara intizar ve kemali metanetle mevkiinizi muhafaza buyurmanız kat'iyen matlubumuzdur.

Heyeti Temsilîye namına Mustafa Kemal

Ali Rıza Paşaya da şu telgrafi yazdım:

Zatı Samii Sadarepenahiye Ankara, 22/1/1336

İngilizlerin, Harbiye Nâzırının ve Erkânıharbiye Umumîye Reisinin tebdilini talep etmeleri, devletin istiklâlî siyasîsine kat'î bir tecavüzdür. Bu tecavüz, bir müddettenberi memalikimizin taksimi ve mevcudiyeti siyasîyemizin imhası yolunda cihan efkârı umumîyesinde, deveran eden münakaşatın, bir kararı kat'îye iktiran etmiş olması neticesi midir? Yoksa, mevcudiyeti siyasîyemizi imha yolunda vukubulacak teşebbüsün ne netice vereceğini keşif için yapılmış bir teşebbüs müdür? Yoksa, itilâf devletlerinin alıştıkları veçhile, yekdiğerinin muvafakat ve kararını almaya lüzum görmeksizin, münferiden ikai nüfuz yolunda herhangi bir hareket midir? Bunları tefrik edebilecek malûmata malik değiliz ve malik olamayız, Kezalik Yunanlıların Salihli cephesinde başlayan taarruzlarının bu teşebbüs ile derece münasebetini de tayin edemeyiz. Fakat, istiklâlî siyasîmize vukubulan bu kastı sarhi, devletçe kabul ve milletçe sükût edersek, mevcudiyeti siyâsiyemiz aleyhinde en bedbin mukarrerat ve icraata kendi tarafımızdan yol vermiş olacağımıza şüphemiz yoktur. Binaenaleyh, İngilizlerin İstanbulda muhtemel tecavüzleri ne şekil ve ne dereceye varacak olursa olsun, dahil ve hariç nazârında, Müdafaa Hukuk Cemiyetine müstenit bilinen hükûmetin, bu teklifi şiddetle red ve nâzır ile reisi behemehal muhafaza etmesi kat'iyen matlubumuzdur. Bunun haricinde bir hareketi mutavaatikârane, yalnız milletin istiklâline ve mevcudiyetine münafi olmaz, fakat, hükûmeti millete karşı vermiş olduğu taahhüden inhiraf etmiş ve istiklâl uğrunda mücahedatı millîyemizi tavik ve tas'ip etmiş vaziyetine koyar. Binaenaleyh hükûmet kabul etse dahi, biz, hükûmetin Heyetimize karşı taahhüdatını ifa etmemekle, milletten aldığı kuvvetini tamamen zayi etmiş olduğunu ve muhilli istiklâl tavrı ve hareketinden dolayı hükûmeti mes'ul addetti-

7- Bu işlerde Savaşşleri Bakanı ve Kurmay başkanının parmakları bulunduğu ortaya çıkmış. Kırk sekiz saat içinde bu iki kişinin görevlerinden uzaklaştırılması.

Dikkat buyuruluyor ki Aydın cephesi işi bu notada söz konusu bile değildir. Bu notaya karşılık olarak, bir iki, üçüncü maddeler yalandır. Dördüncü konu benim zamanımda değildir. Ben bayurumaları üzerine geri çevirdim. Beşinci işde, tümen komutanını değiştirdim. Altıncı iş, Ahmet Anzavur sorunu da iç güvenlikle ilgilidir. Bu konuda yazışmalarımız vardır. Şimdi de dosyalar incelenirse anlaşılır denildi. Kabul etmediler. Bunun üzerine üç yol söz konusu oldu: Notaya birinci yanıtın sonra karşılık vermemek ve içindekilere kulak asmamak, hükûmeti bütünüyle görevden ayırmak. Benim görevi bırakmam. Birinci yol tutulacak olursa, burada bir skandal çıkmasından korkuldu. İkinci yol tutulursa, aslında istedikleri olacak ve Ferit Paşanın, işbaşına geleceği düşünülür. Bu duruma göre, benim görevden çekilmem ve bakanlığın yekillikle yönetilmesi yeğlendi. Herhalde kararınızın önce bana bildirilmesini rica eder ve sizlere saygılarımı iletirim. Efendim (Tümgeneral Cemal)

Başyaver Salih

Cemal Paşa, bu notada, Aydın cephesinin söz konusu olmadığını belirtmekle bilmem ne demek istiyor? Kuşkusuz ki, söz konusu olan Aydın cephesidir, ona yardımdır ve Ulusal Güçlerdir. Yalnız Cemal Paşa, bu dokundurmasıyla sorumlunun Temsilci Kurul olduğunu anlatmak sevdasındadır.

Cemal Paşaya, bu telgrafına karşılık olarak yazdığım telgrafla, şu emri verdim:

Savaşşleri Bakanı Cemal Paşa Hazretlerine 22 Ocak 1920

Görevden çekilmek yoluyla İngilizlerin isteğine uymanız, öyle ağır bir durum yaratır ki, sizin çekilmemenizde var sandığınız ağırlıktan daha ağırdır. Bundan başka, Temsilci Kurulun bir delegesi olan sizin, Temsilci Kurulun haberi olmadan ve hatta onun tersini düşünmesine bakmadan kabul edilemez. İngilizlerin, sizi zor kullanarak görevden ayırmaları olasılığı bile yararımıza olur. Ve hızla önlemler alınmıştır. Bu duruma göre, önce notayı olduğu gibi bildiriniz, sonra olup bitenden bilgi vererek kararımızı bekleyiniz ve sarsılmaksızın görevinizi korumanızı kesinlikle istiyoruz.

Temsilci Kurul adına Mustafa Kemal

Ali Rıza Paşaya da şu telgrafi yazdım:

Başbakanlık Yüksek Katına Ankara, 22/1/1920

İngilizlerin, Savaşşleri Bakanının ve Genelkurmay Başkanının değiştirilmesini istemeleri, devletin siyasî bağımsızlığına kesin bir saldırdır. Bu saldırı, bir süredir ülkemizin bölünmesi ve siyasî varlığımızın yok edilmesi yolunda dünya kamuoyunda dolaşan tartışmaların, bir kesin karar niteliği almış olmasının sonucu mudur? Yoksa, siyasî varlığımızı yok etme yolunda yapılacak girişimlerin ne sonuç vereceğini anlamak için yapılmış bir şey midir? Yoksa, İtilâf Devletlerinin alıştıkları gibi, birbirinin oluru ve kararını almağa gerek görmeksizin, teker teker etki yapma yolunda herhangi bir davranış mıdır? Bunları ayırd edebilecek bilgiye sahip değiliz ve sahip olamayız da. Gene Yunanlıların Salihli cephesinde başlayan saldırılarının bu girişimler ile ne ölçüde ilişkili olduğunu da kestiremeyiz. Ama, siyasî bağımsızlığımıza yapılan bu açık saldırıyı, devletçe kabul edersek ve milletçe susarsak, siyasî varlığımıza karşı en kötü kararlara ve işlere kendimiz yol açmış olacağımıza kuş-kumuz yoktur. Öyle olunca, İngilizlerin İstanbulda yapabilecekleri saldırıları ne biçim ve ne ölçüde olursa olsun, içtekiler ve dıştakilerce, Hakları Savunma Derneğine dayalı bilinen hükûmetin, bu öneriyi kabul etmeyeceğini sert bir dille bildirmesi ve bakan ile başkanın ne yapıp yapıp yerinde tutulması kesin isteğimizdir. Bunun dışında uysalca bir davranış, milletin bağımsızlığına ve varlığına zararlı olmakla kalmış olmaz, bir de hükûmeti millete karşı vermiş olduğu sözden dönmüş ve bağımsızlık uğrunda ulusal savaşımımızı geciktirmiş ve güçleştirmiş olur. Bunun için hükûmet kabul etse bile, biz, hükûmeti sorumlu saydığımızı duyurmak zorunda kalırız. Hükûmet direnince, İngilizler Savaşşleri Bakanı-

ğimizi ilân etmek mecburiyetinde kalırız. Hükûmetin mukavemeti halinde, İngilizler Harbiye Nâzırını cebren kaldırmak ve bütün hükûmeti ıskat etmek cihetine bile teşebbüs etseler, vaziyet gerek hariç ve gerek dahile karşı, onların emrile nâzırı feda etmek, şıkkından daha müsaittir. Vaziyetin safahatı hakkında bir iki saate kadar cevabı fahimanelerini istirham ederiz, İstanbul ile muhabere, İngilizler tarafından menolunursa istiklâli millî uğrunda mücahede millîye ve dinîye ilân etmek yolunda ilerliyeceğiz!

**Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti
Temsilîyesi namına Mustafa Kemal**

Aynı günde Cemal Paşaya, bu telgrafi yazdım:

Zata mahsus ve fevkalâde müstaceldir.

22 Kânunusani 1336

Harbiye Nâzırı Cemal Paşa Hazretlerine

İngilizlerin emri neticesi olarak Harbiye Nezaretini terk buyurdukları anlaşılıyor. Devlet ve milletimizin istiklâlini muhl olan bu çekilmek keyfiyetini, herçibadabat kabul etmemek sizin ve bizim vazifemizi ıktızasındandır. Biz vazifemizi sonuna kadar ifa etmek için her türlü tedabiri alıyoruz. Sizi de, makamınıza oturup nezaretinizi ifa etmek suretile vazifenizin ifasına davet ederiz. Eğer şahsî veya içtihadî herhangi bir sebeple, durmak istemiyorsanız İngilizlerin notası üzerine değil, müstakil bir milletin nâzırına caiz olan şekilde infisal eylersiniz. Meseleyi; şahsî bir noktâ nazardan değil, bu müdahale, vatanımız için hatra gelebilecek ağır felâketlerin mukaddimesi olabilir nokta nazardan, muhakeme etmenizi rica ederiz, nezaretten bu suretle çekilmeniz, İngilizlerin müdahalesini ve istiklâli milletin ihlâlâni teshil edecektir. Eğer vazife başına gelmemekte ısrar ederseniz, İngilizlerin istiklâli milleti ihlâl ettiğini ilân ederken, Harbiye Nâzırının da vazîfei vataniyesini ifa etmemekten mes'ul olduğunu ağır bir surette ilâve eylemek mecburiyetindeyiz. Nota mealini bir gün sonra bildirmeniz ve el'an Heyetimizle temasa gelebilecek surette uzaklaşmanız vaziyeti ağırlaştırmaktadır. Cevap vermenizi talep ve rica ederiz.

Heyeti Temsilîye namına Mustafa Kemal

Sadrâzam ile telgraf başında şu muhabereceler cereyan etti:

Babialı, 22 Kânunusani 1336

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsilîyesine

Harbiye Nâzırı Cemal Paşanın kabineden çekilmesi ve Erkanıharbiye Reisi Cevat Paşanın tebdîli, yalnız İngilizler tarafından talep olunmamıştır. İngiltere, İtalya ve Fransa mümessilleri, Babîâliye müşterek bir ultiatom vererek esbabı mucibe serdile kırk sekiz saat zarfında şu matlabin husûlünü istemişlerdir. Bu ağır teklif karşısında, kabinece biletraf müdavelei efkârdan sonra umumen çekilmeye karar verildi ve Meclisi Meb'usan müteşekkil bulunaydı kabinece başka gûna hareket edilmek mümkün idi. Tekliflerini geri aldirmek üzere, düveli selâse mümessilleri nezdinde serdettikleri esbabı mucibenin, reddile, teşebbüsâtü lâzimedede bulunuldu. Mümessiller tekliflerinde ısrar ettiler. Kabinenin istifası tahakkuk etmişken Meclisi Meb'usanın henüz müzakerata başlamadığı bir zamanda kabinenin çekilmesi menafîi âliyei vatana mugayir olacağını, Cemal Paşa bizzat irad ederek ve böyle bir buhranlı zamanda kabinenin istifası, İstanbulu Anadoludan ayırmaya kadar varıp gayet vahim netayic tevliat eyleyeceğini ileri sürerek, kendi istifasile meselenin hallolunmasını tercih etmiştir. Meselenin safahatı bundan ibarettir. Meclisi Meb'usanın, nihayet bir iki güne kadar nisabı ekseriyeti haiz olarak içtimai muhakkak olduğundan hükûmet, her nevi hususati meclisin pişi nazarna vazedecektir. Tarafınızdan bu bapta hiçbir gûna teşebbüsât vukubulmaması lâzımdır. Çünkü söz sahibi Meclisi Meb'usandır. Vükelâ vahameti vaziyeti tamamen müdrük ve ef'alü harekâtının selâmetine kani olduğundan ehvenîşeri ihtiyar etmiştir. Müdahâlâta nihayet verileceği Cumartesi sabahına kadar bildirilmediği halde kabinenin mevkii iktidardan çekileceği ve bundan tevellüt edecek hadisatın mes'uliyeti kendisine ait olmyacağı beyan olunur.

Sadrâzam Ali Rıza

Efendiler, Sadrâzam Paşa, kendilerini tahkir edene değil, bize dehşetli ultiatom veriyor.

nı zor kullanarak işten almak ve bütün hükûmeti düşürmek yoluna gitmeye kalkışsalar bile, durum gerek dışa ve gerek içe karşı, onların emrile bakını gözden çıkarmak, durumundan daha elverişlidir. Durumun evreleri hakkında bir iki saate kadar karşılığımızı çok rica ederiz. İstanbul ile haberleşme, İngilizler tarafından önlenirse ulusal bağımsızlık uğrunda ulusal ve dinsel savaş ilân etmek yolunda ilerliyeceğiz.

**Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneği
Temsilci Kurulu adına Mustafa Kemal**

Aynı günde Cemal Paşaya, bu telgrafi yazdım:

Kişiyi özel ve olağanüstü ivedidir.

22 Ocak 1920

Savaşşleri Bakanı Cemal Paşa Hazretlerine

İngilizlerin emri üzerine Savaşşleri Bakanlığını bıraktığınız anlaşılıyor. Devlet ve milletimizin bağımsızlığını zedeleyen bu çekilmek işini, ne olursa olsun kabul etmemek sizin ve bizim ödevimizin gereğidir. Biz ödevimizi sonuna kadar yapmak için her türlü önlemi alıyoruz. Sizi de, işinizin başına geçip bakanlığımızı yürütmek yoluyla ödevinizi yapmaya çağırırız. Eğer kişisel veya inaçşal herhangi bir nedenle durmak istemiyorsanız İngilizlerin notası üzerine değil, bağımsız bir milletin bakanından beklenen yoldan ayrılırsınız. İş; kişisel bir açıdan değil, bu karışmanın, vatanımız için akla gelebilecek ağır yıkımların başlangıcı olabilir diye, düşünmenizi rica ederiz, bakanlıktan bu yoldan çekilmeniz, İngilizlerin işlerimize karışmasını ve ulusun bağımsızlığının zedelenmesini kolaylaştıracaktır. Eğer görev başına gelmemekte direnirseniz, İngilizlerin ulus bağımsızlığını zedelediğini bildirirken, savaşşleri bakanının da vatan ödevini yapmamaktan sorumlu olduğunu ağır bir dille eklemek zorundayız. Notada yazılanları bir gün geç bildirmeniz ve şimdiye kadar Kurulumuzla ilişki kuramayacak şekilde uzaklaşmanız durumu ağırlaştırmaktadır. Karşılık vermenizi ister ve rica ederiz.

Temsilci Kurul adına Mustafa Kemal

Başbakanla telgraf başında şu haberleşmeler oldu:

Başbakanlık, 22 Ocak 1920

Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneği Temsilci Kuruluna

Savaşşleri Bakanı Cemal Paşanın hükûmetten çekilmesi ve Kurmay Başkanı Cevat Paşanın değiştirilmesi, sadece İngilizler tarafından istenmiş değildir. İngiltere, İtalya ve Fransa temsilcileri, Başbakanlığa ortak bir ultiatom vererek gerekçe bildirip kırk sekiz saat içinde bu isteğin yerine getirilmesini istemişlerdir. Bu ağır öneri karşısında, hükûmetçe enine boyuna düşünüldükten sonra hep birlikte çekilmeye karar verildi ve Meb'uslar Meclisi kurulmuş olaydı hükûmetçe başka yolda davranılabilirdi. İleri sürdükleri gerekçeleri çürütülerek, gerekli girişimler yapıldı. Temsilciler isteklerinde direndiler. Hükûmetin çekilmesi kesinleşmişken Meb'uslar Meclisinin daha görüşmelere başlamadığı bir zamanda hükûmetin çekilmesinin vatanın yüksek çıkarlarına aykırı olacağını Cemal Paşa kendisi söyleyip İstanbulu Anadoludan ayırmaya kadar varıp çok ağır sonuçlar doğuracağını ileri sürerek, kendi çekilmesiyle işin çözümlenmesini yeğlemiştir. Olayın evreleri bundan ibarettir. Meb'uslar Meclisinin, en çok bir iki güne kadar toplandı yeter sayısıyla toplanması kesin olduğundan hükûmet, her türden konuları meclisin gözü önüne sercektir. Sizin bu konuda hiçbir girişimde bulunmamanız gereklidir. Çünkü söz sahibi olan Meb'uslar Meclisidir. Bakanlar durumun ağırlığını tamamilen kavramış ve yapacaklarının ve davranışlarının doğruluğuna inanmış olduğundan kötünün en azını seçmişlerdir. Karışmalara son verileceği Cumartesi sabahına kadar bildirilmezse hükûmetin iş başından çekileceği ve bundan doğacak olayların sorumlusunun kendisi olmyacağı bildirilir.

Başbakan Ali Rıza

Efendiler, Başbakan Paşa, kendilerini aşağılayana değil, bize sert ultiatom veriyor.

Kongre, 22/1/1336

Sadrazam Paşa Hazretlerine

Telgrafnamei fahimaneleri üzerine Heyeti Temsilîyece bir karar ittihaz edilmek için evvelemdirde ultiमत suretinin aynen bildirilmesine ihtiyacı kat'î vardır. Bunun lûtfen tebliğini arz ve rica ederim.

Heyeti Temsilîye namına Mustafa Kemal Erenköy, 22/23, 1/1336

Anadolu ve Rumeli Müdafaa Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsilîyesine

C: Badelmüzakere bildirilecektir.

Sadrazam Ali Rıza

Burada, söylemeliyim ki, hükûmet, bu nota suretini aynen bize vermek istememiş ve vermemiştir.

Sadrazama verdiğim cevap budur:

22/1/1336

Zatı Samii Sadaretpenahiye

Ultimatом suretini gördükten sonra kararı kat'iyi arzedeceğiz. Ancak vaziyetin mütalea edildiği esaslarda, hükûmetle aramızda müşahede farkı vardır ki, evvelâ onu bertaraf etmek isteriz. Hükûmet bizim maruzatımızı kendi icraatına müdahale şeklinde telâkki etmiş, yani vak'ai hariciyeyi bir tarafa bırakarak, bir meselei dahilîye önünde bulunduğunu zannetmiştir. Vak'ayı, munhasıran, ecnebilerin bir nâzırı tebdil edebilmesi noktai nazarıdan düşünmek lâzımdır. Kezâlik istidlâl olduğu veçhile Harbiye Nâzırının şahsı dahi mevzuubahs değildir. Aynı vaziyette diğer bir nâzır ve herhangi bir zât olsa, vak'a, aynı suretle muhakeme edilecekti. Diğer taraftan nâzırın tebdilini emreden kuvvetin, Meclisi Meb'usanın in'ikadına ve hükûmetin izahatından sonra Meclisi Meb'usanın bir karar ittihat etmesine müsaade edip etmeyeceği de şu anda meçhuldür. Meclisi Meb'usan, söz sahibi olmadan evvel vukubulacak emrivakilere hazırlanmak icap ettiği için hükûmeti seniyenin kararını anlamak istiyoruz. Meclisi Meb'usan söz sahibi olmadan evvel emrivakiler tevali eder ve meselei haricîyenin mahiyetine muvafık tedabir almak teahhur ederse, bundan mütevellit mes'uliyetin de Heyetimize raci olamayacağı teslim buyrulur. Meclisi Meb'usan filhakika toplanır ve ifayî vazifeye başlarsa, hükûmete hiçbir şey için müracaat etmeyeceğimize tabiidir. Notayı yalnız İngilizlerin değil, Düvelî İtilâfiyenin müştereken tebliğ etmesi, meselei haricîyenin ehemmiyetini ihata için ayrı bir sebeptir.

Heyeti Temsilîye namına Mustafa Kemal

Cemal Paşa, son telgrafımıza, 23/24 Kânunusaniye verdiği cevapla, çekilmesinin zaruretinden ve Meclisi Millînin tarzı hareketine intizar lüzumundan bahsediyordu (Ves. 221).

Efendiler, aynı günün zevalinde Ankara, Erzurum, Sivas, Diyarbakır, Bandırma, Balıkesir, Konya, Edirne, İstanbul ve Bursada bulunan kumandalara vaziyet ve noktai nazarımız bildirilerek nazarı dikkatleri celp ve mütaleaları istihsar olundu (Ves. 222).

İstanbuldaki Onuncu Kafkas Fırkası Kumandanı Kemalettin Sami Beye de (Berlin Sefiri Kemalettin Sami Paşadır), ayrıca şu emri verdim:

22 Kânunusani 1336

Onuncu Kafkas Fırkası Kumandanlığına

Hemen Rauf Beyi bularak vaziyeti beraber ve emniyet dahilinde takip etmenizi rica ederiz. İngilizlerin talebini is'af etmek kat'iyyen gayricezâdır. Burada o noktai nazardan tedabiri seriya tevessül edildi. İstanbuldaki telgraf muhaberatını tahtı temine almanız lâzımdır (Ves. 223).

Mustafa Kemal

Efendiler, Rauf Bey, Bekir Sami Bey, Cami Bey ve umum meb'uslara da Kafkas Fırkası Kumandanı Kemal ve Mevkii Müstahkem Kumandanı Şevket ve

Kongre, 22/1/1920

Başbakan Paşa Hazretlerine

Telgrafınız hakkında Temsilci Kurulca bir karar alınmak için herşeyden önce ultiमत örneğinin olduğu gibi bildirilmesine kesin gereksinim vardır. Bunu bildirmek iyiliğinde bulunmanızı rica ederim.

Temsilci Kurul adına Mustafa Kemal Erenköy, 22/23, 1/1920

Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneği Temsilci Kuruluna

K: Görüşüldükten sonra bildirilecektir.

Başbakan Ali rıza

Burada, söylemeliyim ki, hükûmet, bu nota örneğini bize olduğu gibi vermek istememiş ve vermemiştir.

Başbakana verdiğim karşılık şudur:

22/1/1920

Başbakan Hazretlerine

Ultimatом örneğini gördükten sonra kesin kararımızı bildireceğiz. Ancak durum incelenirken dayanılan ilkelere, hükûmetle aramızda bakış ayrılığı vardır ki, herşeyden evvel onu gidermek isteriz. Hükûmet bizim dileklerimizi kendi yaptıklarına karışma saymış, yani dış olayı bir yana bırakarak, bir iç sorun önünde bulunduğunu sanmıştır. Olayı, yalnızca, yabancıların bir bakanı değiştirebilmesi bakış açısından düşünmek gerekir. Şu da var ki sizin sandığınız gibi Savaşşleri Bakanının kişiliği de söz konusu değildir. Aynı durumda başka bir bakan ve herhangi bir kişi olsa, olay, aynı şekilde düşünülecekti. Öte yandan bakanın değiştirilmesini emreden gücün, Meb'uslar Meclisinin toplanmasına ve hükûmetin açıklamalarından sonra Meb'uslar meclisinin bir karar almasına izin verip vermeyeceği de şu anda bilinmiyor. Meb'uslar Meclisinin, söz sahibi olmadan evvel meydana gelecek olup bittilere hazırlanmak gerektiği için hükûmetinizin kararını anlamak istiyoruz. Meb'uslar Meclisi söz sahibi olmadan evvel olup bittiler birbirini izler ve dış sorunların niteliğine uygun önlemler almak gecikirse, bundan doğacak sorumluluğun da Kurulumuza yönelik olmayacağını kabul edersiniz, Meb'uslar Meclisi gerçekte toplanır ve görev yapmaya başlarsa, hükûmete hiçbir şey için başvurmayacağımız doğaldır. Notayı yalnız İngilizlerin değil İtilâf Devletlerinin ortaklaşa vermesi, dış sorunun önemini kavramak için ayrı bir nedendir.

Temsilci Kurul adına Mustafa Kemal

Cemal Paşa, son telgrafımıza, 23/24 Ocakta verdiği karşılığa, çekilmesinin zorunluluğundan ve Ulusal Meclisin davranış şeklini beklemek gerektiğinden söz ediyordu (Belge 221).

Efendiler, aynı gün öğleyin Ankara, Erzurum, Sivas, Diyarbakır, Bandırma, Balıkesir, Konya, Edirne, İstanbul ve Bursada bulunan komutanlara durum ve görüşümüz bildirilerek dikkatleri çekildi ve ne düşündükleri soruldu (Belge 222).

İstanbuldaki Onuncu Kafkas Tümeni Komutanı Kemalettin Sami Beye de (Berlin Elçisi Kemalettin Sami Paşadır), ayrıca şu emri verdim:

22 Ocak 1920

Onuncu Kafkas Tümeni Komutanlığına

Hemen Rauf Beyi bularak durumu birlikte ve güvenlik önlemi olarak izlemenizi rica ederiz. İngilizlerin isteğini yerine getirmek hiç doğru değildir. Burada o bakımdan ivedi önlemler alınmaya girişildi. İstanbuldaki telgraf haberleşmelerini güven altına almanız gereklidir (Belge 223).

Mustafa Kemal

Efendiler, Rauf Bey, Bekir Sami Bey, Cami Bey ve bütün meb'uslara da Kafkas Tümeni Komutanı Kemal ve Müstahkem Mevki Komutanı Şevket, ve

Harbiye Nezaret Seryaveri Salih Beyler vasıtalariyle de şifre olarak şu tebliğde bulundum:

22 Kânunusani 1336

İngilizler, Harbiye Nâzırı Cemal Paşa ile Erkânıharbiye Umumiye Reisi Cevat Paşanın vazifeden çekilmesini talep etmişlerdir. Bu teşebbüs, devletin istiklâli aleyhinde kat'î bir harekettir. Binaenaleyh, bu teşebbüs aleyhine milletin icra edeceği hareket, muhafazai istiklâl için yapılacak mücahedat cümlesindedir. İlk devri mücahedatta, vazife milletin meb'uslarınınıdır. Meb'uslar, kabine azasının mevcudiyetine müdahale ve ikai tesir suretile devletin istiklâli siyâsisi aleyhine, İngilizlerin vukubulan tecavüzlerini, dahil ve harice karşı kat'iyen ve serian reddetmek mecburiyetindedir. Bunun tarzı icrasını kararlaştırarak buraya bildiriniz. Fakat icraatta şu noktaları behemehal temin etmek icap eder:

Evvelâ; Meclisin feshi hakkında bir iradenin meclisle bağdeten okunması ihtimaline maruz kalmamalıdır. Eğer bu ihtimal kat'iyen gayrıvarit olmazsa, meb'uslar, teşebbüslerini hususî içtima halinde de yaparlarsa kâfidir. Saniyen; devletin istiklâli siyâsisi aleyhine kat'î bir hareket vukubulduğunu Sulh Konferansına ve Avrupa milletlerine ve âlemi İslama ve dahilî memalike ilân etmek lâzımdır. İngilizlerin tecavüzü geri alınmadığı takdirde, Meclisin vazifesi, Anadoluya geçmek ve iradei millîyeyi deruhde etmektir. Bu icraat, bütün milletin kuvvetlerini cemetmiş olan Kuvayi Millîye tarafından her vasıta ile teyit olunacaktır. Şimdiden tedabiri lâzime itihata olunmuştur.

Heyeti Temsilîye namına Mustafa Kemal

Bu tebliğ, sureti aynen umum kumandanlara bildirildi.

Efendiler, ayrıca, Rauf Beye de 23 Kânunusani 1336 da Onuncu Kafkas Fırkası Kumandanı vasıtasile yazdığım şifrede, "Harbiye Nâzırının infisali bir emrivaki olmakla beraber, meselenin ehemmiyeti bakidir dedim." Düveli İtilâfiye mümessilleri, hükûmetimizi istedikleri gibi terkip etmek yolunu tutmuş oluyordular. Yarın, Meclisin itimat edeceği bir hükûmete de aynı suretle muamele etmelerine misal hazırlanmış oluyordu. Hükûmetin, milleti ve matbuatı haberdar etmiyerek, bir kabine meselesi yapmayarak mutavaat göstermesi istiklâli milleti muhildi. Hâdiseyi kapatmayarak, Meclisi Meb'usunda, hükûmeti, istiklâli milleti muhafaza edemediğinden alenen iskat etmek lâzım idi. İşte, bütün bunları Rauf Beye yazdım (Ves. 224).

Aynı tarihte, Onuncu Kafkas Fırkası Kumandanı ile Rauf Beye müştereken şu direktifi vermiştim:

Hükûmet mukavemet ederek; Sulh Konferansını; Kuvayi Millîyeden dolayı Türk hükûmetini iskata karar verdiğini, bütün cihana karşı ilâna mecbur etmek lâzımdır. Kabinenin eslâfi gibi, istiklâli millîden sukûnetle fedekârlık etmesi, salâhiyeti şahsiye itibarile, zâfını, idrak ve ihata itibarile de asla şayanı itimat olmadığını bir daha vazıhan göstermiştir. Bu kadar muğlâk mesaili seciyeten ve fikren bu gayere zayıf zevat ile idare etmeye çalışmak artık gayrimümkündür. Binaenaleyh, kabinenin son meseleden dolayı iskata lâzımdır. Milletin itimadı ammesine lâyük bir kabinenin mevkii iktidara gelmesi yolunda çalışınız (Ves. 225).

Efendiler, ecnebilerin, İstanbulda tecavüzatı artırarak nâzır veya meb'uslardan bazılarının tevkîfine başlamaları ihtimaline binaen, bilmukabele, Anadolu'da bulunan ecnebî zabıtlarının tevkîf edilmesine karar verdim. Bu kararımı ve buna nazaran itihazı tedabir edilmesi lüzumunu, 22 Kânunusani 1336 tarihinde Ankara, Konya, Sivas ve Erzurumdaki kolordu kumandanlarına, zata mahsus olarak şifre ile emrettim (Ves. 226).

Efendiler, meb'uslara yazdığım telgrafa, Vasıf, Rauf, Bekir Sami Beylerin müşterek imzasile cevap geldi. Bu cevapta; Meclis resmen müzakerata başlayın-

Savaşışleri Bakanlığı Başyaveri Salih Beyler aracılığıyla da şifre olarak şu bildiride bulundum:

22 Ocak 1920

İngilizler Savaşışleri Bakanı Cemal Paşa ile Genel Kurmay Başkanı Cevat Paşanın görevden çekilmesini istemişlerdir. Bu girişim, devletin bağımsızlığına karşı kesin bir davranıştır. Onun için, bu girişime karşı milletin göstereceği tepki, bağımsızlığı korumak için yapılacak kutsal savaş niteliğindedir. Bu savaşın ilk evrelerinde, ödev milletin meb'uslarına düşer. Meb'uslar, İngilizlerin hükûmet üyelerinin var oluşlarına karışıp etki yaparak devletin siyâsi bağımsızlığına karşı yaptıkları saldırıların, içe ve dışarıya karşı kesinlik ve ivedilikle kabul edilmediğini bildirmek zorundadır. Bunun yapılış şeklini kararlaştırarak buraya bildiriniz. Ancak eylemlerde şu noktaları ne yapıp yapıp sağlamak gerekir:

Birincisi; Meclisin dağıtılması hakkında bir padişah buyruğunun mecliste birdenbire okunması olasılığıyla karşı karşıya kalınmamalıdır. Eğer böyle bir şeyin olabileceği yolunda en ufak bir kuşku belirirse, meb'uslar, girişimlerini özel toplantı şeklinde de yaparlarsa yeterlidir. İkincisi; devletin bağımsızlığına karşı kesin bir davranış olduğunu Barış Konferansına ve Avrupa milletlerine ve İslâm dünyasına ve ülkenin içinde her yere duyurmak gerekir. İngilizlerin saldırısı geri alınmazsa, Meclisin ödevi, Anadoluya geçmek ve ulusal yönetimi üstlenmektir. Bu yürütme, bütün milletin gücünü toplamış olan Ulusal Güçler tarafından her yoldan desteklenecektir. Şimdiden gerekli önlemler alınmıştır.

Temsilci Kurul adına Mustafa Kemal

Bu bildirinın örneği olduğu gibi bütün komutanlara bildirildi.

Efendiler, ayrıca, Rauf Beye de 23 Ocak 1920'de, Onuncu Kafkas Tümeni Komutanı aracılığıyla yazdığım şifrede, "Savaşışleri Bakanının ayrılması bir olup bitti olmakla birlikte, işin önemi sürmektedir" dedim. İtilâf Devletlerinin temsilcileri, hükûmetimizi istedikleri gibi oluşturmak yolunu tutmuş oluyordular. Yarın, Meclisin güveneceği bir hükûmete karşı da böyle davranmalarına yol açılmış oluyordu. Hükûmetin, millete ve basına haber vermiyerek, bir hükûmet sorunu yapmayarak boyun eğmesi ulusal bağımsızlığımızı zedeleyordu. Olayı kapatmayarak, Meb'uslar Meclisinde, hükûmeti, ulusun bağımsızlığını koruyamadığı için açıktan açığa düşürmek gerekti. İşte, bütün bunları Rauf Beye yazdım (Belge 224).

Gene o gün, Onuncu Kafkas Tümeni Komutanı ile Rauf Beye ortaklaşa şu direktifi vermiştim:

Hükûmet dayatarak; Barış Konferansını; Ulusal Güçlerden dolayı Türk hükûmetini düşürmeye karar verdiğini, bütün dünyaya duyurmaya zorlamak gerekir. Hükûmet, ondan evvelkiler gibi, ulusun bağımsızlığından sessizce ödün vermesile kişisel yetki açısından güçsüzlüğünü, anlama ve kavrama bakımından hiç güvenilir olmadığını bir daha açıkça göstermiştir. Bu kadar karışık işleri yaradılış ve düşünüş bakımından bu kez de güçsüz kişilerle yönetmeye çalışmak artık olanaksızdır. Bu duruma göre, hükûmetin olaydan ötürü düşürülmesi gereklidir. Ulusun genel güvenine sahip bir hükûmetin iş başına gelmesi yolunda çalışınız (Belge 225).

Efendiler, yabancıların, İstanbulda saldırıları arttırarak bakan veya meb'uslardan bazılarını tutuklamaya başlayabileceklerini kestirip karşılık olmak üzere, Anadolu'da bulunan yabancı subayların tutuklanmasına karar verdim. Bu kararımı ve buna göre önlem alınması gerektiğini, 22 Ocak 1920 tarihinde Ankara, Konya, Sivas ve Erzurumdaki kolordu komutanlarına, kişiye özel olarak, şifre ile emrettim (Belge 226).

Efendiler, meb'uslara yazdığım telgrafa, Vasıf, Rauf, Bekir Sami Beylerin birlikte imzaladıkları yanıt geldi. Bu yanıtta; Meclis resmî olarak görüşmelere

ca, meselei hazıra sebebile kabine çekilecektir. O zamana kadar vaziyetin emniyeti için kabinenin ipkası lâzımdır. Siz, hareket ve müdahale etmeyiniz. Emirlerinizi bize bildiriniz. Noktai nazarlarınızın her makam nezdinde hakki- le müdafaa edileceğine itimat ediniz denilmekte idi (Ves. 227).

Ben, ne hükûmete ve ne de Meclise iş'aratta bulunmamaya karar vermiş ve arlık işi muhterem meb'us arkadaşlarımıza bırakmıştım (Ves. 228).

Efendiler, İstanbuldaki zevatın, ne gibi nesayihe göre, hareketlerini tanzim ettiklerini tebarüz ettirmek için, şu kısa malûmatı arz edeyim:

Filân mümessili siyâsî, çok namuslu ve doğru sözlü ve Türk muhibbi imiş. Bu zât, çok samimî ve müteessir bir lisanla demiş ki, eğer Harbiye Nâzırı ile Cevat Paşa çekilmeseydiler, Harbiye Nezareti işgal olunacaktı. Kuvayi Millîyenin gösterdiği sükûnet ve metanet, bazılarını çıldırtıyor. Fakat acele etmeyin, ezilirsiniz. Bana itimat edin. Hakaret varsa, yapanlar utansın. Belki daha delilikler olacaktır. Fakat, siz zinhar delilik yapmayın.

İstanbuldaki zevat; biz, bu ifadatin samîmiyetine şüphe etmiyoruz diyorlardı (Ves. 229).

Efendiler, meb'uslar, İstanbulda toplandıklarından bir hafta sonra, divanı riyaset intihabı hakkında ve bu münasebetle Meclis Riyasetine dair müdavelei efkâra başlamışlar. Bir yerde işaret etmiştim ki, ben, Meclis Reisi intihap olunmayı, bazı fevaidine binaen, lüzumlu bir tedbir telâkki etmiş ve icab eden zevata noktai nazarımı bildirmiştim. İşte, arzettiğim veçhile, bu mesele üzerinde görüşülmeye başlandığı günlerde, 28 Kânunusani 1336 ve 1 Şubat 1336 tarihlerinde Rauf Beyin vukubulan iş'aratında birtakım mütaleattan sonra, "biz pek azîm mahzur tevlid edecek olan bu ciheti ileri sürmekten sarfinazar ediyoruz." denmekte (Ves. 230) ve "... hususî, mahrem bir içtimada tekrar mevzuubahs oldu. Şeref Bey, intihabınız fevaidinden bahsetti... İntihap hususunda teşettütü âra, tekrar kat'iyetle mahsus olduğunda milletin resikârında, Meclisi Millîye nîgehban olarak kalmayı zaten tercih buyurdıkları tarafımızdan söylenerek alkışlarla hakkı samilerinde tezahüratı samimaneye şahit olundu. İçtimai umumide Reşat Hikmet Bey, Reisi evvel ve Hüseyin Kâzım Bey birinci ve Hoca Abdülâziz Mecdi Efendi, ikinci reis vekili intihap olundu." haberi verilmekte idi.

Efendiler, benim riyasetimden bahseden, demek ki, yalnız Şeref Bey oluyor. Sair zevat tarafından, ne maksatla riyasete intihabım mevzuubahs edildiği, mahrem olduğu bildirilen bu içtimada, imaen olsun söylenmiyor. Ciddî mütaaleata istinaden, benim riyasetimi mevzuubahs etmeli idiler. Ondan sonra, teşettütü efkâr olup olamayacağını tetkik eylemeli idiler. Yalnız Şeref Beyin ifadatu üzerine, efkârın ciheti temayülüne hüküm vermekte isabet olmayabilirdi.

Efendiler, Rauf Beyin riyaset meselesine ait izahatına verdiğim cevapta demiştim ki: "Serdolunan mehazir evvelce etrafı düşünülen şeylerdir. Benim riyasetimi mevzuubahs eden esbap malûmdur; Kuvayi Millîyenin, millet tarafından kabul edildiğini teyid etmek, Meclis fesholunduğu halde riyasete ait vezâif emniyetle ifa eylemek, hayatımızla gayrikabili telif bir sulh teklifi karşısında kıyamı millî yapılırsa riyaset vaziyetile milletin maddî ve manevî kuvvetlerini müdafaaaya tevcih etmek mülâhazalarıdır. Mütaaleanızdan, müdafaaaya taallük eden bu esbabın, bugün İstanbul muhitinde şayanı ihmal addalonduğu anlaşılıyor.

başlayınca, bugünkü sorun nedeniyle hükûmet çekilecektir. O zamana kadar durumun esenliği için hükûmetin iş başında tutulması gereklidir. Siz, bir girişimde bulunmayınız karışmayınız. Emirlerinizi bize bildiriniz. Görüşlerinizin her yerde gerçekten savunulacağına güveniniz denilmekte idi (Belge 227).

Ben, ne hükûmete ve ne de Meclise bildiride bulunmamaya karar vermiş ve artık işi sayın meb'us arkadaşlarımıza bırakmıştım (Belge 228).

Efendiler, İstanbuldakilerin, ne gibi öğütlere uyarak, davranışlarına yön verdiklerini belirtmek için, şu kısa bilgiyi sunayım:

Filân siyâsî temsilci, çok namuslu ve doğru sözlü ve Türk dostu imiş. Bu kişi, çok içten ve üzüntülü bir sesle demiş ki, eğer Savaşşleri Bakanı ile Cevat Paşa çekilmeseydiler, Savaşşleri Bakanlığı işgal edilecekti. Ulusal Güçlerin gösterdiği dinginlik ve dayanıklılık, bazılarını çıldırtıyor. Fakat acele etmeyin, ezilirsiniz. Bana inanın. Aşağılama varsa, yapanlar utansın. Belki daha başka delilikler de olacaktır. Fakat, siz, sakın delilik yapmayın.

İstanbuldakiler; biz, bu sözlerin doğruluğundan kuşkulanmıyoruz diyorlardı (Belge 229).

Efendiler, meb'uslar, İstanbulda toplandıklarından bir hafta sonra, başkanlık divanı seçimi üzerinde ve dolayısıyla Meclis Başkanlığı hakkında görüşmelere başlamışlar. Bir yerde işaret etmiştim ki, ben, Meclis Başkanı seçilmemi, birtakım yararları nedeniyle, gerekli bir önlem saymış ve gereken kişilere görüşümü bildirmiştim. İşte, anlattığım gibi, bu konu üzerinde görüşülmeye başlandığı günlerde, 28 Ocak 1920 ve 1 Şubat 1920 tarihlerinde Rauf Beyin yaptığı bildirilerde, birtakım düşüncelerden sonra, "biz pek büyük sakınca doğuracak olan bu işi ileri sürmekten vazgeçiyoruz." denmekte (Belge 230) ve "... özel, gizli bir toplantıda yeniden söz konusu oldu. Şeref Bey, seçilmenizin yararlarından söz etti... Seçimde oyların dağılacağı, yeniden kesinlikle anlaşıldığından, milletin başında, Ulusal Meclisin koruyucusu olarak kalmayı zaten öteden beri yeğlediğinizi söyledik, sizin için alkışlarla içten gösterilere şahit olundu. Genel Kurulda Reşat Hikmet Bey, Birinci Başkan ve Hüseyin Kâzım Bey birinci ve Hoca Abdülâziz Mecdi Efendi, ikinci başkan vekili seçildi." haberi verilmekte idi.

Efendiler, benim başkanlığımın söz eden, demek ki, yalnız Şeref Bey oluyor. Öbür kişiler tarafından, ne amaçla başkanlığa seçilmemden söz konusu edildiği, gizli olduğu bildirilen bu toplantıda, dolaylı olarak bile söylenmiyor. Sağlam gerçeklere dayanarak, benim başkanlığımı söz konusu yapmalıydılar. Ondan sonra, oyların dağılıp dağılmayacağını incelemeliydiler. Sadece Şeref Beyin sözleri üzerine, oyların eğilim yönü hakkında yargıya varmak doğru olmayabilirdi.

Efendiler, Rauf Beyin başkanlık işine ilişkin açıklamalarına verdiğim karşılıkta demiştim ki: "İleri sürülen sakıncalar önceden enine boyuna düşünülmüş olan şeylerdir. Benim başkanlığımı söz konusu kılan nedenler bellidir; Ulusal Güçlerin, millet tarafından benimsendiğini perçinlemek, Meclis dağılırsa başkanlık ödevlerini güvenilir şekilde yapmak, varolmamızla bağdaşmayan bir barış önerisi karşısında uluşça ayaklanılırsa başkanlığın tutumuyula ulusun nesnel ve tinsel güçlerini savunmaya yöneltmek düşünceleridir. Sözlerinizden, savunmaya ilişkin bu nedenlerin, bugün İstanbul çevresinde önemsiz sayıldığı anlaşılıyor.

Meclisi
Meb'usan
reisi olmam
mahzurlu
görülüyor

Meb'uslar
Meclisi
Başkanı ol-
mam sakın-
calı görü-
lüyor

Eğer noktai nazarda isabet etmemekten, müdafaai millîyede halen ve atiyen noksan hâsıl olursa, mes'uliyet, hata edenlere ait olur. Şahsan benim bu hususta müstağni olduğumu temine hacet yoktur."

Efendiler, Harbiye Nâzırı ve Erkânıharbiye Reisinin cebren ıskat edildiğini biliyoruz. Meclis riyasetine intihap olunan merhum Reşat Hikmet Beyin, bir sebeple ecnebiler tarafından tevkif olunduğundan haberdar olunmuştuk. İstanbulda bulunan Heyeti Temsilîye âzalarının tevkifi düşünüldüğü, Rauf Beyin 28 Kânunusani 1336 tarihli iş'arile bildiriliyordu. Bu ahvalden, Kuvayi Millîye aleyhtarlığı, Meclisin feshi ihtimali, binaenaleyh müdafaai millîyeye teşebbüs zamanının daha karip olduğu meydanda idi. Fakat, bu hakikati ihtisas eden azdı.

Efendiler, Reşat Hikmet Beyin kurtarılması için de Ankaradan çalışmak lâzım geldi (Ves. 231).

Rauf Beyin, Meclis vaziyetini tasvir eden 27 Kânunusani 1336 tarihli şifre telgrafnamesi muhteviyatında şayanı endişe bazı cümleler vardı. Meselâ; kabine, bidayetinde istifayı düşünmüş, fakat yapmamıştır. Meclisin bugünkü vaziyeti, bu meseleyi halle müsait değildir. Buradaki meb'uslar, milletin Maraş havalisine dair gönderdiği telgrafları, Heyeti umumîyede, okumaya dahi müsait değildir. İtilâf Devletlerinden fîlân, falana mümaşatkâr davranışlarımızı tavsiye ediyor. Toplanacak yerimiz yoktur (Ves. 232, 233).

Rauf Beye, 7 Şubat 1336 da vukubulan bir iş'arımızda, şu mütaaleatımızı bildirdik: Meb'usan, İstanbulun dahilî ve haricî tesiratile sulha matuf olan gayeyi ihmal ederek ubudiyet, ikbal, haset, vehim ve ilâ... gibi avamil ile iftiraka düşmüşlerdir. Arkadaşlarımız, çok meb'ustan mürekkep bir ekseriyet temin edebilmek için kendi tasavvurat ve mutekadatından mütemadiyen fedekârlık yapmışlar ve uysal olmak sevdasile hükûmet ve mahafilî malûme nezdindeki tesiratını kâmilen zayi eylemişlerdir. Şirazeyi bozmamak kaygusile devam edilirse, amali gayrimillîyeye ve ihtirasata günagûna vasıta olmaktan, mesaili millîye aleyhine mukarrerat itihazına mâni olamamaktan, korkulur. Bu hale karşı tedbir budur: prensiplerimize tamamen sadık arkadaşlardan mürekkep, ekalliyet halinde olsa da, bir heyetle iktifa eylemek... Bunun mahzuru uysallıktan azdır. Hükûmeti bilâkaydüşart düşürmek lâzımdır. Kat'î mücadele vaziyeti alınmak lâzımdır (Ves. 234).

Efendiler, Ali Rıza Paşa Kabinesi çekilmemiş, Meclis de bir mesele ihdasından içtinaben ıskatı cihetine gidememiş ve muaddel Ali Rıza Paşa Kabinesine itimat reyî vermiştir.

Ali Rıza Paşa Kabinesinin, Meclis huzurunda okuduğu beyanname muhteviyatını bilmem tahattur buyurur musunuz? Bu beyanname:

Sadrâzam Paşa, ifa ettiği en mühim vazîfeyi mukaddeme kelâm olarak kaydediyor; hükûmeti merkeziye ile Anadolu arasında inkutâi muhaberata kadar varan beynunetin izalesine muvaffak olduğunu, bundan böyle iradei millîyenin meclisi âlide tecelli ettiğini, artık kavaidi meşrutiyete tamamen tevfiği harekete hiçbir mâni tasavvur etmediğini, söylüyor.

Efendiler, bu sözlerle, Heyeti Temsilîyenin iradei millîye namına hareketine ve kavaidi meşrutiyete muvafık harekete mümanaatine artık mahal olmadığı gibi

hıyor. Eğer doğru düşünmemekten, ulusal savunmada bugün ve ileride aksaklıklar olursa, sorumluluk, yanlışlığı yapanlara düşer. Benim bu işi kişisel düşüncelerle istemediğim yolunda güvence vermeye gereklilik yoktur."

Efendiler, Savaşşleri Bakanı ve Kurmay Başkanının zor kullanarak düşürüldüğünü biliyoruz. Meclis başkanlığına seçilen rahmetli Reşat Hikmet Beyin, bir nedenle yabancılar tarafından tutuklandığını haber almıştık. İstanbulda bulunan Temsilci Kurul Üyelerinin tutuklanması düşünüldüğü, Rauf Beyin 28 Ocak 1920 tarihli yazısıyla bildiriliyordu. Bu olaylardan, Ulusal Güçler karşıtlığı, Meclisin dağıtılması olasılığı, dolayısıyla ulusal savunmaya girişmek zamanının daha yakın olduğu meydandaydı. Fakat, bu gerçeği sezinleyen azdı.

Efendiler, Reşat Hikmet Beyin kurtarılması için de Ankaradan çalışmak gerekti (Belge 231).

Rauf Beyin, Meclisin durumunu anlatan 27 Ocak 1920 tarihli şifre telgrafında yazılanlar arasında kuşku verici birtakım cümleler vardı. Örneğin; hükûmet, önce işten ayrılmayı düşünmüş, ama yapmamıştır. Meclisin bugünkü durumu, bu sorunu çözmeye uygun değildir. Buradaki meb'uslar, milletin Maraş çevresine ilişkin olarak gönderdiği telgrafları, genel kurulda, okumaya bile yanaşmıyordu. İtilâf Devletlerinden biri, bir diğerine ayak uydurmamızı öğütüyor. Toplanacak yerimiz yoktur (Belge 232, 233).

Rauf Beye, 7 Şubat 1920 de yolladığımız bir yazımızda, şu düşüncelerimizi bildirdik: Meb'uslar, İstanbulun iç ve dış etkiler altında barışa yönelik amaç önem vermiyerek kulluk, yükselme hırsı, kıskançlık, boşkuruntu, vb. ... gibi etmenlerle bölüntüye uğramışlardır. Arkadaşlarımız, çok sayıda meb'usdan oluşan bir çoğunluk elde edebilmek için kendi düşünce ve inançlarından bir kısmından boyuna vazgeçmişler ve uysal olmak eğilimleriyle hükûmet ve bilinen çevrelerde etkinliklerini bütünüyle yitirmişlerdir. Düzeni bozmamak kaygusile bu tutum, sürdürülürse, ulusal olmayan emellere ve çeşit çeşit tutkulara maşa olmaktan, ulusal emellere karşı kararlar alınmasını önleyememekten, korkulur. Bu duruma karşı önlem şudur: Prensiplerimize yüzdeyüz bağlı arkadaşlardan oluşan, azınlıkta kalsa da, bir grupla yetinmek... Bunun sakıncası uysallıktan daha azdır. Hükûmeti kayıtsız şartsız düşürmek gereklidir. Kesin savaşım durumu alınmak gerekir (Belge 234).

Efendiler, Ali Rıza Paşa hükûmeti çekilmemiş, Meclis de bir sorun yaratılmaktan çekinerek düşürülmesi yönüne gidememiş ve bazı üyeleri değiştirilmiş olan Ali Rıza Paşa Hükûmetine güven oyu vermiştir.

Ali Rıza Paşa Hükûmetinin, Mecliste okuduğu bildirgeyi bilmem hatırlar mısınız? Bu bildirgede:

Başbakan Paşa, söze, yaptığı en önemli görevi belirtmekle başlıyor; İstanbul hükûmetiyle Anadolu arasında haberleşmenin kesilmesine kadar varan anlaşmazlığın giderilmesini başardığını, bundan böyle ulusal iradenin yüksek mecliste belirlediğini, artık meşrutiyet kurallarına eksiksiz uymaya hiçbir engel düşünemediğini söylüyor.

Efendiler, bu sözlerle, Temsilci Kurulun ulusal irade adına iş yapmasına ve meşrutiyet kurallarına uygun davranışları engellemesine artık yer olmadığı gibi

Hükûmeti bilâkaydüşart düşürmek ve kat'î mücadeleye vaziyeti almak lâzımı

Hükûmeti kayıtsız şartsız düşürmek ve kesin savaşım durumunu almanın gerekliliği

bir mana işrap edilmek isteniliyor. Daha dün, Meclisi Millînin, İstanbulda müctemi bulunduğu bir sırada, iradei millîyeye de, kavaidi cihana da münafi olarak bizzat kendilerinin ve kendileriyle beraber, Meclisin ve milletin ne kadar ağır bir tecavüze maruz kaldığını söylemeye lüzum görmiyen sadrazam, hâlâ Heyeti Temsilîyeyi jurnal etmekle teşfiyei sadra çalışıyor ve bizim muhterem meb'us arkadaşlarımız da, bu sözleri kemali sükûnetle dinlemek kabiliyetini gösteriyorlar.

Hükûmet, siyâsî zümrelere karşı bitarafliktan ayrılmadığını ve ayrılmaya çağını teyid ettikten sonra, bugüne kadar istihlal ettiği muvaffakiyatın derecesinin takdirini Meclise havale ediyor.

Sadrazam, idarei devletin muhtacı ıslah olduğunu beyan ederek, Osmanlı Devletinin, her tazyiki düveli karşısında kaldığı zaman, takip ettiği mesleki kadîmini ihyaen, cihana yeni ıslahat vadediyor. Vâsi miyasta tevsi mezuniyet yapacağız. Ekalliyetlerin hukukunu teminen temsili nisbî kaidesine tevessül edeceğiz. Umuru adliye, maliye ve nafla ve inzibatîyede ve hatta idarei mülkiyede ecnebîlere emri teftişte selâhiyeti kâfiye vereceğiz diyerek kastettikleri ıslahatın esaslarını tadat ediyor.

Sadrazam Paşa, umuru hariciyeden bahsederken de mütareke ahkâmından inhıraf edilmemek hükûmeti seniyece mütehattim görülmektedir, taahhüdünü zikrederken, İzmirin işgalinden dolayı hâsıl olan galeyan ve tezepzübe hitam verecek, ancak, sulhtur, demekle iktifa ediyor ve "azmü basiretin" usru yüsre tahvil edeceği kanaati tammesinde olduğunu söyleyerek beyannamesine hatime veriyor (Ves. 235).

Efendiler, Meclisi Meb'usanın tasvibine iktiran eden bu beyanname muhteviyatını tahlil ve tefsir ile burada izaayi vakti bilüzum addederim.

Yalnız Efendiler, Sadrazam Ali Rıza Paşanın ve Kabinesinin muzmerratını ve hayasızlığını gösteren bir vesikayı aynen arzetmeme müsaadenizi rica edeceğim:

Gayet müstaceldir Vilâyat ve Elviyei müstakilliyeye Deraliyeden, 14 Şubat 1336

Ahiren Meclisi Meb'usanda kıraat ve ekseriyeti azime ile tasvip olunarak hükûmete beyan itimat olunan programın; nikatı mühimmesinden biri olduğu üzere; Meclisi Umumî içtima ederek her türlü amali millîyenin tecelligâhu münferidi, lehülhamt icrayi faaliyete başladığına nazaran, ahkâmı meşrutiyetin her nevi mevani ve tesirattan âri olarak tamamile cereyan etmesi lâzımgelen dahili memleket, meclisi mezkûrden başka yerde -iradei millîye namına idarei kelâm ve serdi metalibe artık mahal ve imkân- kalmadığından umuru hükûmete müdahale şeklinde her nevi ef'al ve harekât müstelzimi mücazat olacağı tamamen tebliğ olunur.

Sadrazam Ali Rıza

Efendiler, böyle bir tamime ne hacet vardı! Heyeti Temsilîyeyi, millet nazarında, küçük düşürmekten, onun tecziye edilebileceğinden, bahsetmekte ne fayda vardı? Eğer Heyeti Temsilîye zaman zaman hükûmetin nazarı dikkatini celbe lüzum görüyor idise, bu hareketinin, ne kadar temiz ve âli maksatlarla olduğuna ve ne derece vatanî zaruretler yüzünden vukubulduğuna hâlâ şüphe edilebilir miydi? Heyeti Temsilîyeyi, dolayısıyla milletin vahdet ve tesanüdünü bertaraf etmeyi hedefi aslı itihaz eden hükûmet, Aydın, Adana, Maraş, Urfa, Ayıntap cephelerinde vukubulmakta olan musademattan ise asla mütehassis görünmüyordu. Ecnebî devletlerin, doğrudan doğruya kendi kabinelerine vukubulmuş olan tecavüzünden müteessir olmuyordu. Şunu da, açık olarak, zikretmeliyim ki, her türlü amali millîyenin

bir anlam sezdirme isteniliyor. Daha dün, Millî Meclisin, İstanbulda toplandı halinde bulunduğu bir sırada, ulusal iradeye de, dünya kurallarına da aykırı olarak kendilerinin ve kendileriyle birlikte, Meclisin ve milletin ne kadar ağır bir saldırıya uğradığını söylemeye gerek görmiyen başbakan, hâlâ Temsilci Kurulu jurnal etmekle yüreğini şifalandırmaya çalışıyor ve bizim sayın meb'us arkadaşlarımız da, bu sözleri suspus olarak dinlemek yeteneğini gösteriyorlar.

Hükûmet, siyâsî topluluklara karşı yansızlıktan ayrılmadığını ve ayrılmayacağını doğruladıktan sonra, bugüne kadar elde ettiği başarıların değerlendirilmesini Meclise bırakıyor.

Başbakan, devletin yönetiminin düzeltilmesi gerektiğini söyleyerek, Osmanlı Devletinin, her yabancı devlet baskısı karşısında kaldığı zaman, izlediği pek eski yöntemi diriltirerek, yeni düzeltmelere girişileceğine dünyaya söz veriyor. Yerel yönetime geniş ölçüde izin vereceğiz. Azınlıkların haklarını korumak için (seçimlerde) nisbî temsil sistemine geçeceğiz

Adalet, maliye ve bayındırlık ve iç güvenlik işlerinde ve dahası sivil yönetim işlerinde yabancılara yeterince teftiş yetkisi vereceğiz diyerek düşüncükleri düzeltmelerin başhcalarını sayıyor.

Başbakan Paşa, dışişlerinden söz ederken de ateşkes hükümlerinden ayrılmamak İstanbul Hükûmetince gerekli görülmektedir, diye yüklenimde bulunurken, İzmirin işgali nedeniyle meydana gelen kaynaşma ve karışıklığa son verecek olan, ancak barıştır, demekle yetiniyor ve "kararlılığın ve doğru görmenin" güçlüğü kolaylığa dönüştüreceğine tam kanısı olduğunu söyleyerek bildirisini bitiriyor (Belge 235).

Efendiler, Meb'uslar Meclisinin onayını alan bu bildirgede yazılı olanları inceleyip yorumlamakla burada vakıt yitirmeyi gereksiz sayarım.

Yalnız Efendiler, Başbakan Ali Rıza Paşanın ve hükûmetinin içyüzünü ve utanmazlığını gösteren bir belgeyi olduğu gibi bilginize sunmama izninizi rica edeceğim:

Çok ivedidir İllere ve Bağımsız Sancaklara İstanbuldan, 14 Şubat 1920

Bu kez Meb'uslar Meclisinde okunup ve büyük çoğunlukla onaylanarak hükûmete güven oyu alan programın; önemli noktalarından birinde olduğu gibi; Genel Meclis toplanarak her türden ulusal emellerin belireceği tek yer, hamdolsun işe başladığına göre, meşrutiyet kurallarının her türden engel ve etkilerden arınmış olarak eksiksiz işlemesi gereken memlekette, bu meclisten başka yerde ulusal irade adına söz söylemeye ve istekler ileri sürmeye artık yer ve olanak kalmadığından hükûmet işlerine karışmak şeklinde her türlü iş ve davranışların cezalandırılacağı gerekenlere bildirilir.

Başbakan Ali Rıza

Efendiler, böyle bir genelgeye ne gerek vardı! Temsilci Kurulu, millet gözünde, küçük düşürmekten, onun cezalandırılabilenliğinden, söz etmekte ne yarar vardı? Eğer Temsilci Kurul zaman zaman hükûmetin dikkatini çekmeyi gerekli görüyor idiyse, bu davranışının, ne kadar temiz ve yüksek amaçlarla yapıldığından ve ne denli vatanî zorunluluklar yüzünden meydana geldiğinden hâlâ kuşku duyulabilir miydi? Temsilci Kurulu, dolayısıyla ulusun birliğini ve dayanışmasını ortadan kaldırmayı ana hedef alan hükûmet, Aydın, Adana, Maraş, Urfa, Gaziantep cephelerinde yapılmakta olan çatışmalardan ise hiç de duyulanmış görünmüyordu. Yabancı devletlerin, doğrudan doğruya kendi hükûmetine yapmış olduğu saldırıdan üzüntü duymuyordu. Şunu da, açık olarak, söyle-

Ali Rıza Paşa ve Kabinesinin mahiyeti

Ali Rıza Paşa ve Hükûmetinin niteliği

tecelligâhu münferidi olmak lâzımgelen Meclisi Millînin, henüz, Sadrazam Paşanın hamederek bahsettiği gibi icrayi faaliyete başladığı da maalesef görülmüyordu.

Efendiler, Sadrazamın, bu beyannameyi üzerine biz de şu tebliği umumî ile milletin nazarı dikkatini celbe lüzum gördük:

Tel **Tamim** **17/2/1336**

İradei millîyenin, tecelligâhu kanunîsi olan Meclisi Meb'usanı açarak hakimiyeti millîyeyi teyide muvaffak olan cemiyetimizin, en mühim ve en esaslı vezaifinden biri de amali millîyeye mutabık esasat dahilinde, bir sulhün aktine kadar, vahdeti millîyeyi muhafaza etmektir. Cemiyetimizin her müşkülü iktiham ile vatanı ve mevcudiyeti millîyeyi kurtarmak hususundaki mesaii rehakâranesine; maksudu millînin istihsal ve istidrakine kadar, daha büyük bir azmü iman ile devamı lâzımeden bulunmakla, hayat ve beka esasından ibaret olan teşkilâtı millîyenin, vatanın her köşesinde, âm ve şamil bir surette, taazzuvuna kelevvel devam edilmesini bilcümle heyatı merkezîye ve idarelerden bir kere daha rica ve tekit eyleriz.

Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsilîyesi namına Mustafa Kemal

Efendiler, İstanbuldan vukubulan 19 Şubat 1336 tarihli iş'aratta, "İngiltere Devleti Hariciye Nezaretinden Dersaadetteki mümessili siyasîliğine sepken ve mümessili siyasîlik tarafından da resmen hükûmete vaki olan tebligatı şifahiyede, payitahtı saltanatın, Devleti Osmaniyede bırakıldığı bildirilmiş ve fakat, bununla beraber Ermeni kıtalile, Yunanlılar da dahil olduğu halde, Mütelîfin kuvvetlerine karşı, tarafımızdan yapılan harekâtın hemen tatili ve aksi takdirde, şeraiti sulhiyemizin tebeddül etmesinin muhtemel bulunduğu da ilâveten dermeyeran edilmiştir." denilmekte ve bazı hususiat, bilhassa "mucibi şikâyet en küçük hadiseler bile meydan bırakılmaması" tavsiye olunmakta idi.

Efendiler, bu şifahî vadîn mana ve medlulü ne olabilirdi? Yunanlıların, Fransızların, ve sairenin tahtı işgalinde bulunan aksamı memalikten maada, İstanbulun da alınması mukarrer idi. Fakat dermeyeran olunan şartta riayet olunursa, İstanbulu almaktan, sarfınazar edeceğiz mi denilmek isteniyordu? Yoksa, Yunanlıların, Fransızların, İtalyanların işgalleri zaten muvakkattir, Düveli İtilâfiye, yalnız İstanbulu alacaktı, fakat teklif ettikleri şartta riayet edersek, onu da bırakacaklardır, manası mı çıkarılıyordu?

Yoksa, Efendiler, Yunanlıların, Fransızların, İtalyanların işgalleri emrivakidir. İstanbulun işgali de mutasavverdir. Fakat, Yunanlıları, Fransızları, İtalyanları işgal eyledikleri muntakalarda rahat ve emin bırakırsanız, onların işgalini kabul eylediğinizi filen gösterirseniz, İstanbulun işgal tasavvurundan vazgeçeriz mi denilmek isteniliyordu.

Veyahut Efendiler; İtilâf Devletleri, Kuvayi Millîyenin işgal muntakalarının, işgal kuvvetlerine karşı aldığı cepheleri bozdurmaya ve açtığı muharebeleri, tevessül eylediği hareketleri durdurmaya, hükûmeti merkezîyenin muktedir olamayacağını yakinen anladıklarından, Yunanlılar da dahil olmak üzere İtilâf Devletlerine tecavüzün menedilememiş ve haddi zatında mevcut olmayan Ermeni kıtaline nihayet verilmemiş olduğu behanesile İstanbulu da mı işgal eylemek kastinde idiler?!

Vakayii âtiye, bu son tahminin doğru olduğunu göstermiştir zannederim. Fakat, hükûmeti merkezîyenin, İngiliz mümessilliğinin teklifinden, böyle bir mana çıkarmaya yanaşmamış, bilâkis ümide düşmüş olduğu görülmüyordu.

meliyim ki, her türlü ulusal emellerin belireceği tek yer olmak gereken Ulusal Meclisin henüz, Başbakan Paşanın Allaha hamederek sözettiği gibi iş yapmaya başladığı da ne yazık ki görülmüyordu.

Efendiler, Başbakanın, bu bildirisini üzerine biz de şu genel bildirimle milletin dikkatini çekmeyi gerekli gördük:

Tel **Genelge** **17/2/1920**

Ulusal iradenin yasal belirti yeri olan Meb'uslar Meclisini açarak ulusal egemenliği kanıtlamayı başarmış olan derneğimizin, en önemli ve en temel ödevlerinden biri de ulusal amaçlara uygun ilkelere göre, bir barış yapılabileceğine kadar, ulusal birliği korumaktır. Derneğimizin her güçlüğü yenmek ve vatanı ve ulusal varlığı kurtarmak yolundaki kurtarıcı çalışmaları; ulusal amacın elde edilmesine kadar, daha büyük bir kararlılık ve amaçla sürdürmesi gerekli bulunmakla, yaşama ve varolma ilkesinden ibaret olan Ulusal Örgütlerin, vatanın her köşesinde, genel ve yaygın bir şekilde, oluşturulmasının eskisi gibi sürdürülmesini bütün merkez kurul ve yönetimlerinden bir kere daha önemle rica ederiz.

Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneği Temsilci Kurulu adına Mustafa Kemal

Efendiler, İstanbuldan gelen 19 Şubat 1920 tarihli yazıda, "İngiltere Devleti Dışişleri Bakanlığında İstanbuldaki siyasî temsilcisine gelen ve siyasî temsilcilik tarafından da resmî olarak hükûmete yapılan sözlü bildirimde, devlet merkezinin, Osmanlı Devletine bırakıldığı bildirilmiş ve fakat, bununla birlikte Ermeni kırimile, Yunanlılar da dahil, İtilâf Devletlerinin kuvvetlerine karşı, olan tutumumuzun hemen değiştirilmesi ve yoksa, barış koşullarımızın değişmesi olası bulunduğu da ayrıca bildirilmiştir." denilmekte ve bazı şeyler, özellikle "sızıntıya yol açacak en küçük olaylara bile meydan bırakılmaması" öğütlenmekteydi.

Efendiler, ağızdan verilen bu sözün anlam ve kapsamı ne olabilirdi? Yunanlıların, Fransızların ve başkalarının işgalinde bulunan yurt parçalarından başka, İstanbulun da alınması kararlaştırılmıştı. Fakat bildirilen kurala uyulursa, İstanbulu almaktan, vaz geçeceğiz mi denilmek isteniyordu? Yoksa, Yunanlıların, Fransızların, İtalyanların işgalleri aslında geçicidir. İtilâf Devletleri, yalnız İstanbulu alacaktı, fakat önerdikleri koşula uyarsak, onu da bırakacaklardır, anlamı mı çıkarılıyordu?

Yoksa, Efendiler, Yunanlıların, Fransızların, İtalyanların işgalleri bir olup bittir. İstanbulun işgali de düşünülmektedir. Fakat, Yunanlıları, Fransızları, İtalyanları işgal ettikleri bölgelerde rahat ve güvenlik içinde bırakırsanız, onların işgallerini benimsediğinizi etkin olarak gösterirseniz, İstanbulun işgali düşüncesinden vazgeçeriz mi denilmek isteniliyordu?

Ya da Efendiler; İtilâf Devletleri, Ulusal Güçlerin işgal bölgelerinde, işgal kuvvetlerine karşı aldığı cepheleri bozdurmaya ve açtığı savaşları, giriştiği eylemleri durdurmaya, İstanbul Hükûmetinin başaramıyacağını iyice anladıklarından, Yunanlılarla birlikte İtilâf Devletlerine saldırının önlenememiş ve aslında hiç yapılmamış olan Ermeni kırimına son verilmemiş olduğu gibi uydurma nedenlerle İstanbulu da mı işgal etmek niyetinde idiler?!

Sonraki olaylar, bu son görüşün doğru olduğunu göstermiştir sanırım. Fakat, İstanbul hükûmetinin, İngiliz temsilciliğinin önerisinden, böyle bir mana çıkarmaya yanaşmamış, tersine ümide düşmüş olduğu görülmüyordu.

Aldatıcı
vaitler, ağır
iftiralar

Aldatıcı
sözler, ağır
karalamalar

Efendiler, vukubulmuş olan teklifin ne derece nabemahal olduğuna dair bir fikir verebilmek için biz de, o günlere ait bazı vaziyetleri hatırlayalım. Şüphede edilmemek lâzımdı ki, Ermeni kıtali hakkındaki beyanat, mavakaa mutabık değildi. Bilâkis cenup menatığında, ecnebî kuvvetleri tarafından teslih edilen Ermeniler, mazhar oldukları himayeden cür'et alarak buldukları mahallerdeki islâmlara tasallût etmekte idiler. İntikam fikrile her tarafta birahmane bir surette katil ve imha siyasetine saik olmakta idiler. Maraş hâdisei feciastı, bu sebepten zuhûr etmişti. Ecnebî kuvvetlerle birleşen Ermeniler, top ve mitralyözlerle Maraş gibi kadîm bir islâm beldesini hâk ile yeksan eylemişlerdi. Binlerce âciz ve masum valide ve çocukları kahrü imha eylemişlerdi. Tarihte emsali nemesbuk olan bu vahşetin faili Ermenilerdi. Müslümanlar ancak muhafazai namus ve hayat kaydile mukavemet ve müdafaada bulunmuşlardı. Yirmi gün devam eden Maraş katliamında, Müslümanlarla birlikte şehirde kalan Amerikalıların, bu hâdise hakkında İstanbuldaki mümessillerine çektikleri telgraf, facia müsebbiplerini gayrikabili tekzip bir surette tayin etmekte idi.

Adana vilâyeti dahilindeki Müslümanlar, tepeden tırnağa kadar teslih edilen Ermenilerin, süngüleri tehdidi altında, her dakika katliama maruz bulunuyorlardı. Hayat ve istiklâlinin muhafazasından başka bir şey istemiyen islâmlara karşı tatbik edilen bu zulüm ve imha siyaseti, beşeriyeti mütemeddinenin nazarı dikkat ve insafını calip mahiyette iken aksinin vaki olduğunu iddia ve ondan sarfinazar edilmesi teklifi, nasıl ciddî kabul olunabilir?

İzmir ve Aydın havalisinde vaziyet buna mümasil ve belki daha feci değil midir? Yunanlılar her gün kuvvet ve vesaitini tezyid ve taarruz hazırlıklarını ikmal ediyordu. Bir taraftan da muntika muntika tecavüzden geri durmuyordu. O günlerde İzmirde yeniden bir piyade alayı ile teçhizatı tam bir süvari alayı ve yirmi dört adet yük otomobilile külliyetli nakliye arabası ve altı adet top ve birçok mühimmat çıkarıldığı ve cephelere küllî miktarda cephane sevkedilmekte olduğu anlaşılıyordu. Hakikat şu idi ki, milletimiz, bilâsebeb hiçbir yerde, hiçbir unuru ecnebîye mütecaviz değildi.

Binaenaleyh Efendiler, vatanımızın aksamı meşgulesinden düşmanların çekildiklerini görmeden veya hiç olmazsa çekileceklerine kanaati tamme hâsil olmadan, mevaidi kâzibeye lüzumundan ziyade atfi ehemmiyet olunmak kârî âkil mi idi? Taliî memleketin yegâne noktai istinadı kalmış bulunan Kuvayi Millîyeyi dağıtmaya matuf, bu gibi teklifat ve teşebbüsâtı anlamakta müşkülât var mı idi? Atinin meşkûkiyet ve müphemiyeti içinde hemen davayı millîden feragat caiz mi idi? Yalnız İstanbulun değil, Boğazların, İzmirin, Adana havalisinin, hulâsa hududu millîyemiz dahilinde bilcümle aksamı vatanın hakimiyetimiz dahilinde ipkası gayei millîyemiz değil mi idi? Buna nazaran, yalnız İstanbulun, Osmanlı Devletine terk olunacağı vadi karşısında, Osmanlı Devletinin Sadrazamı Ali Rıza Paşa memnun olsa da, Türk milletinin memnun olacağı ve bununla iktifa ederek ihtiyarı sükût ve atalet eyliyeceği nasıl farz olunabilir? Vahdettinin sadrazamı, Kuvayi Millîyeyi dağıtmaya matuf bütün bu teşebbüsâtın mes'uliyeti tarihîyesini, nazarı teemmüle almak istemiyor mu idi?

Efendiler, ecnebî teklifi ve onu tatbika kalkışan hükûmetin arzu ve emrinin, milletçe ve Kuvayi Millîyece muta olamayacağı tabî idi.

Efendiler, yapılmış olan önerinin ne denli yersiz olduğu üzerine bir fikir verebilmek için biz de, o günlere ait bazı durumları anımsayalım. Kuşku duyulmamak gerekirdi ki, Ermeni kırimı hakkında söylenenler, gerçeğe uygun değildi. Tersine güney bölgelerinde, yabancı güçler tarafından silâhlendirilen Ermeniler, bu korumalardan yüz bularak, buldukları yerlerdeki Müslümanlara saldırmaktaydılar. Öç alma düşüncesiyle her tarafta acımasızca adam öldürme ve yok etme yolunu tutmuşlardı. Maraştaki acıklı olay, bu nedenden çıkmıştı.

Yabancı güçlerle birleşen Ermeniler, top ve makinalı tüfekle Maraş gibi eski bir İslam şehrinin yerle bir etmişlerdi.

Binlerce güçsüz suçsuz anne ve çocuklara zulüm yapmış onları yok etmişlerdi. Tarihte benzeri görülmemiş olan bu yabaniliği yapan Ermenilerdi. Müslümanlar ancak namus ve hayatlarını korumak kaygısıyla karşı koymuşlar ve savunmuşlardır. Yirmi gün süren Maraş soykırımında, Müslümanlarla birlikte şehirde kalan Amerikalıların, bu olay hakkında İstanbuldaki temsilcilerine çektikleri telgraf, bu acıklı olayı yaratanları yalanlanamaz biçimde göstermekteydi.

Adana ili içindeki Müslümanlar, tepeden tırnağa kadar silâhlendirilmiş olan Ermenilerin, süngülerinin tehdidi altında, her dakika kırima uğramakla karşı karşıya bulunuyorlardı. Hayatının ve bağımsızlığının korunmasından başka bir şey istemiyen Müslümanlara karşı uygulanan bu işkence ve yoketme siyaseti, uygar insanlığın dikkatini çekecek ve acıma duygularını uyandıracak nitelikte iken tersi olduğunu ileri sürmek ve ondan vazgeçilmesini istemek, gülünç olmuyor muydu?

İzmir ve Aydın yöresinde durum buna benzer ve belki daha acıklı değil miydi? Yunanlılar hergün güç ve araçlarını artırıyor ve saldırı hazırlıklarını tamamlıyordu. Bir yandan da bölge bölge saldırıdan geri durmuyordu. O günlerde İzmirde yeniden bir piyade alayı ile tam donatımlı bir atlı alayı ve yirmi dört tane yük otomobili ile çok sayıda nakliye arabası ve altı tane top ve birçok cephane çıkarıldığı ve cephelere çok sayıda cephane gönderilmekte olduğu anlaşılıyordu. Gerçek şu idi ki, milletimiz, durup dururken hiçbir yerde, hiçbir yabancıya saldırmış değildi.

Bu duruma göre Efendiler, vatanımızın işgal altındaki bölümlerinden düşmanların çekildiklerini görmeden veya hiç olmazsa çekilecekleri kanısına tam olarak varmadan, aldatici söz veremelerine gereğinden fazla önem vermek akıllı işi miydi? Ülkenin geleceğinin tek dayanak halkası olarak kalmış bulunan Ulusal Güçleri dağıtmaya yönelik bu gibi öneri ve girişimleri anlamakta güçlük var mıydı? Yarınların kuşku ve belirsizlikleri içinde hemen ulusal "davadan vazgeçmek olur muydu? Yalnız İstanbulun değil, Boğazların, İzmirin, Adana dolaylarının, kısaca ulusal sınırlarımız içindeki bütün yurt parçalarının ege-menliğimiz altında bırakılması ulusal amacımız değil miydi? Bu durumda, sadece İstanbulun, Osmanlı Devletine bırakılacağına söz verilmesi karşısında, Osmanlı Devletinin Başbakanı Ali Rıza Paşa sevinse de, Türk milletinin sevineceği ve bununla yetinerek sessiz ve hareketsiz kalacağı nasıl düşünülebilirdi? Vahdettinin başbakanı, Ulusal Güçleri dağıtmaya yönelik bütün bu girişimlerin tarihsel sorumluluğunu, tartıp düşünmek istemiyor muydu?

Efendiler, yabancı önerisini ve onu uygulamaya kalkışan hükûmetin isteğine ve emrine, milletçe ve Ulusal Güçlerce uyulmayacağı doğaldı.

Muhterem Efendiler, Rauf Bey, 19 Şubat 1336 tarihli bir şifre ile, hükûmet ve Meclis hakkında pek şayanı teemmül malûmat veriyordu, bu malûmatı hulâsa edeyim:

"Şubatın on dokuzuncu günü, Sadrazam, Dahiliye Nâzırı, Bahriye Nâzırı, felâhı vatan ittifakı içtimasına gitmişler. Sadrazam Kuvayi Millîyenin ikinci bir hükûmet şeklinde görünmemesi, icraatı hükûmete karışmaması ve Maraş taraflarındaki harekâtın daha ilerilere temdit edilmiyerek tevkifi ile intizam ve asayişin temini lüzumunu siyaseten mucibi muhassehat gördüğünü söylemiş, Ziya Paşanın, Vali ve Ahmet Fevzi Paşanın, Kolordu Kumandanı olarak Ankaraya gönderileceğini bildirmiş. Dahiliye Nâzırı da serbestî icraatına müdahale olunmamasını söylemiş. Polis müdürü ile jandarma kumandanının tebdiline muktedir olmadıklarını anlatmış. Eskidenberi dostu olan Keşfi Beyin namuskârlığından ve onu Bursaya vali ve Faik Ali Beyi müsteşar yaptığından bahsetmiş. Salih Paşa da Maraş havalisinde tahliye ettirilen mahallere, hükûmetçe vaziyet etmeyi siyaseten mümkün görmemiş, Fransız matbuatını aleyhimize çevirir, demiş. Padişah, hükûmete, meclisten ziyade hâkim imiş. Meclisin hâleti ruhiyesine göre, bu hükûmeti iskat ve yerine şeraiti lâzımevi haiz, millî bir kabine ikame etmek mümkün değilmiş." (Ves. 236).

Bu malûmatı, Anadolu ve Rumelide bulunan tekmil kumandanlara bildirirken, şunu da ilâve eyledik:

Heyeti Temsilîye, tahtı işgalde ve muhtelif tesirâtı ecnebîye tazyikinde bulunan İstanbul'da daha millî ve fedekâr bir hükûmetin resikâra getirilmesindeki müşkülâtı takdir ettiğinden, Sadrazam Paşanın malûm olan beyannamesine mukabil 17 Şubat 1336 tarihindeki tamam ile noktai nazarını bütün teşkilâtına ilân etmişti. Vahdeti millîyenin ihtilâli fikrile yapılacak her teşebbüs ve taarruzu, makulât dahilinde akim bırakmak tahtı vücuttadır. Amalî millîyeye mutabık bir sulh istihsal edilmedikçe Kuvayi Millîyenin terki faaliyet etmesi imkânının mevcut olamayacağı hakkında alâkadaranın tekrar nazarı dikkati celbedilmekle beraber, vahdet ve tesanüdü millînin takviye ve idamesi hususunda her zamandan ziyade mütebassır ve müteyakkız bulunulmasını hassaten rica ve temenni eyleriz (Ves. 237).

Rauf Beye de, cevaben şunu yazdım:

Harbiye Nezareti Seryaveri Salih Beye

21/2/1336

Rauf Beye:

C: 19/2/1336 şifreye:

Felâhı vatan grubunun Sadrazam Paşa ve rüfekasile icra ettiği münakaşatın heyeti umumîyesinden istidlal olunduğuna göre, hükûmeti hazıra, Meclisi Millîden aldığı itimada istinaden, Kuvayi Millîyenin memleketteki nüfuz ve tesirini izaleye sai olduğu vuzuh ile anlaşılıyor. Harekâtı millîyeye muhalefetinden dolayı azledilen Faik Ali Beyi, müsteşarlığa, Ferit Paşa ve Ali Kemal ile birlikte çalışan Müsteşar Keşfi Beyi, Bursa vilâyetine tayin etmesi ve evvelce memuriyetleri milletçe kabul edilmeyen Ahmet Fevzi Paşa ile Ziya Paşayı da Ankaraya göndermek hususunda ısrar eylemesi, açıktan açığa Kuvayi Millîye aleyhine hareket edilmiş bir misali bahiridir. Hükûmetle milletin tam bir vahdet dahilinde çalışarak tesbit edilen esasat dahilinde, amalî millîyeye muvafık bir sulh istihsal edilmesi lüzumunu, her zamandan ziyade takdir etmekte olduğumuzdan, icraatı hükûmete karşı her türlü muhalefet ve müşkülât ihdasından kaçınma eylemeyi bir vazifei vataniye telâkki ediyoruz. Her şey bitmiş, gayeî millîye istihsal edilmiş değildir. Arada pek müthiş ihtimalât mevcuttur. Atının meşkûkuyeti binihayesi içinde, Kuvayi Millîyenin mesaii rehakâranesinden müstağni bulunup bulunmadığının hükûmetten istifası icap eder. Bize gelince; tarihin bu memlekette şimdiye kadar husule getirmedığı, bu vahdet ve tesanüdü millînin ihlâlüne ait her hareketi bir hıyaneti vataniye telâkki ederek ona göre mukabeleî lâzimesini icrada tereddüt etmeyeceğiz. Bu mecburiyet ve ısrarların erkânı hükûmetçe bilinmesi pek faydalı olacaktır. Hükûmetle aramızdaki ahenk ve vahdetin muhafazası ancak hali hazırın ipkasile mümkün olabilir. Lüzumsuz tayin ve aziller icrası ve bilhassa harekâtı millîyeye muhalefetinden dolayı infisal ettirilmiş olan memurlar hakkında ısrar olunması, Kuvayi Millîyeye aleyhine bir husumet telâkki edileceğinden bu gibilerin memuriyetlerine müsamaha olunmayacaktır. Bilhassa, Ahmet Fevzi Paşa ile Ziya Paşanın, gönderildikleri takdirde derhal iade edileceklerinin bir emrivaki telâkki edilmesi icap eder.

Muhterem Efendiler, Rauf Bey, 19 Şubat 1920 tarihli bir şifre ile, hükûmet ve Meclis hakkında çok düşündürücü bilgiler veriyordu, bu bilgileri özetliyeyim:

"Şubatın on dokuzuncu günü, Başbakan, İçişleri Bakanı ve Denizîşleri Bakanı, Felâhı Vatan grubunun toplantısına gitmişler, Başbakan Ulusal Güçlerin ikinci bir hükûmet gibi görünmemesi, hükûmetin işlerine karışmaması ve Maraş dolaylarında yapılanların daha ilerilere uzatılmayarak durdurulması ile düzenin sağlanması gereğini politika açısından hayırlı saydığını söylemiş, Ziya Paşanın, Vali ve Ahmet Fevzi Paşanın, Kolordu Komutanı olarak Ankaraya gönderileceğini bildirmiş. İçişleri Bakanı da istediğini yapmak hakkına karışılmamasını istemiş. Polis müdürü ile jandarma komutanını değiştirmeyi beceremediklerini anlatmış. Eskidenberi dostu olan Keşfi Beyin namusluluğundan ve onu Bursaya vali ve Faik Ali Beyi müsteşar yaptığından söz etmiş. Salih Paşa da Maraş dolaylarında boşalttırılan yerlere, hükûmet tarafından elkoymayı siyaset açısından olabilir görmemiş. Fransız basınına bize karşı çevirir demiş. Padişah hükûmete, meclisten daha çok egemen imiş. Meclisin ruhsal durumuna göre, bu hükûmeti düşürme ve yerine gerekli değerde, millî bir hükûmet getirmek olası değilmiş." (Belge 236).

Bu bilgileri, Anadolu ve Rumelide bulunan bütün komutanlara iletirken, şunu da ekledik:

Temsilci Kurul, işgal ve çeşitli yabancı baskılar etkisi altında bulunan İstanbul'da daha ulusal ve özverili bir hükûmetin işbaşına getirilmesindeki güçlüğü bildiğinden, Başbakan Paşanın bildiğimiz bildirgesine karşılık olarak 17 Şubat 1920 tarihindeki genelgeyle görüşünü bütün örgütlere duyurmuştu. Ulusal birliği bozmak düşüncesiyle yapılacak her girişim ve saldırıyı, akıl ölçüleri içinde sonuçsuz bırakmak gerekir. Ulusal emellere uygun bir barış elde edilmedikçe Ulusal Güçlerin işi bırakması olasılığının bulunamayacağı hakkında ilgililerin yeniden dikkati çekilmekle birlikte, ulusal birlik dayanışmasını güçlendirerek sürdürmek konusunda her zamandan çok iyi görüşlü ve tetikte bulunulmasını özellikle rica eder ve dileriz (Belge 237).

Rauf Beye de, karşılık olarak şunu yazdım:

Savaşîşleri Başyaveri Salih Beye

21/2/1920

Rauf Beye:

K: 19/2/1920 şifreye:

Felâhı Vatan grubunun Başbakan Paşa ve arkadaşlarıyla yaptığı tartışmaların tümünden genel olarak anlaşılabilirliğine göre, bugünkü Ulusal Meclisten aldığı güvene dayanarak, Ulusal Güçlerin yurttaki sözügeçerliliğini ve etkisini gidermeye çalıştığı açıkça anlaşılıyor. Millî Harekâta karşıtlıklardan dolayı görevden alınan Faik Ali Beyi, Müsteşarlığa, Ferit Paşa ve Ali Kemal ile birlikte çalışan Müsteşar Keşfi Beyi, Bursa valiliğine ataması ve evvelce memur olmaları milletçe kabul edilmeyen Ahmet Fevzi Paşa ile Ziya Paşayı da Ankaraya göndermek konusunda direnmesi, açıktan açığa Ulusal Güçlere, karşı çıktığının açık bir kanıtıdır. Hükûmetle milletin tam birlik içinde çalışarak saptanan ilkelere, ulusal emellere uygun barış elde edilmesi gereğini, her zamandan çok kavramakta olduğumuzdan, hükûmet işlerine her türlü karşı çıkmalardan ve güçlükler yaratmaktan sakınmayı bir vatan borcu saymaktayız. Her şey bitmiş, ulusal amaç elde edilmiş değildir. Arada pek korkunç olasılıklar vardır. Geleceğin sonsuz bilinmeyenleri içinde, Ulusal Güçlerin kurtarıcı çalışmalarını önemseyip önemsemediklerini hükûmetten sormak gerekir. Bize gelince; tarihin bu memlekette şimdiye kadar oluşturmadığı, ulusal birlik ve dayanışmanın bozulmasına ilişkin her davranışı bir vatan hainliği olarak kabul ederek ona göre gerekli karşılığı vermekte duraksamıyacağız. Bu zorunluluğun hükûmet üyelerince anlaşılması çok yararlı olacaktır. Hükûmetle aramızdaki uyum ve birliğin korunması ancak şimdiki durumu sürdürmekle olabilir. Gereksiz atama ve işten atmalar ve özellikle Millî Hakekâta karşı olmaları nedeniyle işten ayrılmış olan memurlar üzerinde direnmek, Ulusal Güçlere karşı bir düşmanlık sayılacağından bu gibilerin görev verilmesine göz yumulmayacaktır. Özellikle, Ahmet Fevzi Paşa ile Ziya Paşanın, gönderilirlerse, geri çevrileceklerinin bir değişmez durum olarak kabullenilmesi gerekir.

Vaziyeti hazıranın vahametini müdrük olan Meclisi Millîdeki rüfekanın dahi, böyle gayratabî hadisata karşı iltizamı sükkût etmesi, her taraftan tahrik ve teşvik edilen hükûmeti, teci edeceğinden bu hususta da gayeye merbut arkadaşların mefîn ve sarîh bir vaziyet almaları muktazidir. Hükûmetin meclise hâkim olması, emri murakebeyi işkâl edeceğinden, böyle bir halin hudusu halinde, ihlâsı vatan namına mukarreratı sâlime itihâl edilemeyeceği ve binnetice amali millîyenin husul bulamayacağı aşîkârdır. Bütün milletçe muta ve mukaddes telâki edilen Kuvayi Millîye gayelerinin, meclisçe de temini tatbiki ve icraatı hükûmetin bu gayeler etrafında icrayı murakebesi hususunda, son gayreti vatanperveranelerinin ibzal buyurulmasını ehemmiyetle rica eyleriz.

Heyeti Temsilîye namına Mustafa Kemal

Rauf Beyin, diğer bir iş'arına da verdiğimiz cevabı arz edeyim:

Şifre Harbiye Nezareti Seryaveri Salih Bey 21/2/1336

Rauf Beye:

C: 20/2/1336

Hükûmetin Meclisi Millîdeki gruba karşı bir vaz'ı tehdit alması, grubun mütesanî bir kuvveyi siyasiye halinde inkişaf ve tebellür edememesinden imbias ettiği vazıhan anlaşılmalıdır. Her şeye tercihan grubun, bu noktai nazardan müdrük bir kuvvei murakebe haline getirilmesi lüzumunu tahakkuk ediyor. Hükûmetin, bilâhare tatyibi hatır maksadile sizleri davet etmesi, bugünkü zâfını anlamasından ve kuvvet yapınca kadar oyalayıp vakit kazanmak fikrinden mümbastir. Hükûmete karşı kat'î bir vaziyet almak zamanı gelmiştir. Sadrazama ve Dahiliye Nâzırına açıkça söylemek lâzımdır ki, Kuvayi Millîye, neticeye kadar icrayı faaliyet eyliyecektir.

Memleketi işgal eden ve milletimizin esareti mutlakasını isteyen düşmanlarımız, Kuvayi Millîyenin faaliyetini istememekte kendilerini haklı bulabilirler. Fakat, devlet ve milletin tahlisine sai bir kuvvei millîyenin, kendi hükûmetimiz tarafından dışarı hücum ve taarruz olması şayanı istiğrap görülmektedir.

İstanbulun, hakimiyeti Osmaniyede ipkası hakkındaki Düveli Mütelifiye noktai nazarı ne kadar meserretle telâki edilmiş ise, İzmir ve Adana cephelelerinde terki faaliyet edilmesi hususundaki talepleri de o kadar mucibi hayret oldu. Harbiye Nâzırına, İzmir ve Adananın da hakimiyeti Osmaniyede kalması temin edilinceye kadar terki silâh edilemeyeceği, Ermenilere, tarafımızdan bir tecavüz vaki olmadığı, Fransızlar tarafından tesliih ve teşvik edilen Ermenilerle bazı hadisat zuhûr etmişse, bunun mes'uliyetinin Ermeni nasyonalistlerine ve onların muharriklerine ait olacağı bildirilmiştir.

Maraş ve Urfadan ileriye gidilmemesi hakkındaki, hükûmetin teklifine karşı, milleti tatmin etmek ve Kuvayi Millîyeyi tevkif edebilmek için Fransızların Adanayı derhal tahliyeye başlamaları talep olunmalıdır. Aksi halde, Kuvayi Millîyeyi, harekâtı istihlâskâranesinden menetmek mümkün olamayacağı ve bu ateşin, Halep ve Suriyeye sirayete başlamak üzere bulunduğunu, Fransızlar Adana ve civarının tahliyesinde ne kadar istical gösterirlerse o kadar menfatar olacaklarını kendilerine açıkça izah etmelidir. Anadolu matbuatının, şiddeti lisanının tahfifi, Düveli Mütelifinin mezalim ve tecavüzatına nihayet vermekle kabildir. Bukadar haksızlıklara zulümlere hatta katliamlara karşı feryad eden mâsum bir milleti iskât etmek zulmünü, bizden talep etmemelidir. Esasen, cihanın her noktasında matbuat, bu gibi kuyudatı örfiyeden azade olup hür ve serbesttir. Akbaş cephanesinin bir kısmının İngilizlere iadesi hakkındaki muavenetinizin kat'iyen masruf olmamasını arzu ederdik. **Boş bir fişek kovanının bile İngilizlere iade edilmemesi daha muvafık olur fikrindeyiz.**

Hükûmet, Düveli İtilâfiyeye karşı böyle sahte cemileler, izharile hakkımızda isticlâbî merhamete muvaffak olacağı ve bu riyakârane harekâtın, şerâiti sulhiyenin tadiline tesir edeceği zannını perverde ediyorsa, kendilerinin gafletine acırız. Hulâsa; sulhumüzün mevzu-ubahs olduğu bu mühim anlarda, Kuvayi Millîyeyi zayıf gösterecek her hareketin mukadderatı millîyemiz üzerine meş'um bir tesir icra edeceği şüphesiz olduğundan meclisteki rüfekaya terettüp eden vazifei murakebenin azamî fedekârlıklarla icra edilmesini hassaten rica eyleriz.

Heyeti Temsilîye namına Mustafa Kemal

Ulusal Meclisteki, bugünkü durumun ağırlığını kavramış olan arkadaşların da, böyle doğa dışı olaylara karşı susmayı yeğlemeleri, her yandan kışkırtılan ve özendirilen hükûmeti, gayrete getireceğinden bu konuda da amaca bağlı arkadaşların dayanıklı ve açık bir durum almaları gerekir. Hükûmetin meclise egemen olması, denetim işlerini güçleştireceğinden, böyle bir durum ortaya çıkarsa, yurdu kurtarmak yolunda doğru kararlar alınmayacağı ve sonuç olarak ulusal emellerin elde edilemeyeceği açıkça bellidir. Bütün emirlerine uyulan ve kutsal sayılan Ulusal Güçler amaçlarının, meclisçe de uygulanmasını sağlamak ve hükûmetin yaptıklarını bu amaçlar çevresinde denetlemesi konusunda, son bir vatansever gayret harcanmasını önemle rica ederiz.

Temsilci Kurul adına Mustafa Kemal

Rauf Beyin, başka bir yazısına da verdiğimiz karşılığı bilgimize sunayım:

Şifre Savaşîleri Bakanlığı Seryaveri Salih Bey 21/2/1920

Rauf Beye:

K: 20/2/1920 şifreye:

Hükûmetin Ulusal Meclisteki gruba karşı gözdağı verici bir tutum içine girmesinin, grubun dayanışma içinde siyasi güç halinde gelişip belirlenmemesinden doğduğu açıkça anlaşılmalıdır. Her şeyden önce grubun, bu görüş açısından, bilinçli bir denetim gücü haline getirilmesi gerektiği belli oluyor. Hükûmetin, sonradan gönül almak amacıyla sizleri çağırması, bugünkü güçsüzlüğünü anlamasından ve güçleninceye kadar oyalayıp vakit kazanmak düşüncesinden ileri gelmektedir. Hükûmete karşı kesin bir durum almak zamanı gelmiştir. Başbakan ve İçişleri Bakanına açıkça söylemek gerekir ki, Ulusal Güçler, sonuç alınca dek çalışacaktır.

Memleketi işgal eden ve milletimizin tam tutsaklığını isteyen düşmanlarımız, Ulusal Güçlerin çalışmalarını istememekte kendilerini haklı bulabilirler. Fakat, devlet ve milletin kurtarılmasına çalışan bir ulusal güce, kendi hükûmetimizin saldırıp sataşması şaşılacak bir şeydir.

İstanbulun, Osmanlı egemenliğinde kalması hakkındaki İtilâf Devletleri görüşü, ne kadar sevinçle karşılanmış ise, İzmir ve Adana cephelelerinde çalışmaların durdurulması yolundaki istekleri de o kadar şaşkıncı oldu. Savaşîleri Bakanına, İzmir ve Adananın da Osmanlı egemenliğinde kalması sağlanıncaya kadar silâh bırakılmıyacağı, Ermenilere, tarafımızdan bir saldırı yapılmadığı, Fransızlar tarafından silâhlendirilip özendirilen Ermenilerle bazı olaylar olmuşsa, bunun sorumluluğunun Ermeni nasyonalistlerine ve onları kışkırtanlara ait olacağı bildirilmiştir.

Maraş ve Urfadan ileriye gidilmemesi hakkındaki, hükûmetin önerisine karşı, ulusa güven vermek ve Ulusal Güçleri durdurabilmek için Fransızların Adanayı hemen boşaltmaya başlamaları istenmelidir. Yoksa, Ulusal Güçler, kurtarıcı savaşîmlarından alıkonamıyacağı ve bu ateşin, Halep ve Suriyeye yayılmaya başlamak üzere bulunduğu, Fransızlar Adana ve dolaylarının boşaltılmasında ne kadar çabuk davranırlarsa o kadar yararlanacakları kendilerine açıkça anlatılmalıdır. Anadolu basınının, sert dilinin yumuşatılması, İtilâf Devletlerinin işkence ve saldırılarına son vermekle olabilir. Bu kadar haksızlıklara işkencelere hatta soykırımlara karşı feryad eden suçsuz bir milleti susturmak zalimliğini, bizden istememelidir. Aslına bakılırsa, dünyanın her noktasında basın, bu gibi sıkı bağlardan sıyrılmış olup özgür ve serbesttir. Akbaş cephanesinin bir kısmının İngilizlere geri verilmesi hakkındaki yardımınızın kesinlikle yapılmamış olmasını isterdik. Boş bir fişek kovanının bile İngilizlere geri verilmemesi daha uygun olur diye düşünürüz.

Hükûmet, İtilâf Devletlerine karşı böyle yapmacık gönül alma gösterilerinde bulunmakla bize acındırabileceğini ve bu iki yüzlü davranışların, barış koşullarının değiştirilmesine etken olacağı sanısında ise, kendilerinin aymazlığına acırız. Kısaca; barışımızın söz konusu olduğu şu önemli anlarda, Ulusal Güçleri güçsüz gösterecek her davranışın ulusal kaderimiz üzerine uğursuz bir etki yapacağı kuşkusuz olduğundan meclisteki arkadaşlara düşen denetleme ödevinin en büyük özveriyle yapılmasını özellikle rica ederiz.

Temsilci Kurul adına Mustafa Kemal

Efendiler, bugünlerde hissolan lüzum üzerine Rauf Beye aynı tarihte şu telgrafi da yazdım. Bu lüzum, Heyeti Temsilîye ve Kuvayi Millîyenin devamı faaliyeti hakkındaki efkârî kontrol etmek idi. Rauf Beye yazdığım bu telgrafi, aynen Erzurumda Kâzım Kara Bekir Paşaya da vermiştim.

Gayet müstacel olup tehiri caiz değildir,

21/2/1336

Rauf Beye:

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin tebdilî şekline salâhiyettar olacak kongrenin in'ikadı, nizamnamemizin sonuncu maddesi mucibince, Meclisi Meb'usanın emniyet ve serbestî tam dairesinde ifayı vazîfei teşriîye eylediğini meclisçe teyide vabestedir. Heyeti Temsilîyenin, teşkilâtı umumîyenin başında sulha kadar muhafazai şekil etmesi lüzumu, bilcümle rüfekanın tensip ve ısrarı üzerine kabul edilmiştir. Halbuki hükûmet tarafından adeta mazharî teşvik olan muhalif gazetelerin hücumları, Meclisi Ayanın alenî taarruzları, hükûmetin ef'al ve icraatı ve bilhassa Sadrazam Paşanın beyannamesi ve Meclisi Meb'usanda Kuvayi Millîyenin gayrimeşruiyetini alkışlatıran nutuklar, efkârî umumîyeyi teşkilâtı millîye aleyhine çevirmekte ve Heyeti Temsilîyemizi müşkül bir vaziyete ilka etmektedir.

Bir taraftan arzuyu şahaneve tevfikân Zeynelâbidin, Hoca Sabri, Sait Molla gibi zevatın mahza Kuvayi Millîyeyi iskat maksadile her tarafa vücuda getirmeye çalıştıkları Tealî İslâm Cemiyeti namı altındaki tertipler, teşkilâtı millîyeye filî taarruzlara başlamışlardır. Ez-cümle, Niğde ve Nevşehirde, mâhu halin on dokuzuncu günü, Meclisi Meb'usan açıldı; Teşkilâtı millîyeyi padişahımız istemiyor gibi sözlerle halta alenî içtimaata ve tezahürata sevk etmişlerdir. Bu hal, Sadrazam paşanın tebliğini alan bazı memurlar tarafından da mazharî teşvik olmuştur, bu hâdisenin Konyaya ve her tarafa sirayet etmesi baidüihtimal değildir. Binaenaleyh:

1- Hükûmetin, Kuvayi Millîyenin muhafazası taraftarı olup olmadığını kat'iyen bildirmesini kendisinden talep etmek lâzımdır.

2- Felâhu Vatan grubunun, mevzuubahs olan emniyet ve serbestî tamma malik olduğun ve Kuvayi Millîyeyi dağıtmak lüzumuna kani bulunduğunu veyahut aksini derpiş etmesi ve henüz muhafazasına lüzum görüyorsa ona göre hükûmete ihtaratta bulunmakla beraber, Mecliste dahi lüzumu veçhile müdafaa eylemesi icab eder. Bu hususun, grupça mevkî müzakere ve münakaşaya vazolunması mütealeasındayız.

3- Teşkilât ve Kuvayi Millîyemin imhası, menafîi vatan için tercih olunduğu takdirde, İzmir, Maraş ve sair cephelerde bulunan düşman kuvvetlerine karşı hükûmetçe tedabiri lâzîmenin itihazını tahtı temine aldirmek lâzımdır.

Balâdaki maruzat ve mütealeatımızın kemali ehemmiyet ve ciddiyetle nazarı dikkate alınıp icabatına tevessül ve bizi şahsan da müşkül vaziyetden tahlis için neticesinin sürati mümkün ile iş'arını rica ederiz. İstanbuldaki bazı rüfekanın bunca emeklerle vücudu getirilmiş olan vahdet ve Kuvayi Millîyeye vurulan darbelere karşı kat'î tedbir almakta, son gayret ve ciddiyeti göstermekten ziyade, haricî ve uzak kuvvetlerden büyük ümitlere kapılarak, müteselli oldukları zehabı hâsıl oluyor. Biz, elimizdeki kuvveti hüsnü muhafaza edemediğimiz takdirde, haricî kuvvetlerin dahi iltifatına değerimiz kalmıyacağını, hatra olarak arz ederiz.

Heyeti Temsilîye namına Mustafa Kemal

Kâzım Kara Bekir Paşa, bu telgrafa verdiği 23 Şubat 1336 tarihli cevabında, "İstanbulda Meclisi Millîde mütehassıl cereyana karşı, Heyeti Temsilîyenin ve Kuvayi Millîyenin makûs ve mütehakkim bir vaziyet almasını hiç muvafık bulmuyorum. Yalnız Heyeti Temsilîye, bu işin içinden vekarlı çıkmak ve işin mes'uliyetini ve takdiri keyfiyeti, Meclisi Millînin uhdei namus ve hamiyetine bırakmayı mütealea ediyorum.", "Kuvayi Millîyenin ve Heyeti Temsilîyenin muhafazai mevcudiyet etmesine Meclis Millî taraftar olmazsa... kongrelerin mukarretatı veçhile emniyeti tamme ile murakebei teşriîyesine sahip ve hâkim olduğu

Efendiler, bugünlerde duyulan gereksinme üzerine Rauf Beye aynı tarihte şu telgrafi da yazdım. Bu gereksinme, Temsilci Kurul ve Ulusal Güçlerin etkinliklerini sürdürmesi konusunda kamuoyu yoklamasıdır. Rauf Beye yazdığım bu telgrafi, olduğu gibi Erzurumda Kâzım Kara Bekir Paşaya da vermiştim.

Çok ivedi olup geciktirilmemelidir.

21/2/1920

Rauf Beye:

Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneğinin durumunu değiştirmeye yetkili olacak kongrenin toplanması, tüzüğümüzün sonuncu maddesi uyarınca, Meb'uslar Meclisinin tam güven ve özgürlük içinde yasama görevini yapmakta olduğunun meclisçe doğrulanmasına bağlıdır. Temsilci Kurulun, genel örgütlerin başındaki durumunu barışa kadar koruması gereği, bütün arkadaşların uygun bulmaları ve bunda direnmeleri üzerine kabul edilmiştir. Oysa hükûmet tarafından sanki özendirilmekte olan karşıt gazetelerin sataşmaları, Senatonun açık saldırıları, hükûmetin yapı ettikleri ve özellikle Başbakan Paşanın bildiri ve Meb'uslar Meclisinin Ulusal Güçlerin meşru olmadığını alkışlatıran nutuklar, kamu oyununu ulusal örgütlere karşı çevirmekte ve Temsilci Kurulumuzu güç bir duruma sokmaktadır.

Bir yandan padişahın isteğine uyararak Zeynelâbidin, Hoca Sabri, Sait Molla gibi kişilerin sırf Ulusal Güçleri ortadan kaldırmak amacıyla her tarafa kurmaya çalıştıkları Tealî İslâm Derneği* adı altındaki düzenler, ulusal örgütlere açık saldırılara başlamışlardır. Bu arada, Niğde ve Nevşehirde, bu ayın on dokuzuncu günü, Meb'uslar Meclisi açıldı; ulusal örgütleri padişahımız istemiyor gibi sözlerle halkı açık toplantılara ve gösterilere sürüklemişlerdir. Bu durum, Başbakan Paşanın bildirimini alan bir takım görevlilerce özendirici olmuştur, bu olayın Konyaya ve her yere yayılması uzak bir olasılık değildir. Onun için:

1- Hükûmetin, Ulusal Güçlerin korunmasından yana olup olmadığını açıkça bildirmesini kendisinden istemek gerekir.

2- Felâhu Vatan grubunun, söz konusu olan tam güvenlik ve serbestliğe sahip olduğun ve Ulusal Güçleri dağıtmak gereğine inandığını ya da tersine düşünmesi ve hâlâ korunmasını gerekli görüyorsa ona göre hükûmete hatırlatmalarda bulunmakla birlikte, Mecliste de gereği gibi savunması gerekir. Bu konunun, grupça görüşme ve tartışma konusu yapılması düşüncesindeyiz.

3- Ulusal örgütlerle güçlerin yok edilmesi, ülke çıkarı açısından yeğlenirse, İzmir, Maraş ve öteki cephelerde bulunan düşman kuvvetlerine karşı hükûmetçe gerekli önlemlerin alınmasını sağlama bağlamak gerekir.

Yukarıdaki dilek ve düşüncelerimizin büyük bir önem ve ciddiyetle dikkate alınarak gereğinin yapılmasına başlanmasını ve bizi de güç durumdan kurtarmak için sonucunun olanca hızla bildirilmesini rica ederiz. İstanbuldaki bazı arkadaşların bunca emeklerle oluşturulan birlik ve Ulusal Güçlere indirilen yumruklara karşı kesin önlem almakta, son çaba ve dayancı göstermekten çok, dış ve uzak güçlerden büyük umutlara kapılarak, avundukları kuşkusuna düşüyor. Biz, elimizdeki gücü iyi koruyamazsak, dış güçlerin yüz vermesine de değerimiz kalmıyacağını, aklınızda kalsın diye bilgimize sunarız.

Temsilci Kurul adına Mustafa Kemal

Kâzım Kara Bekir Paşa, telgrafa verdiği 23 Şubat 1920 tarihli karşılıkta, "İstanbulda Millî Meclisde beliren akıma karşı. Temsilci Kurulun ve Ulusal Güçlerin kararlı ve üstün bir durum almasını hiç uygun bulmuyorum. Ancak Temsilci Kurulun, bu işin içinden başı dik çıkmasını ve işin sorumluluğunu ve alınacak kararları, Ulusal Meclisin namusuna ve vatansızlığına bırakmayı düşünüyorum." "Ulusal Güçlerin ve Temsilci Kurulun var oluşlarını korumaya Ulusal Meclis yanaşmazsa... kongrelerin kararları gereğine tam güvenlik içinde yasal denetleme hakkına sahip ve egemen olduğundan, Temsilci Kurulun, artık Ulusal

* Müslümanlığın Yükselişi Derneği

cihetle, Heyeti Temsilîyenin, artık Meclisi Millîye tevdiî mukarrerat ederek dağılmasını ve mevkii faaliyetten çekilmesini yazar ve bir de teşekkür eder.", "fakat, Meclisi Millînin böyle bir mes'uliyet deruhde ederek mevki ve atilerinden emin olduklarına dair karar itihaz ve tebliğ edecekleri pek meşkûktür. Rauf Beyefendi bu teklifi yapar ve bu mukarreratı istihsal eder de Heyeti Temsilîyenin mevkii faaliyetten çekilmesini tebliğ ederlerse, o zaman Heyeti Temsilîye bunu maalmemnunîye kabul eder. Matbuata ve dahile karşı neşri tamim eyler ve artık faaliyetten uzaklaşır. Mevkii şeref ve vekarını da meşru bir şekilde mahfuz tutar. Şüphesiz ki, bir senedenberi ibramı millî ile husule gelmiş Aydın cephesi ne dağılıp Yunanlılara teslimi mukarredat eyler ve ne de hükûmet bunları dağıtabilir. O mücahitler kendiliğinden ve sabıkı misillü devam eder. Fakat mevzû olur ve kolordu kumandanları kendi muntakalarında bunu ahval ve maksada göre hisnî suretle idare eyler, ondan sonra da, vaziyet ve harekâtı müstakbelemiz için zuhûrata tâbi kalınır. İşte noktai nazarı âcizanem bundan ibaret olduğu maruzdur" diyor (Ves. 238).

Efendiler, İstanbulun bilfiil işgalinden takriben yirmi gün evvel, izhar olunan bu görüş ve mütaale şayanı tetkiktir. Ben, yalnız bir noktaya işaret etmekle iktifa edeceğim. O nokta; zuhûrata tâbi olmak tevekkülüdür. Biz elbette, böyle bir vaz'ı mütevekkilâne alamazdık. Bilâkis zuhûratın ne olabileceğini, zuhûrundan evvel keşif ve teyakkun ederek, mukabil tedabirini düşünmek ve anında, tereddütsüz tatbik etmek taraftarı idik. İşte bu maksatla idi ki daha evvelinden efkârı istimizaca başlamıştık.

Efendiler, Meb'us Mazhar Müfit Beyin bir mektubuna verdiğim cevabı aynen arzedersem, Kâzım Kara Bekir Paşanın mütaalesına verilmek lâzımgelen cevap da kendiliğinden anlaşılmalı olur. Mazhar Müfit Beyin mektubu muhteviyatını tekrar etmiyeceğim. Onu icap ederse kendileri neşrederler. Benim verdiğim cevap şu idi:

Hakkâri Meb'usu Mazhar Müfit Beyefendiye Ankara, 25/26, 2, 1336

Efendim Hazretleri;

14/2/1336 tarihli mufassal mektubunuzu ancak dün aldım ve yarınki postaya yetiştirmek üzere cevabını şimdi yazıyorum. Meclisi Aliî Millînin ve Felâhı Vatan nam grubun, ahvali hakikiyesini tasvir eden beyanatu aliyeleri mucibi teessürüm oldu. İzahat ve tavsiyatınızla, nazarımda tecelli eden manzara, elem alûtur. Zavallı millet; hayatını, mevcudiyetini, mukadderatını müdafaa, muhafaza ve temin etmekle mükellef bildiği muhterem meb'uslarını, vazifei hakikiyei millîye ve vatanîyelerini ilk anda ve ilk hatvede feramuş etmiş görüyor. Garp ve bütün düşman, dediğimiz milletler, Türkiyede, Türklerde kabiliyet olmadığından her şeyi, bizim için menfi her şeyi, tatbika cevaz verdikleri malûm iken ve herbirimiz ayrı ayrı bu zannın builanını ispata azmetmiş olduğumuzu iddia ederken, hissiyatı menfaatçıyanemiz, ihtirasatı hasisemiz, bize her şeyi unutturabilir. Evvel gelen meb'uslar şöyle yapacakmış, sonra gelen meb'uslar böyle tavır almış, Heyeti Temsilîye şuna mahrem nazarla bakmış, buna bayağı görmüş... Bunları söyleyenler, koca Türk milletinin muhterem meb'usları, öyle mi? Bu haleti ruhiye, bu mahiyeti ahlâkiye karşısında mephut, mütehayyir ve sâmit kalırım. Yeni grup veya parti teşkilâtından bahis buyuruluyor... Azizim Mazhar Müfit Bey! İzah ettiğiniz mantalite ve karakterlerin teşkil edecekleri gruptan da, partiden de, ben, memleketi kurtarıcı bir vaz'ı metinin alınabileceğine hükmedemiyorum. Ben ve Heyeti Temsilîye namı altında ifayı vazifei fedakârî eden arkadaşlar, bu vatanın halâsi, milletin felâhı için ölünciye kadar çalışmak isterken, meb'usanı kıram, vaz'u tavırlarile ve âmâkı gaflete sukutlarile anlıyorum ki, buna dahi müsaade etmiyeceklerdir. Anadolu ve Rumeli Müdafaa Hukuk Cemiyetinin teşkilâtına ve bu teşkilâtın vücuda getirdiği Kuvayı Millîyeye istinada ihtiyaç kalmadığını, tıflâne

Meclise karar alma işini bırakarak dağılmasını ve iş başından çekilmesini yazar ve bir de teşekkür eder.", "fakat, Ulusal Meclisin böyle bir sorumluluk üstlenerek duruma ve geleceklere güvendikleri yollu karar alıp bildirecekleri çok şüphelidir. Rauf Beyefendi bu öneriyi yapar ve bu kararları alır da Temsilci Kurulun iş başından çekilmesini bildirirse, o zaman Temsilci Kurul bunu sevinerek kabul eder. Basına ve içe yayımlayıp yayar ve artık iş başından uzaklaşır. Başî diklik durumunu yasal bir şekilde saklı tutar. Kuşkusuz ki, bir senedenberi ulusun üstlenmesi ile oluşmuş bulunan Aydın cephesi ne dağılıp Yunanlılara kaderini teslim eder ve ne de hükûmet bunları dağıtabilir. O kutsal savaşçılar kendiliğinden ve eskisi gibi savaşı sürdürürler. Fakat savaş o yerle sınırlı olur ve kolordu komutanları kendi bölgelerinde bunu durumlara ve amaca göre iyi yolda idare eder, ondan sonra da, gelecekteki durum ve davranışlarımız olayların gelişmesine göre düzenlenir. İşte benim değersiz düşüncem budur bilginize sunulur" diyor (Belge 238).

Efendiler, İstanbulun edimli olarak işgal edilmesinden yaklaşık yirmi gün önce, belirtilen bu görüş ve düşünce incelemeye değer. Ben, yalnız bir noktayı göstermekle yetineceğim. O nokta; olayların gelişmesine bağlı kalmak kaderciliğidir. Biz elbette, işi böyle bir kaderciliğe bırakamazdık. Tersine olayların ne yolda gelişebileceğini, önceden gerçeğe yakın olarak kestirip, karşı önlemler düşünmek ve anında, duraksamadan uygulamaktan yana idik. İşte bu amaçla idi ki daha önceden kamu oyunu yoklamaya başlamıştık.

Efendiler, Meb'us Mazhar Müfit Beyin bir mektubuna verdiğim karşılığı olduğu gibi bilginize sunarsam, Kâzım Kara Bekir Paşanın düşüncesine verilmek gereken karşılık da kendiliğinden anlaşılmalı olur. Mazhar Müfit Beyin mektubunda yazılanları tekrar etmiyeceğim. Onu gerekirse kendileri yayımlarlar. Benim verdiğim karşılık şu idi:

Hakkâri Meb'usu Mazhar Müfit Beyefendiye Ankara, 25/26, 2, 1920

Efendim Hazretleri

14/2/1920 tarihli ayrıntılı uzun mektubunuzu ancak dün aldım ve yarınki postaya yetiştirmek üzere cevabını şimdi yazıyorum. Yüce Ulusal Meclisin ve Felâhı Vatan adındaki grubun, gerçek durumunu anlatan sözleriniz beni üzdü. Açıklamalarınız ve anlattığınızdan, gözümde beliren görünüm, dertlendiricidir. Zavallı millet; hayatını, varlığını, kaderini savunmak, korumak ve güven altına almakla yükümlü bildiği sayın meb'uslarını, gerçek ulus ve vatan ödevlerini bir anda ve ilk adımda unutmış görüyor. Batı ve düşman dediğimiz bütün milletlerin, Türkiyede, Türklerde yetenek olmadığından her şeye, bize karşı her şeyin, uygulanmasına göz yumdukları bilinirken ve herbirimiz ayrı ayrı bu sanının geçersizliğini kanıtlamaya kesin karar vermiş olduğumuzu ileri sürerken, çıkarıcı duygularımız, miskin tutkularımız bize her şeyi unutturabilir. Önce gelen mebuslar şöyle yapacakmış, sonra gelen meb'uslar böyle davranmış, Temsilci Kurul şunu kendine yakın görmüş, bunu bayağı görmüş... Bunları söyleyenler, koca Türk milletinin sayın meb'usları öyle mi? Bu ruhsal durum ve ahlâksızlık karşısında susmuş, şaşmış dona kaldım. Yeni grup ya da parti örgütlerinden söz ediyorsunuz... Azizim Mazhar Müfit Bey! Açıkladığımız kafa ve karakterlerin oluşturacakları gruptan da, partiden de, ben, memleketi kurtaracak sağlam bir tutum alınabileceğine inanmıyorum. Ben ve Temsilci Kurul adı altında özverili görev yapan arkadaşlar, bu yurdun kurtarılması, ulusun esenliği için ölünciye kadar çalışmak isterken, sayın meb'uslar tutum ve davranışlarıyla aymazlığın en derinlerine çökmelerinden anlıyorum ki, buna da izin veremeyecekler. Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneğinin örgütlerine ve bu örgütlerin oluşturduğu Ulusal Güçlere dayanma gereği kalmadığını, çocukca ve aymazca işler ve davranışlarla belirten

ve gafilâne muamelât ve harekâtile ima eden Meclisi Meb'usanın ve Felâhu Vatan Grubunun, bu bapta ki kararı kat'isinin istimzaç ve tarafımıza iş'arın Rauf Beye yazdık. Bu kararın istilsalini tesri için sizin de yardımınızı rica ederiz. Bu kararı verirken, meb'usanı kiramın mahal-i in'ikadı olan Darülhilâfede, kırk bin Fransız, otuz beş bin İngiliz, iki bin Yunan ve dört bin İtalyan Kuvvei berriyesinin taahşüt ettiğini ve İngiliz Bahrişefit donanmasının Fındıklı sarayına karşı, lengerendaz bulunmuş olduğunu gözönünde bulundurmamak lüzumunu hatırlatırım.

Mustafa Kemal

Efendiler, Rauf Beye, yazdığımız son şifrede, Akbaş Cephaneliğindeki cephanenin bir kısmının İngilizlere verilmesine muavenet ettiklerine ait bir tarz vardı. Bu meseleyi biraz izah edeyim. Rumeli sahilinde, Gelibolu civarında, Akbaş mevkiinde, bir cephaneye deposu vardı. Orada Fransızların tahtı muhafazasında külliyetli esliha ve mühimmat bulunuyordu. Hükümet İtilâf Devletlerine karşı teslimiyeti tamme göstermiş olmayı muvafıkı menfaat gördüğünden, zikrettiğim cephanelikteki esliha ve mühimmattan bir kısmını, İtilâf Devletlerine vermeyi vadetmiş. Onlar da, Wrangel ordusuna göndereceklermiş. Rusyaya nakli için bir Rus vapuru da Geliboluya gelmiş. Hükümet daha evvel, İstanbuldaki teşkilâtımız rüesasınının muvafakat ve muavenetini de temin etmiş...

Halbuki Efendiler, Köprülülü Hamdi Bey namında kahraman bir arkadaşımız, Kuvayi Milliyeden bir müfreze ile, 26/27 Şubat 1336 gecesi, sallarla Rumeli sahiline geçti. Akbaş Cephaneliklerine vaziyed etti. Depo muhafızları olan Fransızları tevkif ve hututu muhabereyi kat'etti. Eslihayı kâmilen ve cephaneyi kısmen ve muhafız Fransız efradını da mahfuzan Lapsekiye nakletti. Esliha ve mühimmatı dahile sevkettikten sonra, Fransız efradını iade etti. Akbaş Deposunda sekiz bin Rus tüfeği, kırk Rus mitralyözünü, yirmi bin sandık cephaneye tahmin ediliyordu (Ves. 239).

Bu vak'a üzerine, İngilizler, Bandırmaya iki yüz kişilik bir kuvvet çıkarıldılar. İtilâf kuvvetlerinin harekâtı millîye muntakaları gerilerinde, Düveli İtilâfiye askerlerinin de buldukları mahallerdeki depolarda bulunan esliha ve cephanenin başka yere nakli veya gayrikabili istimal bir hale vaz'ı veya bu gibi mahallerin işgal edilmesi ihtimaline karşı umum kumandanlara verdiğimiz emirde bazı tedbirler tavsiye etmekle beraber, bilcümle kumandanların kemali azim ve kat'iyetle hareketleri lüzumunu bildirdik (Ves. 240).

Efendiler, hemen aynı günlerde, Anzavur, Balıkesir ve Biga havalisinde oldukça mühim ve mühlik vaziyetler ihdasına muvaffak olabilmisti. Balıkesirde, millî cephelerimizi arkadan vurmaktan istiyordu. Başına külliyetli adam toplamıştı. Karşısına gönderilen millî kuvvetlerle, Bigada kanlı bir muhabere oldu. Anzavur, galip geldi. Kuvvetimizi dağıttı. Top ve mitralyözlerimizi gaspetti. Efrat ve zabitanımızı esir ve şehit etti. Akbaş kahramanı Hamdi Bey de, bu şüheda meyânında idi. Bundan sonra, Ahmet Anzavur, kendi ismine nispet ettiği Ahmedîye Cemiyeti namı altında, tevsiî habasete devam etti.

Efendiler, 3 Mart 1336 tarihli, mündericatu fevkalâde calibi dikkat bir şifre aldım. Bu şifre, İstanbuldan, İsmet Paşadan geliyordu. İsmet Paşa, ben Ankaraya muvasalatından sonra, Ankaraya yanıma gelmişti. Beraber çalışıyorduk. Fakat Cemal Paşadan sonra, Harbiye Nezareti makamına Fevzi Paşa Hazretleri geldi. Müşarileyhin sureti mahsusada talebi üzerine ve bilhassa mühim bir maksatla, kendisini mevzuubahs tarihten birkaç gün evvel, İstanbula göndermiştim.

Meb'uslar Meclisinin ve Felâhu Vatan Grubunun, bu konudaki kesin kararının soruşturulup bize bildirilmesini Rauf Beye yazdık. Bu kararın öğrenilmesini çabuklaştırmak için sizin de yardımınızı rica ederiz. Bu kararı verirken, sayın meb'usların toplanma yeri olan İstanbulda, kırk bin Fransız, otuz beş bin İngiliz, iki bin Yunan ve dört bin İtalyan kara askerinin yığınak yaptığını ve İngiliz Akdeniz donanmasının Fındıklı sarayına karşı, demir atmış olduğunu gözönünde bulundurmamak gereğini hatırlatırım.

Mustafa Kemal

Efendiler, Rauf Beye, yazdığımız son şifrede, Akbaş Cephaneliğindeki cephanenin bir kısmının İngilizlere verilmesine yardım ettikleri yolunda bir doküman vardı. Bu işi biraz açıklayayım. Rumeli kıyısında, Gelibolu dolaylarında, Akbaş denilen yerde, bir cephaneye deposu vardı. Orada Fransızların koruması altında pekçok silâh ve askerî gereçler bulunuyordu: Hükümet İtilâf Devletlerine bütün bütüne boyun eğmiş görünmeyi çıkarlarına uygun bulduğundan, söylediğim cephanelikteki silâh ve askerî gereçlerin bir kısmını, İtilâf Devletlerine vermeye söz vermiş. Onlar da, Wrangel ordusuna göndereceklermiş. Rusyaya taşınması için bir Rus vapuru da Geliboluya gelmiş. Hükümet daha önce, İstanbuldaki örgütümüzün başlarının oluru ve yardımını da sağlamış..

Oysaki Efendiler, Köprülülü Hamdi Bey adında kahraman bir arkadaşımız, Ulusal Güçlerden bir birlik ile, 26/27 Şubat 1920 gecesi, sallarla Rumeli yakasına geçti. Akbaş Cephaneliklerine el koydu. Depo koruyucuları olan Fransızları tutuklayarak haberleşme hatlarını kesti. Silâhların tamamını ve cephanenin, bir kısmını ve koruyucu Fransız erlerini de gözaltına alarak Lapsekiye taşıdı. Silâhlarla askerî gereçleri içerilere yolladıktan sonra, Fransız erlerini geri verdi. Akbaş Deposunda sekiz bin Rus tüfeği, kırk Rus ağır makineli tüfeği, yirmi bin sandık cephaneye olduğu kestiriliyordu (Belge 239).

Bu olay üzerine, İngilizler, Bandırmaya iki yüz kişilik bir kuvvet çıkardılar. İtilâf kuvvetlerinin Millî Harekât bölgeleri gerilerinde, İtilâf Devletleri askerlerinin de buldukları yerlerdeki depolarda bulunan silâhlarla cephanenin başka yere aktarılması veya kullanılamaz bir duruma getirilmesi ya da bu gibi yerlerin işgal edilmesi olasılığına karşı bütün komutanlara verdiğimiz emirde bazı önlemler önermekle birlikte, bütün komutanların büyük bir kararlılık ve kesinlikle davranmaları gereğini bildirdik (Belge 240).

Efendiler, hemen aynı günlerde, Anzavur, Balıkesir ve Biga dolaylarında oldukça önemli ve tehlikeli durumlar yaratmayı başarabilmişti. Balıkesirde, ulusal cephelerimizi arkadan vurmaktan istiyordu. Başına çok sayıda adam toplamıştı. Karşısına gönderilen ulusal güçlerle Bigada kanlı bir savaş oldu. Anzavur, galip geldi. Kuvvetimizi dağıttı. Top ve ağır makineli tüfeklerimizi ele geçirdi. Erlerimizi ve subaylarımızı tutsak aldı ve şehit etti. Akbaş kahramanı Hamdi Bey de, bu şehitler arasında idi. Bundan sonra, Ahmet Anzavur, kendi adıyla andığı Ahmedîye Derneği adı altında, alçaklığını genişletmeyi sürdürdü.

Efendiler, 3 Mart 1920 tarihli, içeriği olanağanüstü dikkat çeken bir şifre aldım. Bu şifre, İstanbuldan, İsmet Paşadan geliyordu. İsmet Paşa, ben Ankaraya geldikten sonra, Ankaraya yanıma gelmişti. Beraber çalışıyorduk. Fakat Cemal Paşadan sonra, Savaşşleri Bakanlığında Fevzi Paşa Hazretleri geldi. Onun özel olarak istemesi üzerine ve özellikle önemli bir amaçla, kendisini sözü edilen tarihten birkaç gün evvel, İstanbula göndermiştim.

Akbaş Cephaneliği ve Köprülülü Hamdi Bey

Akbaş Cephaneliği ve Köprülülü Hamdi Bey

Anzavurun millî cephelerimizi arkadan vurmaktan teşebbüsü

Anzavurun ulusal cephelerimizi arkadan vurmaktan teşebbüsü

Mühim olarak müteale ettiğimiz, şu idi: Yunanlılar taarruza hazırlanıyorlar. Buna karşı makul olan, bütün kuvvetleri seferber ederek muntazam bir harbe girmekti. Bahusus, Fevzi Paşa Hazretleri, bu lüzum ve ıztırarı takdir etmekte idi.

İşte, bu hazırlığı yapmak üzere İsmet Paşanın İstanbulda bulunması ve hatta Erkanıharbiye Riyasetine resmen getirilerek temini mesaisi, çok nâfi olacak idi. Bu maksatla, İstanbula gitmesine lüzum görmüştüm. İsmet Paşanın telgrafı şudur:

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Harbiye, 3/3/1336

Alınan malûmata göre, İstanbulda bir cemiyet teşekkül ve bu cemiyet İngilizlerle tevhi-di mukarrerat etmiş. Hükûmetin iskatile malûm bir hükûmetin tesisi, meclisin feshi, İzmir ve Adananın temini işgali için Kuvayi Milliyenin ilgası, cihan için amili sulh ve müsalemet olmak üzere İstanbulda beynelislâm bir şûrayı hilâfet teşkili, bolşeviklik aleyhine fetva ısdarı, mukarrerat cümlesinden imiş. Nâzır Paşa, bu cemiyetin faaliyetine ehemmiyet veriyor. Anadoludaki Anzavur teşebbüsâtü bu faaliyetten olduğu gibi, İngilizlerin, hükûmeti en ziyade tazyik etmeleri de, aynı sebeptendir. Malûmat olarak arz etmekliğimi arzu ettiler. (İsmet)

Harbiye Nezareti Seryaveri Binbaşı Salih

Efendiler, malûmu âlinizdir ki, İngiliz mümessili, Yunanlılar da dahil olduğu halde, itilâf kuvvetlerine karşı tatili harekât edilmesini hükûmete teklif etmişti ve bu temin olunursa, İstanbulu Devleti Osmanîyeye bırakacakları gibi yaldızlı bir vaitte de bulunmuşlardı. Fakat, İstanbulda bu teklif yapılırken, Şubatın 18 inci, 19 uncu ve 20 nci günlerinde, Yunanlıların İzmir'e yeni kuvvet, ve-saiti nakliye, külliyyetli cephaneye getirdiği ve cephelere sevk ederek yeni bir taarruza hazırlandığı, bizim malûmumuz idi. Bu malûmatımızı -icraatı hükûmete müdahale etmeyiniz yaygarasına bakmaksızın- hükûmeti merkezîyeye de iblâğ ederek nazarı dikkatini celpten hâli kalmadık.

Yunanlılar, bu suretle, taarruza hazırlanırken, Ali Rıza Paşa Kabinesi, diğer bir teklif karşısında kalıyor.

"Yunanlılar karşısında bulunan Kuvayi Millîyeyi 3 kilometre geri aldır-mak!."

Ali Rıza Paşa Kabinesinin, buna muktedir olmadığı meydanda idi. Fakat, maksat, onun iskatı idi. Sadrazam, bizzarure, bu teklifin kabili icra olmadığını cevaben bildirmiş.

3 Mart 1336 günü Yunanlılar taarruza geçtiler. Gölcük yaylasile Bozdağı- nı işgal ettiler.

İşte, bu hâdise üzerine, Ali Rıza Paşanın, makamını daha fazla muhafaza- dan sarfınazarla, düşünübildiği yegâne çare, hemen istifa edip, bu mes'uliyetli işten yakayı sıyırmak olmuştur. Çünkü, harekâtı millîyeyi tatil ettirmek husu- sunda vukubulan teklifi, tatbika çalışmış ve fakat muvaffak olamamış olan Ali Rıza Paşanın, bu defaki teklifi de tatbik ettireceğim vadinde bulunup ta ademi muvaffakiyeti halinde, İtilâf Devletleri nezdinde mes'ul tutulması ihtimali de varidi hatir değil midir?

Harbiye Nâzırı Cemal Paşa, Başkomutan Mister George Milne'nin evami- rini tatbik ettiremediğinden dolayı en nihayet kabineden ihraç muamelesine ma- ruz kalmamış mıydı? Aynı halin Ali Rıza Paşaya, tatbikına kalkışıldığı takdirde, kendisini, padişahın muhafaza edebileceğinden emin olabilir midir? Böyle bir ha- lin vukuunda, amali millîyenin tecelligâhı münferidi olduğunu, söylediği İstan- buldaki Meclisi Millîye güvenebilecek midir? İradei millîye namına idarei kelâm

Önemli olduğunu düşündüğümüz, şuydu: Yunanlılar saldırıya hazırlanı- yorlar. Buna karşı yapılacak akıllı iş, bütün kuvvetleri seferber ederek düzen- li bir savaşa girmekti. Özellikle, Fevzi Paşa Hazretleri, bu gereklilik ve zorun- luluğu anlamakta idi.

İşte, bu hazırlığı yapmak üzere İsmet Paşanın İstanbulda bulunması ve üstelik Kurmay Başkanı yapılarak çalışmasını sağlamak, çok yararlı olacak idi. Bu amaçla, İstanbula gitmesini gerekli bulmuştum. İsmet Paşanın telgrafı şudur:

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Harbiye 3/3/1920

Alınan bilgiye göre, İstanbulda bir dernek kurulmuş ve bu dernek İngilizlerle kader birliği yapmış. Hükûmetin düşürülmesi ve bilinen bir hükûmetin kurulması, meclisin dağı- tılması, İzmir ve Adana işgal edilebilsin diye Ulusal Güçlerin ortadan kaldırılması, dünyaya barış ve esenlik getirmek üzere İstanbulda Müslümanlararası bir halifelik danışma kuru- lu oluşturulması, bolşevikliğe karşı fetva çıkarılması, alınan kararlar arasındaymış. Bakan Paşa, bu derneğin çalışmalarına önem veriyor. Anadoludaki Anzavur girişimi bu derneğin işi olduğu gibi, İngilizlerin, hükûmete çok fazla baskı yapmaları da, bundandır. Bilgi olarak sunmamı istediler. (İsmet)

Savaşçileri Bakanlığı Başyaveri Binbaşı Salih

Efendiler, biliyorsunuz ki, İngiliz temsilcisi, Yunanlılarla birlikte, İtilâf Devletleri kuvvetlerine karşı savaşa son verilmesini hükûmete önermişti ve bu sağlınırsa, İstanbulu Osmanlı Devletine bırakacakları gibi yaldızlı bir söz de vermişti. Fakat, İstanbulda bu öneri yapılırken, Şubatın 18 inci, 19 uncu ve 20 nci günlerinde, Yunanlıların İzmir'e yeni kuvvet, taşıt araçları, çok cepha- ne getirdiğini ve cephelere göndererek yeni bir saldırıya hazırlandığını, biz bi- liyorduk. Bu bilgimizi -hükûmetin işlerine karışmayınız yaygarasına bakmak- sızın- İstanbul hükûmetine ileterek dikkatini çekmekten geri kalmadık.

Yunanlılar, böylece, saldırıya hazırlanırken, Ali Rıza Paşa Hükûmeti, başka bir öneri karşısında kalıyor.

"Yunanlılar karşısında bulunan Ulusal Güçleri 3 kilometre geri aldır- mak.."

Ali Rıza Paşa Hükûmetinin, buna gücü yetmediği meydanda idi. Ama, amaç, onun düşürülmesi idi. Başbakan, ister istemez, bu önerinin yerine geti- rilemeyeceğini yanıt olarak bildirmiş.

3 Mart 1920 günü Yunanlılar saldırıya başladılar. Gölcük yaylasile Boz- dağı ele geçirdiler.

İşte, bu olay üzerine, Ali Rıza Paşanın, yerinde daha fazla kalmaktan vazgeçerek, düşünübildiği tek çıkaryol, hemen çekilip, bu sorumlu işten ya- kayı sıyırmak olmuştur. Çünkü, Millî Harekâtı durdurmak yolunda yapılan öneriyi, uygulamaya çalışmış ve fakat başaramamış olan Ali Rıza Paşanın, bu yeni öneriyi de uygulatacağım diye söz verip de başaramaması halinde, İtilâf Devletleri tarafından sorumlu tutulması olasılığı da akla gelmemiş miydi?

Savaşçileri Bakanı Cemal Paşa, Başkomutan Mister George Milne'nin emirlerini uygulatamadığı için en sonunda hükûmetten çıkarılma durumunda kalmamış mıydı? Aynı iş Ali Rıza Paşaya, uygulanmaya kalkışılırsa, kendisini, padişahın koruyabileceğine güvenebilir miydi? Böyle bir hal olduğunda, ulusal emellerin tek belirme yeri olduğunu, söylediği İstanbuldaki Millî Meclise gü- venebilecek miydi? Millî irade adına söz söylemenin ve istekler ileri sürmenin

Ali Rıza
Paşa
Kabinesinin
istifası

Ali Rıza
Paşa hükû-
metinin çe-
kilmesi

serdi metalibe artık mahal ve imkân kalmadığını söyleyerek tecziye ile tehdit ettiği Heyeti Temsilîyeye istinada tenezzül etmeli midir? Binaenaleyh, kendisi için istifadan ehven bir şey olamazdı, işte, o da, öyle yapmıştır (Ves. 241). Ali Rıza Paşa; bu istifasını, kabineye ilk tecavüz vukuunda yapması lüzumu hakkında ikaz ve ihtarda bulunduğumuz zaman kabul etmedi. Yerinde durmakla vatana nâfi olacağını söyledi. Meclisi Meb'usan da bu mütalleai cahilâneyi tasviben onu yerinde tuttu. Acaba ifası mevzuubahs vazife, Yunanlıların taarruz hazırlıklarını ikmal ederek vatanın mukaddes topraklarından daha bir kısmını çiğnemek ve aziz vatandaşlardan daha bir kısmını süngüler altında inletmek için, muhtaç olduğu fırsatı, sükûnetle ona bahşetmek midir?!

Padişah, icabihal ve vaziyete göre birisini sadarete intihap edeceğim diyor

3 Mart 1336 tarihli şifrelerle, Rauf ve Kara Vasıf Beyler, bu istifa meselesini haber verirken, Felâhi Vatan Grubu reisinin; Meclis reis vekillerinin saraya gönderildiğini de bildiriyorlardı. Bu rüesa, huzuru şahane kabul olunmuşlar. Başkâtip ve başmabeyinci ile müzakere etmeleri irade buyurulmuş. Grup reisi, teşkilâtı millîyenin padişaha sadakatini teyit etmiş. Sözü istifa meselesine naklettirmiş. Padişah, başkâtip vasıtasile şu iradeyi tebliğ etmiş: "Bütün meb'uslara selâm. Ahval ve vaziyetin vahametini ben de onlar kadar müdrikim. İcabi hal ve vaziyete göre birisini sadarete intihap edeceğim. Onun salâhiyetine tecavüzle rüfekasının intihabına müdahale edemem. Ancak, ona ekseriyet grubuyla anlaşmasını tavsiye edeceğim."

Rüesa heyeti bitteseşkür, ayrılmışlar (Ves. 242). Verilmekte olan malûmat meyanında, şunlar da vardı: "Meb'uslar mütelâşi, fakat arzuya muvafık bir kabine geleceğinden emindirler. Ecnebiler, Hürriyet ve İtilâfçılar ve Nıgehbanlılar, tertip ettikleri harekâtı irticaiyede muvaffak olabilmek için, Ferit Paşa ve yaranından birini mevki iktidara getirmeleri de muhtemeldir. Meclisi, bittabi feshedeceklerdir. Nezdî şahane oradan tedabiri müessirede bulunulması... mazurdur."

Efendiler, garip değil midir ki, bugün bu maruzatta bulunanlar daha birkaç hafta evvel: "Meclis resmen küşat edilmiş olmasına nazaran, atiyen evamirinizin âcizlerinize tebliğini ve nikatı nazarınızın her makam nezdinde hakkıyla müdafaa edileceğine üimat buyurulmasını" tebliğ eden zevattır. Birkaç hafta evvel, hükûmeti merkeziye ile hemfikir olarak beni, muamelât ve icraata müdahaleden menetmek isteyen zevat, bugün İstanbulda hiçbir şey yapmaya muktedir bulunmadıklarını itiraf ederek buradan, Heyeti Temsilîyeden tedabiri müessireye intizar ediyorlar.

Biz, bu arzuyu da ifa edeceğiz. Fakat, bu zevatın arzusu olduğu için değil, bunu, menfaati vatan emrettiği için...

Efendiler, 3 Mart ve 3/4 Mart gecesi, İstanbul ile muhaberât ve oradaki vaziyeti anlamakla geçti. 4 Mart günü, gerek İsmet Paşadan ve gerek zevatı saireden aldığım malûmat üzerine vaziyeti tamimen bütün ordulara ve teşkilâtı merkezlerimize ve millete iblağ ettim (Ves. 243,244). Meclisi Meb'usan Riyasetine şunu yazdım:

Meclisi Meb'usan Riyaseti Vekaleti Celilesine Ankara, 4/3/1336

Düveli Mütelifinin müdahalâtı mükerreresine karşı nihayet Ali Rıza Paşa kabinesinin huzuru mecliste istifasını verdiği teessürle haber alınmıştır. Aydın cephesinde, mübarek vatani istilâ etmeye çalışan düşmanla Kuvayı Millîye çarpışmakta ve her karış toprağına, sâdik ve fedekâr evlâtlarının nâşlarını defnetmektedir. Hiçbir kuvvet, hiçbir salâhiyet, tarihin emrettiği bu vazife-

artık yeri ve olanağının kalmadığını söyleyerek cezalandırmakla göz dağı verdiği Temsilci Kurula dayanacak kadar alçalmalı mıydı? Demek ki, kendisi için çekilmekten daha uygun bir şey olamazdı. İşte, o da, öyle yapmıştır (Belge 241). Ali Rıza Paşa; bu çekilişini, hükûmete ilk saldırdığında yapması gerektiği yolunda uyarı ve hatırlatmada bulunduğumuz zaman kabul etmedi. Yerinde kalmakla vatana yararlı olacağını söyledi. Meb'uslar Meclisi de bu cahilce görüşü uygun bularak onu yerinde tuttu. Acaba, yapılması söz konusu olan ödev, Yunanlıların saldırı hazırlıklarını tamamlayarak vatanın kutsal topraklarından daha bir bölümünü çiğnemek ve aziz vatandaşlardan daha bir kısmını süngüler altında inletmek için, gerekli olan fırsatı, ses çıkarmadan ona bahşetmek miydi?

3 Mart 1920 tarihli şifrelerle, Rauf ve Kara Vasıf Beyler, bu çekilme işini haber verirken, Felâhi Vatan Grubu başkanının; meclis başkan vekillerinin saraya gönderildiğini de bildiriyorlardı. Bu başkanlar, padişah tarafından kabul olunmamışlar. Başkâtip ve başmabeyinci ile görüşmeleri emredilmiş. Grup başkanı, Ulusal Güçlerin padişaha bağlılığını yeniden bildirmiş. Sözü çekilme konusuna getirtmiş. Padişah, başkâtip aracılığıyla şu emri vermiş: "Bütün meb'uslara selâm. Olanların ve durumun ağırlığını ben de onlar kadar biliyorum. İşin ve durumun gereğini göz önünde bulundurarak birisini başbakan seçeceğim. Onun yetkisine el uzatarak arkadaşlarının seçimine karışmam. Ancak ona, çoğunluk grubuyla anlaşmasını öğütleyeceğim."

Başkanlar teşekkür ederek, ayrılmışlar (Belge 242). Verilmekte olan bilgiler arasında, şunlar da vardı: "Mebuslar telâşlı, fakat istenilene uygun bir hükûmet kurulacağına güveniyorlardı. Yabancılar, Hürriyet ve İtilâfçılar ve Nıgehbanlılar, düzenledikleri gerici işlerde başarılı olabilmek için, Ferit Paşa ve yakınlarından birini iş başına getirmeleri de olasıdır. Meclisi, elbette dağıtacaklardır. Padişah katında sizlerin oradan etkin önlemler almanızı onayınıza sunarız."

Efendiler, tuhaf değil midir ki, bugün, bu dilekte bulunanlar daha birkaç hafta evvel: "Meclis resmî olarak açılmış olduğuna göre, bundan böyle emirlerinizin bana bildirilmesini ve görüşlerinizin her yerde gereği gibi savunulacağına güvenilmesini" bildiren kişilerdir. Birkaç hafta önce, İstanbul hükûmeti ile görüş birliğinde olarak beni, işlere ve yapılanlara karışmaktan önlemek isteyen kişiler, bugün, İstanbulda hiçbir şey yapmaya güçleri bulunmadığını itiraf ederek buradan, Temsilci Kurulundan etkin önlemler bekliyorlar.

Biz, bu isteği de yerine getireceğiz. Ama, bu kişiler istiyor diye değil, bunu, vatan çıkarları emrediyor diye...

Efendiler, 3 Mart ve 3/4 Mart gecesi, İstanbul ile haberleşmekle ve oradaki durumu anlamakla geçti. 4 Mart günü, gerek İsmet Paşadan ve gerek başkalarından aldığım bilgiler üzerine durumu genelgeyle bütün ordulara ve örgüt merkezlerimize ve millete bildirdim (Belge 243, 244). Mebuslar Meclisi Başkanlığına şunu yazdım:

Meb'uslar Meclisi Yüce Başkan Vekilliğine Ankara, 4/3/1920

İtilâf Devletlerinin işlere birçok kere karışmaları karşısında sonunda Ali Rıza Paşa hükûmetinin meclise istifasını verdiği üzüntüyle haber alınmıştır. Aydın cephesinde, kutsal vatani ele geçirmeye çalışan düşmanla Ulusal Güçler çarpışmakta ve her karış toprağına, sadık ve özverili çocuklarının cesetlerini gömmektedir. Hiçbir güç, hiçbir yetki, tarihin emrettiği bu ödevi yapmak-

Padişah, koşullara ve duruma göre birisini başbakan seçeceğim diyor

Beni işlere ve yapılanlara karışmaktan menetmek isteyenler etkin önlemler bekliyor

Beni muamelât ve icraata müdahaleden menetmek isteyenler benden tedabiri müessire bekliyor

den milletimizi menedemeyecektir. İstiklâli millî ve vatanımızın temini hususunda her fedekârlığa amade bulunan milletimizin, heyecanı mukaddesini ancak milletin itimadı tamını haiz bir hükümetin resikâra getirilmesi tatmin edebilir. Bütün millet, bu tarihî günlerde, iradei millîyesinin vekâleti mutlakasını haiz bulunan meb'usların mukarreratı kat'iyesine nasîkibâne muntazırdır. Vatana ve tarihe karşı, deruhde ettiğiniz mes'uliyeti azimeyi ve bütün cihanın kürsü müzakeratınıza matuf olan enzârı tetkikini düşünerek, milletin azmi fedekâranesile mütenasip kararlar itihaz buyurulacağından emin olduğumuzu ve vatanperverane mesainizde bütün milletin refik ve muzahir olduğunu arz ederiz. Efendim.

Heyeti Temsilîye namına Mustafa Kemal

Padîşaha da, bu telgrafı çektim Efendiler:

Atabei Seniyei Hazreti Padîşahiye Ankara, 4 Mart 1336

İtilâf Devletlerinin muhîllî istiklâl ve haysiyet tecavüzatına ve mütareke ahkâmı hilâfındaki müddahâlât ve harekâtına, daha ziyade tabaveri metanet olamayan kabinenin istifasile yeniden devleti aliyelerinde bir buhranı vükelâ zuhûr etmesi, efkârı umumîyei millette derin bir heyecan tevliit etmiştir. Makâmı saltanat ve hilâfeti humayunları etrafında, tevhidi fikir ve emel ederek istiklâl ve masuniyeti şahaneleri ve tamamîyeti memaliki devleti aliyeleri için, son fedekârlığı göze aldırılmış olan bilûmum tebaü mülûkâneleri, düşmanlar tarafından idare edilen bazı nîfak ve ihtilâl tertibatından dolayı, zaten müteessir ve endişenak bir halde, buhranı vükelânın sürati mümkünine ile zevaline ve amali millîyeyi bîhakkin tatmin edebilecek bir heyeti muhteremei vükelânın teşkiline muntazırdır. Meclisi Millînin ekseriyet grubunda tekasüf eden amal ve temayülâtı millîyenin tarafı şahanelerinden mazharı himaye olacağına, bütün tebai humayunları gibi, Heyetimiz de emindir. Ancak, dahilî ve haricî bin türlü ihtirasatın galeyânile sükûn ve selâmeti tehdit altında bulunan memleketimizin, vicdanı millîyi temin edemeyecek bir kabine reisine hiçbir dakika tahammül edemeyeceğini ve maazallah böyle bir halin vukuu Devleti Osmanîye tarihinde mesbuk olmanın hadîsati elîmiye bais olacağını atabei seniyei hazreti şehriyarilerine arz etmeyi vazîfei hamîyet telâkki ederiz olbapta ve katibei ahvalde.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsilîyesi namına Mustafa Kemal

Bu telgrafın bir suretini berayı malûmat Meclisi Meb'usan Riyasetine ve kolordu komutanlarına vermekle beraber, bunun bir suretini kopye ederek İstanbul gazetelerine ve Matbuat Cemiyetine vermesini de İstanbul telgrafhanesine emrettik. Bundan başka Efendiler; komutanlara, valilere, mutasarrıflara ve Müdafaa Hukuk Heyeti Merkezîyelerine, ayrıca şu tamimi de yaptık:

4 Mart 1336

İtilâf Devletlerinin tahammülfersa bir şekilde gelen müddahâlât ve tazyikatından dolayı kabine, 3 Mart dünkü gün istifa etmiştir. İstulaatı mevsukamıza nazaran kabinenin iskâtı Ferit Paşanın veya emsalinden birinin mevkii iktidara getirilmesi ve İstanbulda ecebî amaline hâdim, bir şûrayı hilâfet teşkili esasları üzerinde haricî düşmanlar tarafından idare edilen ve muhalif fırkaların, tavassutile vücuda gelen bir komitenin neticei faaliyetidir. Yani komitenin faaliyetine zemin hazırlamak için İtilâf Devletleri, evvelâ kabineyi istifaya mecbur edecek tazyikat icra etmişlerdir. Vaziyetin bu vehameti karşısında, Meclisi Meb'usan, bittabi icap eden teşebbüsâtü müessirde devam etmektedir. Ancak teşebbüsâtü mezkûrenin filen teyidi için, acilen amali millîyeyi tatmin edemeyecek bir kabine reisine, milletin tahammül edemeyeceğini gayet şedit bir lisanla mabeyni humayuna, Meclisi Meb'usan riyasetine ve matbuata bildirmek lâzımdır. Bu telgrafın vusulünde, dakika fevt edilmiyerek bu şekilde telgraflar ihzar ve bu gece behemehâl keşidesi esbabının istikmalile buraya da yarın sabaha kadar malûmat itasîni ehemmiyetle rica ederiz.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsilîyesi namına Mustafa Kemal

Efendiler, verdiğimiz talimat mucibince, memleketin her tarafından, milletin her makamından 4/5 Mart gecesinden itibaren başlayan telgraf fırtınası, ayın

tan milletimizi ahkoyamayacaktır. Ulusal bağımsızlığın ve vatanımızın güvene alınması yolunda her özveriye hazır bulunan milletimizin, kutsal coşkusunu ancak milletin tam güvenine sahip bir hükümetin işbaşına getirilmesi yatıştırabilir. Bütün millet, bu tarihî günlerde, ulusal iradenin tam vekillîliğine sahip bulunan meb'usların kesin kararlarını sabırsızlıkla beklemektedir. Vatana ve tarihe karşı, üstlendiğiniz büyük sorumluluğu ve bütün dünyanın kürsünüze çevrili olan inceleme bakışlarını düşünerek, milletin özverili kararlılığına yakışır kararlar alınacağına güvendiğimizi ve yurtsever çalışmalarınızla bütün milletin sizinle birlikte ve size destek olduğunu bilginize sunarız Efendim.

Temsilci kurul adına Mustafa Kemal

Padîşaha da, bu telgrafı çektim Efendiler:

Padîşah Hazretlerine Ankara, 4 Mart 1920

İtilâf Devletlerinin bağımsızlık bozucu ve onur kırıcı saldırılarına ve ateşkes hükümlerine aykırı karışma ve davranışlarına, daha fazla dayanamayan hükümetin çekilmesiyle yüce devletinizde yeniden bir hükümet bunalımı olması, kamu oyununda derin bir heyecan yaratmıştır. Yüce padişahlığınız ve halifelüğünüz çerçevesinde, düşünce ve emel birliğine vararak yüce bağımsızlığınız ve dokunulmazlığınız ve yüce devletinizin ülke bütünlüğü için, son özveriye göze almış olan bütün uyruklarınız, düşmanlar tarafından yönetilen bir takım uyumsuzluk ve kargaşa düzenlemelerinden dolayı, ötedenberi üzüntülü ve kaygılı bir durumda, hükümet bunalımının olabildiğince hızla giderilmesini ve ulusal emelleri hakkıyla karşılayabilecek saygıdeğer bir bakanlar kurulunun kurulmasını beklemektedir. Millî Meclisin çoğunluk grubunda yoğunlaşan ulusal emel ve eğilimlerin sizce korunacağına, bütün uyruklarınız gibi Kurulumuz da güvenmektedir. Ancak içteki ve dıştaki bin türlü hırsın kabarmasıyla dinginliği ve esenliği tehdit altında bulunan memleketimizin vicdana güven veremeyecek bir başbakana bir dakika bile katlanamayacağımı ve Allah korusun böyle bir durum ortaya çıkarsa Osmanlı Devletinin tarihinde görülmemiş acı olaylara yol açacağını siz yüce padişahımızın bilgilerine sunmayı yurtseverlik ödevi sayarız bu hususta da her hususta olduğu gibi emir padişahındır.

Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneği Temsilci Kurulu adına Mustafa Kemal

Bu telgrafın bir örneğini bilgi için Meb'uslar Meclisi Başkanlığına ve kolordu komutanlarına vermekle birlikte, bunun bir örneğini çıkararak İstanbul gazetelerine ve Basın Derneğine vermesini de İstanbul telgrafhanesine emrettik. Bundan başka Efendiler; komutanlara, valilere, mutasarrıflara ve Hakları Savunma Merkez Kurullarına, ayrıca şu genelgeyi de gönderdik:

4 Mart 1920

İtilâf Devletlerinin dayanılmaz bir durum alan karışmalarından ve baskılarından hükümet, 3 Mart dünkü gün çekilmiştir. Aldığımız sağlam haberlere göre hükümetin düşürülmesi Ferit Paşanın veya benzerlerinden birinin işbaşına getirilmesi ve İstanbulda yabancıların emellerine hizmet eden, bir halifelik danışma kurulu oluşturulması yolunda dış düşmanlar tarafından yönetilen ve karşıt partilerin, aracılığı ile oluşmuş bir komitenin çalışmaları sonucudur. Yani komitenin çalışmasına yol açmak için İtilâf Devletleri, önce hükümeti çekilmek zorunda bırakacak baskılar yapmışlardır. Durumun bu ağırlığı karşısında, Meb'uslar Meclisinin, elbette gereken etkin girişimleri sürmektedir. Ancak bu girişimlerin etkin olarak güçlendirilmesi için, ulusal emelleri ivedi olarak karşılayamayacak bir hükümet başkanına, milletin, katlanamayacağımı çok sert bir dille padişaha, Meb'uslar Meclisi Başkanlığına ve basına bildirmek gerekir. Bu telgraf alındığında, dakika kaybedilmiyerek bu yolda telgraflar hazırlanması ve bu gece kesinlikle çekilmesi hazırlıklarının tamamlanması ve buraya da yarın sabaha kadar bilgi verilmesini önemle rica ederiz.

Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneği Temsilci Kurulu adına Mustafa Kemal

Efendiler, verdiğimiz direktif gereğince, memleketin her tarafından, milletin her yönetim katından 4/5 Mart gecesinden başlayan telgraf fırtınası, ayın beşinci

beşinci ve altıncı günleri, padişah ve Meclisi Meb'usan saraylarında matlup te-
siri yaptı.

**Salih Paşa
Sadrazam
oluyor**

Nihayet, 6 Mart günü, kim ve ne olduğuna intikal edemediğim bir zat ta-
rafından şu haber verildi:

Heyeti Temsilîyeye Dersaadet, 6 Mart 1336

Makamı sadaretin, Bahriye Nazırı Salih Paşaya tevcih kılıldığı maruzdur.

Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Kâtibiumumî Vekili Halit

Bu telgrafı, şu telgraf takip etti:

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Meb'usan, 6 Mart 1336

Zatı akdesi hazreti hilâfetpenahî, şimdi Meclisi Meb'usan Reisini huzuru humayunla-
rında şeref müsole nail kılarak mesnedi sadareti, ayandan Bahriye Nâzırı sabıkı Salih Paşa-
ya tefviz buyurdularını ferman buyurmuş ve müşarileyh dahi kabineyi teşkil ile meşgul bu-
lunmuş olduğundan buhranın yarın akşama kadar tamamile zail olacağı tebliğ olunur.

Meclisi Meb'usan Reisi Cemâlettin Arif

Efendiler, Rauf Beyin de aynı günde fakat, henüz kabine reisi taayyün et-
meden verdiği malûmat vardır. Şayanı dikkat olduğu için bu malûmatı muhte-
vi telgrafını, aynen arz ediyorum:

Zata mahsus gayet aceledir.

Harbiye, 6 Mart 1336

Dakika tehiri gayricaizdir. Ankarada K.O. 20 Kumandanlığına

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

1- Dün gece İzzet ve Salih Paşalarla görüştüm. Her ikisine de sadaret teklifi vaki olma-
mıştır. Vekâlet eden kabine de, kimin olacağını bilmiyor. Dahiliye Nâzırı esbaki Reşit Beyin
saray ile Fransa ve İngiltere sefaretileri arasında cevalân etmekte olduğu mevzudan istihbar
ediliyor. Bir rivayete göre, mumaileyhin makama getirileceği merkezindedir. Evvelsi gece zâ-
tı şahane Tevfik Paşayı kabul etti. Bilâhare Ferit Paşayı kabul ile beşten on sonraya kadar gö-
rüştü. Dünkü Cuma günü Baltalimanında Ali Kemal ve esbak Dahiliye Nâzırı Mehmet Ali
dahil olduğu halde, uzun müzakereler cereyan etti. Bilâhare Rahip Frew'nun iştirakile Ali
Kemalin evinde müzakere devam eyledi. Celâlettin Arif Bey, dün, dört sonrada huzura ka-
bul olundu ve buhranı hazırım devam tahammülü olmadığundan ve dahilil ve meb'usanın
itimadını haiz bir kabinenin bir an evvel mevkii iktidara getirilmesi için vaki olan mükerrer
maruzatına, zâtı şahane, vaziyetin nezaketini aynı surette idrak eylediğini ve Kuvayi Millîye-
nin lüzumunu serdettikten sonra, dahil ve haricin itimadını haiz olabilecek bir zâtı tayin hu-
susu, pek acele kabil olamayacağı ve Pazara kadar teemmül lâzımgeldiği tarzında cevap ver-
mişler. Salifülârz hususattan mütehasıl ihtisası şahsiyem, padişahın İngilizlerle mükâleme
ve muhaberede olduğu ve Londradan cevap intirazında bulunduğu kanaatini veriyor. Her
halde vaziyet pek buhranlıdır. İngilizlerden ümitvar olurlar ise, hatta Ferit Paşanın mevkii ik-
tidara getirilmesi istibat edilemez. Hulâsa, şimdiye kadar padişah doğrudan doğruya Tevfik
ve Ferit Paşalardan maada kimseyi kabul etmemiş ve Ferit Paşa ile mülâkatı da haftı olmuş-
tur. Saraya mensup, itimadını haiz olduğunu bildiğim bir zât, Perşembe günü zâtı şahane-
nin pek yakınları namuna benidenizi sureti mahsusada gördü ve fikrimi sordu. Cevaben vaziyet-
i, saltanat, devlet ve millet lehine halledilebilecek zatın, Zâtı Devletleri olabileceği ve fakat
şu sırada meşgul bulunan İstanbula avdetiniz mümkün olamayacağına nazaran İzzet Paşa-
nın mevkii iktidara gelmesi lüzumunu açık bir lisanla söyledim. Salih Paşa, Meclisin seddi-
nin de muhtemel olduğunu ima ediyor. Birinci Reis Vekili Hüseyin Kâzım Beyin de, saray ve
İngilizler ile meclis namuna entrika yaptığı anlaşılıyor. Berayi malûmat maruzdur.

Celâlettin Arif Bey, bugün saraya gidecek. Vaziyeti gayet sarih bir surette zâtı şahaneye an-
latacak. Muhalifleri mevkii iktidara getirirse Anadolu teşkilâtının sarsılması ve bu suretle şarkta-
ki, kendileri için binnetice muzır olacak prensiplerin, memleketimize gireceğini ve makamı hilâ-
fetin nazarı islâmda duçar olacağı vaziyeti teşrih edecek ve Anadoludan, teşkilâtı millîye merkez-
lerinden buna dair gelmiş olan bilûmum telgrafları gösterecek ve bu hususa ait ayrıca tahriren bir
rapor takdim eyliyecektir. Rapor, birlikte yazılmıştır. Suretini bilâhare takdim ederiz (Rauf).

ve altıncı günleri, padişah ve Meb'uslar Meclisi saraylarında istenilen etkiyi
yaptı.

Sonunda, 6 Mart günü, kim ve ne olduğunu anlayamadığım bir kişi şu ha-
beri verdi:

Temsilci Kurula

İstanbul, 6 Mart 1920

Başbakanlığın, Denizîşleri Bakanı Salih Paşaya verildiği bilginize sunulur.

Hakları Savunma Derneği Genel Sekreter Vekili Halit

Bu telgrafı, şu telgraf izledi:

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Meb'uslar Meclisi, 6 Mart 1920

En kutlu Halife hazretleri, şimdi Meb'uslar Meclisi Başkanını kabul ederek başbakan-
lık görevini Senatodan Eski Denizîşleri Bakanı Salih Paşaya verdiklerini bildirmiş ve Salih
Paşa da hükûmeti kurmakla uğraştığından bunalımın yarın akşama kadar büsbütün ortadan
kalkacağı bildirilir.

Meb'uslar Meclisi Başkanı Celâlettin Arif

Efendiler, Rauf Beyin de o gün fakat, daha hükûmet başkanı belli olma-
dan verdiği bilgiler vardır. Dikkate değer olduğu için bu bilgileri içeren telg-
rafını, olduğu gibi bilginize sunuyorum:

Kişiyе özel - Çok ivedidir.

Harbiye, 6 Mart 1920

Dakika geciktirilemez.

Ankarada K.O. 20 Komutanlığına

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

1- Dün gece İzzet ve Salih Paşalarla görüştüm. Her ikisine de başbakanlık teklifi edil-
memiştir. Vekillik eden hükûmet de, kimin olacağını bilmiyor. Eski İçişleri Bakanı Reşit
Beyin saray ile Fransa ve İngiltere elçilikleri arasında gidip gelmekte olduğu sağlam yerler-
den öğreniliyor. Bir söylentiye göre, onun başbakanlığa getirileceği sanılıyor. Evvelki gece
padişah Tevfik Paşayı kabul etti. Daha sonra Ferit Paşayı kabul ile saat beşten on sonraya
kadar görüştü. Dünkü Cuma günü Baltalimanında Ali Kemal ve eski İçişleri Bakanlarından
Mehmet Alinin de katıldığı, uzun görüşmeler oldu. Sonra Rahip Frew'un katılmasıyla Ali
Kemalin evinde görüşmeler sürdü. Celâlettin Arif Bey, dün, öğleden sonra dörtte padişah
tarafından kabul olundu ve şimdiki bunalımın sürmesine dayanılmıyacağından ve memle-
ketin ve meb'usların güvendiği bir hükûmetin bir an önce iş başına getirilmesi için yaptığı
birçok başvurularına, padişah, durumun nâzik olduğunu kendisinin de kavradığını ve Ulusal
Güçlerin varolması gereğini ileri sürdükten sonra, içeride ve dışarıda güven sahibi ola-
bilecek birinin atanması konusu, pek ivedi olarak sağlanamayacağı ve Pazara kadar düşün-
mek gerektiği yolunda yanıt vermişler. Daha önce bilginize sunduğum olayların bende ya-
rattığı kişisel görüş, padişahın İngilizlerle görüşmekte ve haberleşmekte olduğu ve Londra-
dan karşılık beklemekte olduğudur. Her halde durum pek bunalımlıdır. İngilizlerden umut-
lu olurlar ise, hatta Ferit Paşanın bile iş başına getirilmesi uzak görülemez. Kısaca, şimdiye
kadar padişah doğrudan doğruya Tevfik ve Ferit Paşalardan başka kimseyi kabul etmemiş
ve Ferit Paşa ile görüşmesi de gizli olmuştur. Saraydan olup, güvendiğinizi bildiğim birisi,
Perşembe günü padişahın pek yakınları adına beni özel olarak gördü ve ne düşündüğümü
sordu. Karşılık olarak durumu, padişahlık, devlet ve millet yararına uygun olarak çözebile-
cek kişinin, siz olabileceğinizi ve fakat şu sırada işgal altında bulunan İstanbula dönmeniz
olası bulunmadığından İzzet Paşanın iş başına gelmesi gereğini açık bir dille söyledim. Salih
Paşa, Meclisin kapatılabileceğini de sezdiriyor. Birinci Başkan Vekili Hüseyin Kâzım Beyin
de, saray ve İngilizler ile meclis adına dolap çevirdiği anlaşılıyor. Bilginize sunulur.

Celâlettin Arif Bey, bugün saraya gidecek. Durumu apaçık padişaha anlatacak. Kar-
şıtları iş başına getirirse Anadolu örgütlerinin sarsılması ve bu yoldan doğudaki, kendisi için
sonuçta zararlı olacak prensiplerin, memleketimize gireceğini ve halifelüğün Müslümanların
gözünde uğrayacağı durumu açıklayacak ve Anadoludan, ulusal örgütler merkezlerinden
bu konuda gelmiş olan bütün telgrafları gösterecek ve bu konuya değinen yazılı bir rapor
da sunacaktır. Rapor, birlikte yazılmıştır. Örneğini sonra sunarız. (Rauf)

**Salih Paşa
Başbakan
oluyor**

2- Bu telgraf, 6/3/1336 saat 17:45 sonrada Harbiye telgrafhanesine verilmiştir.

Harbiye Nezareti Seryaveri Salih

Efendiler, Rauf Beyin, sadrazam bulmak mevzuubahs olurken benden bahsetmesi elbette lüzumsuz idi. Aramızda asla böyle bir şey mevzuubahs olmuş değildi. Ben, İstanbul hükûmetinin yaşayacağından, esasen ümitvar değildim. Osmanlı Devletinin itımanı hayat ettiğine ise, çoktan kanidim. Osmanlı Devletinin, makamı sadaretini işgal etmek gibi zayıf ve bimana bir fikrin benim dimağında yeri olamayacağı tabii idi. Ben, güzeraı, tabii olan safahatı inkılâbı sükûnetle takip ederken, atının tedbirlerinden başka bir şey düşünmüyordum.

Rauf Bey, bahsettiği Celâlettin Arif Beyin raporu suretini de gönderdi (Ves. 245). Kabine teşekkül ettikten sonra da şu malûmatı verdi:

K.O. 20 K.V.

Harbiye, 8/3/1336

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

1- Kabine şu veçhile teşekkül etmiştir: Sadrazam Salih Paşa, Şeyhislâm ipka, Dahiliye ipka, Hariciye Safa Bey ipka, Harbiye ipka, Bahriye Salih Paşa vekâleten, Nafia Tevfik Bey asaleten, Maliye Tevfik Bey vekâleten, Şûrayı Devlet Abdurrahman Şeref Bey vekâleten, Marif Abdurrahman Şeref Bey asaleten, Evkaf Şeyhislâmı esbak Ömer Hulusi Efendi asaleten, Adliye Celâl Bey, Ticaret Defterhane Emını Ziya Bey.

2- Celâl Beyin mesleğini bilmiyoruz. Bu şekil, Damat Ferit Paşaya zaman kazandırmak maksadile sarayın tertibidir. Salih Paşa, bir buhrana set çekmek suretile bu suretle vatana nâfi bir hizmet yaptığı ükâdındadır. Bizim fikrimiz bu kabineye itimat vermemektir ve bunu, grupta temin için çalışıyoruz. Ferit Paşa tehlikesi el'an mevcuttur. Ona nazaran vaziyetin temin buyurulması maruzdur.

3- Şayanı dikkat olarak şunu da arz edelim ki, Salih Paşaca Meclisi Meb'usan dahilinden nâzır almaklığın ademi imkânı anlaşıldıktan sonra, hariçten alacakları zevatın tespiti için grubun fikrini istimiz edecektir. Halbuki, ahiren bundan da sarfınazar ederek esamisi maruz kabineyi kendiliğinden teşkil eylemiştir Efendim. (Rauf)

Harbiye Seryaveri Salih

Efendiler, İstanbul buhranı hakkında verdiğim izahat epeyce uzadı. İstanbulda, zaten ötedenberi mevcut ve mütezahir olan vaziyette, daha çok tecellile-re şahit olacağız.

Müsaade buyurursanız, tekrar, İstanbula gelmek üzere, biraz da Edirne havalisindeki vaziyete atfı nazar edelim. Şimdiye kadar vukubulmuş olan umu-mî beyanatım sırasında, vesile düştükçe Trakyayı da teşkilât ve tasavvuratımızdan hiçbir vakit hariç tutmadığımızı anlatmış olduğumu ümit ederim. Edirne ile münasebat ve muhaberatımız, memleketin heryerile olduğu gibi muhafaza ve idame edilmekte idi.

Cari muhaberatımızda, şayanı dikkat, bazı noktaları heyeti aliyenize tav-zihan arz etmek muvafık olur.

Birinci Kolordu Kumandanı Cafer Tayyar Bey, 31 Kânunuevvel 1335 tarihli gayet mufassal bir raporunda, Trakya ve bilhassa Garbî Trakyada vukubulmakta olan Yunan teşebbüsat ve faaliyetini pek mükemmel izah ediyordu. Kendisinin bu faaliyeti fevkalâdeye mukabil lüzumu gibi tertibat alamadığından şikâyeti vardı.

"Kolordusunun işbu vaziyet ve atiyen tahaddüsü muhtemel ahval karşısında vazifesini ifa edebilecek bir vaz'ulceys almasına General Milne'nin muvafakat etmediğinin bilmuhabere anlaşıldığını" haber veriyordu (Ves. 246).

2- Bu telgraf, 6/3,1920 öğleden sonra saat 17.45 de Harbiye telgrafhanesine verilmiştir.

Savaşşleri Bakanlığı Başyaveri Salih

Efendiler, Rauf Beyin, başbakan bulmak sözkonusu olurken benden söz etmesi elbette gereksizdi. Aramızda böyle bir şey hiç konuşulmuş değildi. Ben aslında, İstanbul hükûmetinin yaşayacağından umutlu değildim. Osmanlı Devletinin hayatını tamamladığına ise, çoktan inanmıştım. Osmanlı Devletinin, başbakanı olmak gibi çürük ve anlamsız bir düşüncenin benim kafamda elbette yeri olamazdı. Ben, olup bitenleri, devrimin doğal olan evrelerini dinginglikle izlerken, ileriye ilişkin önlemlerden başka bir şey düşünmüyordum.

Rauf Bey, sözünü ettiği Celâlettin Arif Beyin raporunun örneğini de gönderdi (Belge 245). Hükûmet kurulduktan sonra da şu bilgileri verdi:

K.O. 20 K.V.

Harbiye, 8/3/1920

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

1- Hükûmet şöyle kurulmuştur: Başbakan Salih Paşa, Seyhislâm değişmedi, İçişleri değişmedi, Dışişleri Safa Bey değişmedi, Savaşşleri değişmedi, Denizşleri Salih Paşa vekil olarak, Bayındırlık Tevfik Bey asil olarak, Maliye Tevfik Bey vekil olarak, Daniştay Abdurrahman Şeref Bey vekil olarak, Eğitim ve Öğretim Abdurrahman Şeref Bey asil olarak, Vakıflar Eski Şeyhislâmlarından Ömer Hulusi Efendi, Adalet Celâl Bey, Ticaret Tapu Kadastro Başkanı Ziya Bey.

2- Celâl Beyin tutumunu bilmiyoruz. Bu kuruluş, Damat Ferit Paşaya zaman kazandırmak için sarayın yaptığı bir düzendir. Salih Paşa, bir bunalımı önleyerek vatana yararlı bir hizmet yaptığı kanısındadır. Bizim düşündüğümüz bu hükûmete güven oyu vermemektir ve bunu, sağlamak için grupta çalışıyoruz. Ferit Paşa tehlikesi şimdi de vardır. Buna göre durumun sağlama alınması emrinize sunulur.

3- Dikkate değer olarak şunu da bilginize sunalım ki, Salih Paşaca Meb'uslar Meclisi içinden bakan alınmayacağı anlaşıldıktan sonra, dışarıdan alacakları kişilerin belirlenmesi için grubun ne düşündüğünü soracaktı. Oysa, sonraları bundan da cayararak isimleri sunulan hükûmeti kendiliğinden kurmuştur Efendim. (Rauf)

Savaşşleri Başyaveri Salih

Efendiler, İstanbul bunalımı üzerine yaptığım açıklamalar epeyce uzadı. İstanbulda, aslına bakılırsa, ötedenberi varolan ve belirgin bulunan durumda, daha çok olaylara tanık olacağız.

İzin verirsiniz, yeniden, İstanbula dönmek üzere, biraz da Edirne dolaylarındaki duruma göz atalım. Şimdiye kadar genel nitelikli olarak söylediklerim arasında, yeri geldikçe Trakyayı da örgütlerimizden ve tasarılarımızdan hiç dışlamamış olduğumuzu anlattığımı umarım. Edirne ile ilişkilerimiz ve haberleşmelerimiz, memleketin heryerile olduğu gibi korunmakta ve sürdürülmekte idi.

Yapılan haberleşmelerimizde, dikkate değer, bazı noktaları açıklayarak yüce topluluğunuzun bilgisine sunmak uygun olur.

Birinci Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Bey, 31 Aralık 1919 tarihli çok uzun ve ayrıntılı bir raporunda, Trakya ve özellikle Batı Trakyadaki Yunan girişimlerini ve çalışmalarını pek güzel anlatıyordu. Kendisinin bu olağanüstü çabalarına karşın gereği gibi önem alamadığından yakınması vardı.

"Kolordusunun bu durum ve ileride ortaya çıkması olası olaylar karşısında kuvvetlerini görevini yapabilecek bir duruma sokmasına General Milne'nin olur demediğinin yazışma sonucu anlaşıldığını" haber veriyordu (Belge 246).

Trakyada Cafer Tayyar Beyin izlediği yanlış bir tutum

Trakyada Cafer Tayyar Beyin takip ettiği yanlış bir noktai nazır

General Milne'nin, tertibat almamıza muvafakat etmeyeceğine elbette şüpheliydi. Bu bedaheti, bilmuhabere tahkika, bilmem nasıl bir fikir ve muhake-me sevkıyla kalkışılmıştı?

Cafer Tayyar Beye, 3 Kânunusani 1336 da verdiğim talimatta, gönderdiğimiz haflî talimatnameye tevfikân müsellâh müfrezeler teşkilini tekrar hatırlattım. "Vaz'ulceyş tebdilî ile istihsal olunamayan fevaidin bu suretle telâfisi lâzımdır." dedim (Ves. 247).

Harbiye Nâzırı bulunan Cemal Paşaya da, aynı tarihte, vaziyetten bahse-derek Yunanlıların Şarkî Trakya'da olsun hazırlıklarına mümanaat etmesini yazdım (Ves. 248).

Trakya-Paşaeli Cemiyetinin gönderdiği raporlarda, lüzumu gibi teşkilât yapulamamakta olduğundan bahsediyorlar ve bazı rüesayı memurından şikâyet ediyorlardı (Ves. 249). Bu gibi memurlara evvel ve âhir, bâzı ihtaratta bulunuyordum (Ves. 250).

Şikâyetin mühimmi, Cafer Tayyar Beyden olmaya başladı. Meselâ; buna dair okuyacağım şu mektup, bir fikir verebilir zannedirim.

26 Kânunusani 1336

Muhterem Paşam;

Arif Beyin Trakyalılar hakkındaki beyanatını tasdik ederim. Trakya Cemiyeti, kuvve-i maddiye ile teyit edilmemiştir. Maalesef, Cafer Tayyar cümlemizi aldatmış, zerre kadar teşkilât, bir tek tüfek ile teslihat bile yapmamıştır. Caferi, şahsını düşünmekle itham ederim. Bul-garya ahvalinden de tamamen bihaber, gafleti mutlaka halindedir.

Son günlerde, Caferin fırkalarına yazdığı bir emirname, tesadüfen elimize geçti. Yunanlıların harekâtından, efkârından bahsettikten sonra, bu hal karşısında artık müdafai hukuk talimatı veçhile millî teşkilâta başlamak lâzım ise kumandanların bu bapta zabitan vasıtasile ahaliye yardım edip etmemek hakkında mütahalealarını soruyor, fatedir... Allah mesaili milliyede aldatanları kahretsin. Fakat, veyl aldanmış olanlara.

Netice; Bulgar askeri Garbî Trakya'yı tahliye ederek gittiği, beş on memurla 150, 200 jandarmadan maada kuvveti bulunmadığı halde bile, kendisinden ihtilâl ve muharebe ile müdafai vatan gayesini beklediğimiz Trakya bir şey yapamadı. Cafer bu vaziyette bir elem hissetti mi bilmem. Binaenaleyh, artık Topçu İhsanı, Baytar Rasimi (zeki, cevval, mutedil, pek şayanı itimat bir arkadaş) teşkilât için Trakya'ya göndereceğiz. Buradan silâh da göndereceğiz. Kör olası Cafer yalnız bunları serbest bıraksın. Gölge etmesin başka ihsan istemeyiz.

Edirne hattını, İngilizler, halis İngiliz askerlerle teslim alıyor. Yunanlılar Hadımköy, Çorlu, Lüleburgazda grupe oluyor. Bulgarya kaynaşiyor. Yunan şekaveti ziyade, halkın tezallümü karşısında vali elini oluşturmakta, Cafer aczini göstermekte. Trakyanın, bolşevizme karşı tahşidata -ecnebî- maruz olduğu Bulgarların, harekâtına hedef olması memuldür. Orada kuvvetli bir pençe ve dimağ lâzım. Ne Cafer, ne vali bu işin ehli ve fedekâr değillerdir. İşte hal ve vaziyet budur. Ben bunlarla çok uğraşıyorum. Geçen gün bir şifrenizi almış, pek müteessir olmuş ve şifre ile istizah etmişim. Cevap alamadım. Paşam; şahsî bir siyaset takip ettiğimi mi zannediyorsunuz. Yoksa maksadı kavramıyacak, vaziyeti ihata etmeyecek humekadan olduğumu mu tahmin ediyorsunuz? Her iki hali de protesto ederim. İman ve itikadım birdir. Bilâ inhiraf yürüyorum. Yalnız başka bir şey düşünüyör ve bana söylemek istemiyorsanız ona bir şey demem. Açıkça bildirmenizi rica ederim. Sert ve tevbihamiz sözlerle son derece müteessir olurum. Bu beni mesaiden alkoymaz. Beni muhalefete sevkemez. Fakat, arada şahsiyet meselesini pek âlâ tevli edebilir. Buna nazarı dikkatinizi celbeder ve bir hakikat tezahür etmeden ve benim neler çektiğimi takdir etmeden, teşebbüsatta bulunmamanız, mevkiinizden beklenen ve hiç ihmâl edilemeyecek olan nezaket ve itidalı icabı olduğunı, şuracıkta dermeyana müsaade buyurunuz. Arzı ihtiram ile temennii muvaffakiyet eylerim Paşam.

Vasıf

General Milne'nin, önlem almamıza olur demeyeceğine elbette kuşku yoktu. Bu açık gerçeği, yazışma yoluyla soruşturmaya bilmem nasıl bir düşünce ve mantıkla kalkışılmıştı?

Cafer Tayyar Beye, 3 Ocak 1920 de verdiğim direktifle, gönderdiğimiz gizli direktifler uyarınca silâhlı birliklerin kurulmasını yeniden hatırlattım. "Kuvvetinin konumlarını değiştirmek yoluyla elde edilmeyen yararların bu yoldan karşılanması gerekir." dedim (Belge 247).

Savaşçileri Bakanı bulunan Cemal Paşaya da, aynı tarihte, durumdan söz ederek Yunanlıların, Doğu Trakya'da olsun, hazırlıklarına engel olmasını yazdım (Belge 248).

Trakya-Paşaeli Derneğinin gönderdiği raporlarda, gereği gibi örgütlenilmemekte olduğundan söz ediyorlar ve birtakım üst düzey sivil görevlilerden yakınıyorlardı (Belge 249). Bu gibi görevlilere öteden beri, bazı hatırlatmalar yapıyordum (Belge 250).

Sızıltının önemlisi, Cafer Tayyar Beyden olmaya başladı. Örneğin; bu konuda okuyacağım şu mektup, bir fikir verebilir sanırım.

26 Ocak 1920

Muhterem Paşam;

Arif Beyin Trakyalılar hakkında söylediklerini doğrularım. Trakya Derneği, etkin güçlerle kuvvetlendirilmemiştir. Yazık ki, Cafer Tayyar hepimizi aldatmış en küçük bir örgüt kurmamış, bir tek tüfekle olsun silâhlandırma işine girişmemiştir. Caferi kendini düşünmekle suçlarım. Bulgaristan olaylarından da tümüyle habersiz, tam aymazlık durumdadır.

Son günlerde, Caferin tümenlerine yazdığı bir emir, rastlantı sonucu elimize geçti. Yunanlıların yaptıklarından, düşüncelerinden söz ettikten sonra, bu durum karşısında artık Hakları Savunma direktifi uyarınca ulusal örgütlenmeye başlamak gerekli ise komutanların bu yolda subaylar aracılığıyla halka yardım edip etmemek konusunda ne düşündüklerini soruyor, düşününüz artık... Allah ulusal işlerde aldatanları yok etsin. Fakat, yazık aldanmış olanlara.

Sonuç; Bulgar askeri Batı Trakya'yı boşaltıp gittiği, beş on memurla 150, 200 jandarmadan başka kuvveti bulunmadığı halde bile, kendisinden ayaklanma ve savaşa vatani korumasını beklediğimiz Trakya bir şey yapamadı. Cafer bu durumda bir acı duydu mu bilmem. Bunun için artık Topçu İhsanı, Veteriner Rasimi (zeki, canlı, ılımlı, çok güvenilir bir arkadaş) örgüt kurmak üzere Trakya'ya göndereceğiz. Buradan silâh da göndereceğiz. Kör olası Cafer yalnız bunları rahat bıraksın. Gölge etmesin başka bağış istemeyiz.

Edirne hattını, İngilizler, kendi soylarından İngiliz askerlerle teslim alıyor. Yunanlılar Hadımköy, Çorlu, Lüleburgazda toplanıyor. Bulgaristan kaynaşiyor. Yunan eşkiyalığından çok, halkın sızlanması karşısında vali elini oğuşturmakta, Cafer güçsüzlüğünü göstermekte. Trakya'da, bolşevizme karşı yığınak -yabancı- yapılacağı, Bulgarların, saldırısına uğrayacağı beklenmektedir. Orada kuvvetli bir pençe ve kafa gerek. Cafer de vali de bu işde yeterli ve özverili değillerdir. İşte gidış ve durum budur. Ben bunlarla çok uğraşıyorum. Geçen gün bir şifrenizi almış, pek üzülmüş ve şifre ile açıklama istemişim. Karşılık alamadım. Paşam; kişisel bir yol izlediğimi mi sanıyorsunuz. Yoksa amacı kavramıyacak, durumu anlamıyacak ahmaklardan olduğumu mu kestiriyorsunuz? Her iki hali de protesto ederim. İnançım ve imanım birdir. Doğru yolda yürüyorum. Yalnız başka bir şey düşünüyör ve bana söylemek istemiyorsanız ona bir şey demem. Açıkça bildirmenizi rica ederim. Sert ve azarlayıcı sözlerle çok üzülmürüm. Bu, beni çalışmaktan alkoymaz. Beni karşıtlığa sürüklemeyiz. Fakat, arada sen ben konusu doğabilir. Buna dikkatinizi çeker ve bir gerçek belirmeden ve benim neler çektiğimi anlamadan, girişimlerde bulunmamanız, durumunuzdan beklenen ve hiç savsaklanmayacak olan naziklik ve soğukkanlılık gereği olduğunı, şuracıkta söylemem izin veriniz. Saygılar sunar ve başarılar dilerim Paşam.

Vasıf